ғылыми-әдістемелік журнал научно-методический журнал

СОҚПАҚ
Тропинка

№2 (97) сәуір 2022 жыл

Балалар жылы 2022

"Бала тәрбиесін, оқытуын жақсы білейін деген адам әуелі балаларға үйрететін нәрселерді өзі жақсы білуі керек, екінші баланың табиғатын біліп, көңіл - сарайын танитын адам болуы керек. Оны білуге баланы туғаннан бастап өсіп жеткенше тәнімен қатар ақылы қалай кіретін жолын іздеуі керек, баланың ісіне, түсіне қарап ішкі халінен хабар аларлық болуы керек."

Ахмет Байтұрсынов

Evrasia_centre@mail.ru Vk.com/tourism.07 Tourism07.kz Tourismzko.kz

ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО РЕДАКЦИИ И ЧИТАТЕЛЯМ РЕСПУБЛИКАНСКОГО НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА «СОҚПАҚ-ТРОПИНКА»

Друзья, с удовольствием ознакомилась с вашим журналом. Отметила, что, хотя выпускается он Западно-Казахстанским областным центром детско-юношеского туризма и экологии, география тем и авторов делает его действительно республиканским. И это здорово! Ведь Казахстан не просто 9-я в мире страна по территории, её протяжённость с севера на юг и с запада на восток делают её крайне разнообразной по истории и культуре, по рельефу местности и климату, по растительному и животному миру. И наша святая обязанность – передать потомкам всё это богатство в полной мере, сохраняя и приумножая его.

Название журнала кажется мне символичным и точно отражающим его суть. Ведь познавать свои малые родины нужно не по книгам и чужим рассказам, для этого не годятся асфальтированные шоссе. Именно туристские тропы лучше всего подходят для путешествий по родному краю, открывая нам неизведанные доселе места. Именно поисковые тропинки ведут нас в познании своей родины от места к месту, позволяя нам прикоснуться к её прошлому и настоящему, знакомят с обычаями и традициями всех этносов, составляющих народ Казахстана.

Экология, краеведение, туризм – вот три кита, на которых стоит тот мир, в котором посредством высококачественного образования наукой и воспитания спортом, творчеством и искусством вырастают настоящие патриоты своей Родины.

Желаю журналу «Соқпақ-Тропинка» новых талантливых авторов, новых интересных тем, постоянного роста тиража и выхода за пределы Казахстана, особенно с добавлением к казахскому и русскому языкам ещё и английского.

Уполномоченный по правам ребёнка
в Республике Казахстан — *Аружан САИН*

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ

ЖУРНАЛ ҚР АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІНДЕ 2003 Ж.1 ЖЕЛТОҚСАНДА №4482-Ж ТІРКЕУ ТУРАЛЫ КУӘЛІКТЕ ТІРКЕЛГЕН. ЖУРНАЛ ҚР АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ МИНИСТРЛІГІНДЕ 2021Ж.24 ЖЕЛТОҚСАНДА ҚАЙТАДАН ТІРКЕЛДІ.

№ 1 (96), ақпан 2022 жыл

МЕНШІК ИЕСІ: МККҚ «Батыс Қазақстан облысы әкімдігі білім басқармасының балалар мен жасөспірімдер туризмі және экология облыстық орталығы» (ОБЖТжЭО)

«Батыс Қазақстан облысы әкімдігі білім басқармасының қолдауымен жылына 6 рет шығады.

Журналдың негізін қалаған – **Фомин В.П.** ХБЖТжӨА академигі, п.ғ.к.

Шеф-редактор – **Ғ.И. Беккалиев** БҚО әкімдігі білім басқармасының балалар мен жасөспірімдер туризм және экология облыстық орталығының директоры

Редакциялық кеңес:
Кеңес төрайымы – **А.Ә. Мыңбаева** Батыс Қазақстан облыстық білім басқармасының басшысы

Кеңес мүшелері:
М.С.Жұмаев – альпинизм бойынша Халықаралық деңгейдегі спорт шебері;
Д.В.Смирнов – А.А.Остапец – Свешников атындағы ХБЖТжӨА президенті, п.ғ.к.;
О.Б.Мазбаев – ХБЖТжӨА академигі, география ғылымдарының докторы;
Е.С.Никитинский – профессор, педагогика ғылымдарының докторы;
А.З.Абдулхаиров – доцент, педагогика ғылымдарының кандидаты;
А.Г.Шаяхметов – ХБЖТжӨА академигі.

Редакция алқасы:
Г.З.Усағалиева – ОБЖТжЭО директорының оқу-әдістемелік жұмысы жөніндегі орынбасары;
А.Б.Мұқашева – ОБЖТжЭО директорының оқу- тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары;
К.Е.Неталиева – ОБЖТжЭО туризм және қауіпсіз маршруттар бөлімінің меңгерушісі;
Р.С.Альмұханова – ОБЖТжЭО өлкетану және аймақаралық ынтымақтастық бөлімінің меңгерушісі;
Н.Х.Гатауов – ОБЖТжЭО экологиялық туризм бөлімінің меңгерушісі;
Р.Е.Нұрманов – ОБЖТжЭО спорттық бағдарлау бөлімінің меңгерушісі;
В.В.Мазуренко - ОБЖТжЭО спорт және дене шынықтыру бөлімінің меңгерушісі.

Нөмірмен жұмыс жасағандар:
Қайрлиева Қ.Ж. – бас редактор
Карина Ж.М – корректор, аудармашы
Кушекқалиев Ж.Н. – дизайн, верстка

Журнал редакциясының пікірі жарияланым авторларының пікірімен сәйкес келмеуі мүмкін. Журналда жарияланған материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға тыйым салынады. Міндетті түрде сілтеме жасалынуы тиіс.

Жазылым индексі – 75184
Мекемелер мен ұйымдарға – 25184
Редакция мекен - жайы:
090004 Қазақстан Республикасы, Орал қ., Исатай батыр көшесі, 71/1
Тел.(7112) 52-59-42, 52-58-91
e-mail: evrasia_centre@mail.ru
www:turizmzko.kz

Форматы 214х280мм, офсетті басып шығару.
Таралымы 500 дана
АК «Кокше-Полиграфия» компаниясында басылған, Акмола обл, Көкшетау қ.

Мұқабаның сыртындағы фотолар С.Абулхайровтың жеке суреттерінен

ӨЗЕКТІ

Қайрлиева Қ.Ж.
Мақала жариялаудағы журнал талаптары 2

ӨЛКЕТАНУ - КРАЕВЕДЕНИЕ

Ғабдықұл А. Ә.
«Менің кіші Отаным» тарихи-өлкетану экспедициясының күнделігі 6
Айдарбекова А.Б.
Ботай мәдениеті мен оның даму тарихы 11
Милехин В.В.
История создания музея в селе Рубежинское 15
Мұса Г.К.
Ескерткіштер сыр шертеді 18

СПОРТТЫҚ БАҒДАРЛАУ

Нарымбаев Б. М.
Тасқала ауданындағы спорттық бағдарлаудың дамуы 21

ӘДІСНАМА - МЕТОДОЛОГИЯ

Бородулин В.В., Карина Ж.М.
Туристік көпсайыс қашықтықтарында техникалық тәсілдерді орындау 23
Сабитов А.Т. , Сарсенгалиев Е.Б
Туризм үйірмелерінің оқу бағдарламасы.............................29
Нурманов Р.Е.
«Спорттық бағдарлау» оқу құралы 33
Иргусаева А.С., Баландина А.Г.
Программа дополнительного образования по краеведению «Малая Родина»..39

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКА
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА

Габдушева Г.М.
«Экологиялық квест» ойыны 45
Утеулиев Қ.Б.
Қалдығайты өзенінің экологиясы 47
Альмуханова Р.С.
«Чемодандағы музей» экскурсия сабағы 50
Нугман А.А.
Психологический тренинг для педагогов «Успешная команда» 53
Ажгалиева А.Ж.
Бөлме өсімдіктерін күтіп баптауды үйрету технологиясы 55
Айтпукешова И.Ж.
«Наурыз-татулық пен бірліктің мерекесі» ойын-сауық бағдарламасы...58

ГЕОЛОГИЯ

Субботина О.В., Исенгалиева И.
Палеонтологические исследования юрского и мелового периода мезозойской эры на территории ЗКО 60

ТУРИСТІК ЖАҢАЛЫҚТАР-ТУРИСТСКИЕ ВЕСТИ

Облыстық «Менің Отаным – Қазақстан» туристік экспедициялық жасақтар слетінің қорытындысы 64

Мақала жариялаудағы журнал талаптары

Қайрлиева Қ.Ж.
Республикалық «Соқпақ-Тропинка» журналының бас редакторы,
Орал қ., БҚО.

«Нағыз мақала уақыт қыспағына шыдай алады, тарих талғамына батыл жауап бере біледі, оның ғимаратының архитектурасы еңселі, ойлы да, сойлы. Онда ғылыми, концепциялық тұжырымдар, перспективалық маңызы бар ойлар басым болады...»

«Қазақ баспасөзі» кітабы

Аңдатпа
Мақалада баспасөз жанрлары, Республикалық «Соқпақ-Тропинка» ғылыми-әдістемелік журналының талаптары, журналға берілетін баспасөз материалының сапалық деңгейін арттыру мақсатында мақала тақырыбын таңдау, оны жазудың ерекшеліктері мен жоспары, аңдатпаға қойылатын талаптар, кілт сөздерінің таңдалуы, пайдаланылған әдебиеттерді жазудың ерекшеліктері оқырманға жеңіл, түсінікті түрде жіктелген. Мақала журналға мақала жолдаушы қосымша білім беру педагогтарына пайдалануға бағытталған.

Аннотация
В статье освещены жанры прессы, требования республиканского научно-методического журнала «Соқпақ-Тропинка», выбор тематики статьи с целью повышения качественного уровня печатного материала, предоставляемого журналу, особенности и план ее написания, требования к аннотации, подбор ключевых слов, особенности написания использованной литературы. Статья рекомендована к использованию педагогам дополнительного образования, направляющим статьи в журнал.

Кілт сөздері: *мақала, аңдатпа, кілт (түйін) сөздері, мәтін, Республикалық «Соқпақ-Тропинка» ғылыми-әдістемелік журналы, баспасөз жанры, әдебиеттер тізімі, тақырып.*

«Баспасөз – өмір айнасы» дегендей қосымша білім беру саласының туризм, өлкетану, экология бағытында өзіндік дара жолы бар Республикалық «Соқпақ-Тропинка» ғылыми-әдістемелік журналының талаптары баспасөз жанрларының талаптарына сәйкес келеді. Баспасөз жанрлары негізінен ақпаратты (хабар, есеп, сұхбат, репортаж), талдамалы (мақала, рецензия, шолу, хат) және көркем-публицистикалық (суреттеме, очерк, публицистика, эссе, баллада) болып бөлініп, мәтіннің мазмұнына, жазылу пішіміне, деректерді іріктеп, сұрыптау немесе жинақтап, талдау ыңғайына, тілдік - стильдік әдісіне қарай айқындалатыны белгілі. [4] Соның ішінде ақпаратты жанрлар (бұл көбінесе «Туристік жаңалықтар» айдарына шығады.) күнделікті оқиғаларды жедел де шынайы түрде хабарлап, жаңалықтар мен өзгерістерді оқырман қауымға қаз-қалпында жеткізуге тырысады. Ал, көптеген қосымша білім беру педагогтерінің қалам тартып жазып жүрген жанры - талдамалы жанрларға (мақалалар) оқиғаларды салыстыра зерттеу, деректер мен мәліметтерді тарата талдап, солардың төңірегінде ой қорыту, бағалау тәсілі тән. Яғни белгілі бір оқиғаларды, құбылыстарды нақты деректер мен мәліметтерге сүйене отырып баяндайды. Әр жанрдың өзіне тән ерекшеліктері мен сипаты, әрі бәріне ортақ белгілері бар. Баспасөз жанрларының негізгі, басты міндеті — өмірдегі нақты оқиғалар мен құбылыстардың күнделікті тізбегін жазу арқылы белгілі бір кезеңнің тарихи шежіресін жасау.

Журналдың баспасөз материалының сапалық деңгейін арттыруда өзіндік талаптарының болуы да орынды. Соңғы жылдары журналдың электрондық сайтын жасақтау мақсатында мақаланың мәтінін, аңдатпасын мен кілт сөздерін жазуда нақты талаптар қойылуда (мұқабаның

4-ші бетінде). Журналға көбінесе мақалалар мен зерттеулер, әдістемелік жұмыстар мен сабақ жоспарлары т.б. жарияланады. Редакция алқасына жас педагогтардың «Мақаланы жазуда неге көңіл аудару керек? Аңдатпаны жазудың ерекшеліктері қандай? Кілт сөздерінің маңыздылығы неде? Әдебиеттер тізімінің тәртібі қандай?» деген сұрақтар келіп түсуде. Осы орайда мақала жазудың ерекшеліктері мен негізгі әдістерін білу үшін интернет желісіне, кітаптарға жүгіндім. Соның ішінде мақала жазу туралы қысқа да нұсқа жазылған «Мақала жазып үйренейік» (А.Құлтай), «Әдемі жазудың 30 ережесі», «Сауатты жазуда мынаны ескерейік» деген жазбалар арқылы мақала жазудың алғышарттары мен әдіс-тәсілін үйренуге болады. [5]

Мақала – публицистикалық стильде белгілі бір деректерге сүйене отырып, белгілі бір тақырыпты қамтитын шығармашылық жұмыс.

Мақала 4 түрге бөлінеді:

Бас мақала заманымыздың негізгі бағытын, үкіметтің алға қойған саяси, шаруашылық, мәдени міндеттерді түсіндіріп, іске бағыт береді;

Проблемалық мақала шешуді, тексеруді, зерттеуді қажет ететін теориялық және практикалық мәселелерді көтереді;

Насихаттық мақала ғылым, техника, өнер жаңалықтары заман талабына сай бүгінгі өмірдің практикалық міндеттерімен байланыстырып отырады;

Публицистикалық мақала қоғамдық-әлеуметтік және саяси маңызы зор оқиғалар мен құбылыстарды, дәуір тынысын көтеріңкі үнмен, көркем тілмен баяндайды.

Мақала жазу үшін: әуелі мақалаңыздың тақырыбын (атауын) нақтылаңыз. Бір мақала тек бір тақырыпты ашуы тиістігін ұмытпаңыз. Бірнеше нәрсені қозғап, негізгі тақырыптан ауытқып кетуіңіз мүмкін. Ал бұл өз жолында мәтініңізді түсініксіз етеді. Бір мақала - бір мағына, бір тақырып. Тақырып қойыңыз. Тақырыбыңыз оқырман аудиториясын бір қарағаннан-ақ қызықтыруы тиіс. Тақырып қою шеберлігі болса тіпті керемет. Себебі, тақырып - мақаланың құрылымынан да маңызды. Мақаланың атауын өте көлемді тақырыппен алу қажет емес, неғұрлым шағын тақырып терең және мазмұнға ие болады. Егер тақырып қысқа тұжырымдауға келмесе, оның ортасын қос нүкте арқылы, немесе жақша ішіне жұмыс атауының астына жазған жақсы. Атауды іздеу оңай іс емес.

Тақырыпты ашатын қысқаша үш-төрт сөйлем жазыңыз. Бұл тақырып таңдаудан кейінгі маңызды қадам - лид. Мақалаңыздың негізгі дерегін (факт) белгілеңіз. Факт, ой, мағына. Осының бәрін парақшаға сөздермен түсіріп, жоспар құрыңыз. Сөйлеммен емес, сөзбен. Енді жоспарыңызды оқып шығыңыз. Егер ол тақырыбыңызға сай болып, мағынасын ашып тұрса, мақала жазуға кірісіңіз. Әр сөздеріңізге бір абзацтан арнаңыз. Барлық абзацтың көлемі бірдей болған жөн. Себебі, оқырман мұндай құрылымды тез, әрі жеңіл қабылдайды.

Мақаланың құрылымы жайлы ұмытпаңыз - кіріспе (негізгі ойға қысқаша тоқталу), негізгі бөлім, қорытынды (негізгі ойларыңызды қорытындылаңыз).

5. Мәтіннен бос сөздерді алып тастаңыз. Сөйлемдер бастауыш пен баяндауыштан басталғаны дұрыс. Түсініксіз сөйлемдерді ауыстырыңыз. Бір сөйлем 6-7 сөзден тұруы керек.

6. Мақаланы дауыстап оқып шығыңыз. Стилистикалық қателер мен теріп жатқан кезде кеткен қателерді жөндеңіз. Қайталанатын сөздерді алып тастап, орнын синоним сөздермен толықтырыңыз!

Міне, енді мақалаңыз дайын. Басты ережені ұмытпаңыз, мақала жазудың шебері болу үшін - күнделікті мақала жазып жүрген абзал.

Аңдатпа (аннотация) дегеніміз - мақаланың (баяндаманың) негізгі мәселелерінің тізімін қамтитын жұмыстың қысқаша сипаттамасы, яғни қолжазбаның не көркем шығарманың мазмұнына қысқаша мінездеме. Аңдатпа көлемі конференция ұйымдастырушылар немесе ғылыми журналдардың қойған стандарттарына тәуелді. Ол қысқадан (3-5 сөйлем) кеңейтілген аңдатпаға (2 бет) дейін түрленеді. [3]

Аннотация құрылымы: өзектілік, қойылған мәселе, оны шешу жолдары, нәтиже, қорытынды.

Әр бөлімге бір немесе екі сөйлемнен келеді.

Аңдатпада мақаланың (баяндаманың) негізгі ойларын (бөлімдерін) анықтап, біріктіріп, қысқаша түрде көрсету қажет. Мысалы:

- Мақала (баяндама), (зерттеу тақырыбы немесе негізгі зерттеу мәселесіне) арналған.
- Осындай тәсілдердің негізінде немесе осындай деректерді (немесе екеуін де) талдау негізінде, автор ... көрсетеді (нақты айтатын болсақ, автордың ойлары мен зерттеуі арқасында қандай нәтижеге жетті).
- Автор ... деп санайды (мақалада келтірілген соңғы қорытындылар немесе ұсыныстар туралы).

Аннотация жазуда келесі мәселелерге назар аударған жөн: Сөз шегі. Аңдатпа жазуда сөздің белгіленген шегін сақтауыңыз керек.

Негізгі ойдың түсініктілігі. Аңдатпа белгілі бір білім саласындағы кең ауқымды мамандар үшін қарапайым, әрі түсінікті болуы керек. Барлығы білетін, жалпы терминдерді қолдану ұсынылады. Нақты деректердің болмауы. Аңдатпада артық мәліметтер мен нақты сандардан аулақ болу керек.

Есте сақтау керек: аңдатпа - бұл *қайталама* емес, баспа жұмысының *қысқаша сипаттамасы*. Кез-келген аңдатпаның басты мақсаты - әлеуетті оқырманға мақаланың *мазмұны туралы түсінік* беру. Аңдатпада осы жұмыста не жазылғаны және оның оқырманды қалай қызықтыруы мүмкін екендігі нақты түсіндірілуі керек. Аңдатпа жаза бастағанда, оған негізгі мақала мәтінінің үзіндісін жазуға тырыспаңыз. Сіздің міндетіңіз - оның мәнін қысқаша және нақты баяндау. Аңдатпа жазу барысында жазу мәнеріне мұқият назар аударыңыз. Ұзақ әрі күрделі сөйлемдерді қолданбауға тырысыңыз. Сіздің ойларыңыз мүмкіндігінше қысқа әрі нұсқа жазылғаны абзал, өйткені бұл оқығанды тез түсінуге мүмкіндік береді. Ғылыми мақалалар ешқашан бірінші жақта жазылмайтындығын ескеріңіз, сондықтан аңдатпада «осы мақалада мен ...» сияқты тіркестер болмауы керек.

Мақалаға жазылатын аңдатпаның жоспар үлгісі:

- мақала қандай мәселелерді қарастырады;
- мәселелерді шешудің қандай жолдары беріледі;
- еңбек білімнің қандай саласына жатады.

Әдістемелік зерттемелерге жазылатын аңдатпаның жоспар үлгісі:

- жұмыс қандай мамандарға қызықты және еңбек білімнің қандай саласына жатады;
- жұмыс мақсатының, өзектілігінің, себебінің, бағытының қысқа дәйектемесі;
- жұмыстың жаңалығы, ерекшелігі, басымдылығы;
- пайдаланылған әдістер;
- күтілетін нәтиже.

Түйінді немесе кілт сөздер. Түйін сөздер – бұл мақалада ең маңызды болып табылатын және зерттеу тақырыбы мен саласын мүмкіндігінше дәл сипаттайтын сөздер. Олар мақаланың мазмұнын ашатын негізгі ұғымдар, мәселелер, географиялық терминдер және басқа аспектілерді қамтиды. Кілт сөздер ретінде жалғыз сөздер мен сөз тіркестерін қолдануға болады. Ұсынылатын түйін сөздер саны 5-10. Авторлардан жұмыстың түйінді сөздерін көрсету сұралады. Бұл іздеу жүйелері мен мақалаларды тақырып бойынша санаттарға бөлу үшін жасалады. Автор іздеу жүйелері арқылы мақаланы табу мүмкіндігін арттыру үшін қажетті түйінді сөздерді көрсету керек. Жалпы «Кілт сөздер (түйін сөздер)» дегеніміз не? Электронды заман талабына сай мақала сайтқа салғанда көпшілікке қажетті, сұранымы жоғары болса, автордың еңбегі еленері сөзсіз. Сіздерге түсінікті болу үшін танымал ертегілердің кілт сөздерін жазайын, бірден білер ме екенсіздер?

Шалқұйрық, Ерназар, Кенжекей, Таусоғар, Желаяқ, Көлтауысар, мыстан кемпір, Бапы хан, Шойынқұлақ, т.б.

Ау, теңіз, кемпір, астау. Әрине бұл кілт сөздері туралы қандай ертегіні жасырып тұрғанымды біліп қойғандарыңызға сенімдімін.

Жалпы анықтамада: «Кілт сөздер (ағылшынша – Keywords) – бұл сайттың немесе мәтіннің тақырыбын сипаттайтын және іздеу жүйелерінде іздеу нәтижелерінің дәл сәйкестігін қамтамасыз ету үшін қолданылатын сөздер». Дұрыс таңдалған, тиісті жерлерде пайдаланылған «кілт сөздер» іздеу жүйесінің барлық сәйкес іздеудегі сайтқа сілтемені қамтитынының кепілі болып табылады. Сіздің мақалаңызды (әдістемеңізді) іздеушілер осы сөздер арқылы табады. Автор мақала үшін дұрыс кілт сөздерді таңдай отырып, осы мақаламен сайттағы парағын сәтті жылжыту үшін берік негіз қалайды.

Кілт сөздерді таңдауда жиі кездесетін қателер: ол бір сөзден тұратын түйінді сөздер және тым жалпы түсініктер. Олар сіздің мақалаңыз туралы, не ұсынып жатқаныңыз туралы нақты түсінік бермейді. Іздеу кезінде тек осы саладағы кәсіби мамандар қолданатын жоғары мамандандырылған терминдер қолданғаныңыз дұрыс. 2-3 сөзден тұратын кілт сөздерді пайдалана отырып, сіз жақсырақ бағытталған трафикті аласыз, ол толығымен жүктелмей тұрып сіздің парағыңыздан кетпейтін келушілер көбейеді. Түсініксіз терминдерден аулақ болуға тырысыңыз! Сонымен бірге сирек қолданылатын сөздерді, яғни көнерген сөздерді пайдалану. Әрине, егер сіз кез келген ескі славян, қазақтың көнерген сөздерін кілт сөз ретінде қолдансаңыз, барлық іздеу жүйелері сіздің бетіңізді (мақалаңызды) іздеуде 1-ші орынға береді. Бірақ мұндай сөздің сұрауы жүз жылда бір болып қалатын болса, кейде әріптің қателігінен ғана болатын болса, бірінші орынның сізге не керегі бар.

Сонымен, негізгі ережелер қандай? Ең алдымен, сіздің мазмұныңыз өте маңызды оқуға оңай. Әрине, сіз өзіңіздің кілт сөзіңізді мәтініңізде қолданғаныңыз жөн, бірақ кілт сөзіңізді барлық

сөйлемдерге енгізбеңіз. Жалпы, егер сіздің мақалаңыздағы барлық сөздердің 1 немесе 2%-ы кілт сөзіңіз болса, онда оның тиімділігі төмен болады. Кілт сөздеріңіздің мәтініңізде жақсы бөлінгеніне көз жеткізіңіз. Барлық оңтайландыру бөлігін аяқтадым деп бірінші абзацқа барлық кілт сөздерді салмаңыз, оларды сөйлем мағынасына байланыстыра отырып, шашыратып орналастырыңыз. Мақала тақырыбында кілт сөзді қолдансаңыз іздегенде тез табылып, мақалаңыз бен парақшаңыз жиі ашылып, көп адамның қажетіне айналатыны сөзсіз! Мысалы осы мақалада: «Мақала, аңдатпа, кілт (түйін) сөздері, мәтін, журнал»

Әдебиеттер тізімі халықаралық стандартты библиографиялық сипаттаманың нормаларына сәйкес библиографиялық сипаттаманы біріздендіру мақсатында әзірленген Стандарттау, метрология және сертификаттау жөніндегі Мемлекетаралық Кеңес қабылдаған (2003 жылғы 2 шілдедегі №12 хаттама, 2019 жылғы өзгерістер енгізілген, бұрынғы ГОСТ 7.1-2003 жарамды болып қалады, бірақ тек ТМД аумағында, 9 мемлекет келіскен: Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Молдова, Ресей Федерациясы, Тәжікстан, Түрікменстан, Өзбекстан) стандарт ережесіне сай жазылады. [2]

Әдебиеттер тізіміндегі әдебиеттер саны мақаланың әзірлену дәрежесіне және оның құжаттық ағындарда көрсетілуіне байланысты. [1]

Тізім оған енгізілген құжаттардың өтпелі реттік нөмірінен тұруы тиіс.

Деректер туралы мәліметтер нүктесіз араб цифрларымен нөмірленеді және абзацтан басталып жазылады. Ақпарат көздерін топтастыру тәсілдерін есте сақтаңыз. Ең көп таралған әдіс – алфавиттік әдіс болып табылады, онда кітаптар мен мақалалардың сипаттамасы авторлардың тегі, кітаптар мен мақалалар атауларының жалпы алфавитінде орналасады. Тізімнің басында ресми және нормативтік құжаттарды (ҚР Заңдары, Президент жарлықтары, қаулылар, ережелер, бұйрықтар және т.б.) орналастыру ұсынылады. Бір үлгідегі құжаттар тобының ішінде сипаттаманы алфавит бойынша немесе хронология бойынша орналастыруға болады.

Тізімнің соңында шетел тілдеріндегі дереккөздердің сипаттамасы латын әліпбиінде орналастырылады.

Бір фамилиялы авторлардың шығармаларының сипаттамасы әдетте олардың инициалдарының алфавитінде орналасады.

Бір автордың еңбегі және оның бірлескен авторлармен еңбегі тізімге атаудың бірінші сөзінің алфавитімен енгізіледі, бұл ретте бірлескен авторлардың тегі ескерілмейді.

Нормативтік құжаттар мен мерзімді басылымдардың мақалалары туралы мәліметтер міндетті түрде жариялау көзі көрсетіле отырып келтіріледі.

Егер интернеттен алынған электронды құжат пайдаланылса, жариялау көзінде сервердің немесе деректер базасының мекен-жайын көрсету керек.

Пайдаланылған кітаптарды жазу үлгісі:

Рамазанов, К. С. Еңбек нормасы [Мәтін] /К. С. Рамазанов // Экономист анықтамалығы/ құраст. И. А. Сатпаев. – Алматы : Қазақ университеті, 2012. – 1-бөлім. – Б. 5-58.

Қазақ баспасөзі: жалпы ред. Н.О. Омашев [Мәтін] / Н.О. Омашев, Т.Бекниязов, Қ.Шамақайұлы, А.Мархабаев – Алматы:Таймас баспа үйі - 2008

Пайдаланылған журнал мақалаларын жазу үлгісі:

Бекишев, Ә. Мұражай жәдігерлеріндегі қазақ жазба мұрасының шежіресі [Мәтін] / Ә. Бекишев // Отан тарихы = Отечественная история. – 2013. – № 1 (61). – Б. 112-120.

Пайдаланылған электронды ресурстарды жазу үлгісі:

«Әдемі жазудың 30 ережесі» [Электронды ресурс]: [Massaget.kz], Ақпарат дереккөзі: URL: Ақпарат дереккөзі: https://massaget.kz/okushyilarga/shyigarma/31213/ (қаралған уақыт: 02.03.2022)

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Библиография: Оқу құралы / Ш. Б. Мукашева, М. Ш. Нурпеисова, Б. Ж. Шагиева, Б. С. Байманова – Нұр-Сұлтан: «Кәсіпқор» Холдингі» коммерциялық емес акционерлік қоғамы, 2019 ж. ISBN 978-601-333-807-1

2. ГОСТ Р7.0.100-2018 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» (01.07.2019)

3. Горбунова, Г.З., Кравцова, И.Д. Ғылыми мақаланың рәсімделуі мен презентациясы. [Мәтін] / Әдістемелік оқу құралы/, құраст. Г.З. Горбунова, И.Д. Кравцова-Қарағанды: Шағын ғылым академиясы, 2011. ISBN 9965 – 483-22 -1.

4. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998. ISBN 5-89800-123-9

5. «Мақала жазып үйренейік» [Электронды ресурс]: [Massaget.kz], Ақпарат дереккөзі: URL: https://massaget.kz/layfstayl/zhadnama/18474/ (қаралған уақыт: 02.03.2022)

«Менің кіші Отаным» тарихи-өлкетану экспедициясының күнделігі

Ғабдықұл А. Ә.
Сырым ММБК-нің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
Сырым ауд., БҚО

Аңдатпа
Мақалада Батыс Қазақстан облысы Сырым аудандық «Менің кіші Отаным» жобасы аясында «Шежірелі өлкенің – тарихын түгендеу» атты тарихи-өлкетану экспедициясы қызметін көрсететін күнделігі берілген. Үш кезеңнен тұратын күнделікте өлкенің тарихын анықтау, зерттеу мәселелері, ел арасында айтылып жүрген аңыздарды өлкетанулық ізденістермен салыстыра қарастырылған. Күнделік жазбаларын қосымша білім беру педагогтары экспедициялар ұйымдастырғанда басшылыққа алуға болады.
Аннотация
В статье представлен дневник деятельности историко – краеведческой экспедиции «Шежірелі өлкенің – тарихын түгендеу» в рамках проекта «Моя малая Родина» Сырымского района Западно-Казахстанской области. В записях описываются вопросы изучения, исследования истории края, а также рассматривается сравнение с краеведческими поисками сказаний, передаваемых из поколения в поколение. Дневниковыми записями можно руководствоваться при организации экспедиции педагогами дополнительного образования.
Кілт сөздері: *Батыс Қазақстан облысы, Сырым ауданы, «Шежірелі өлкенің – тарихын түгендеу» экспедициясы, Есенгелді Тархан Жанмырзаұлы, Талдыбұлақ ауылы, Ақтау-Ақшат шатқалы, Жосалы округі, Кеңащы жері, Нұралы хан, Тұяқ батыр, Ақмешіт, Айдана батыр,*

2021 жылы Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығын мерекелеу аясында «Өзгерістер жолы: Әркімге лайықты өмір», «Аманат» партиясының сайлау алды бағдарламаларын жүзеге асыру бойынша әрбір ауданның, Жол карталарында бекітілген іс-шаралар негізінде «Менің кіші Отаным» экспедициясы ұйымдастырылды. Экспедиция Сырым ауданы бойынша «Шежірелі өлкенің – тарихын түгендеу» деген атаумен жүргізіліп, оған музей, жастар бірлестігі, педагогтар мен оқушылар қатысқан болатын.

Аудан тарихын зерттеу, көктемгі мезеттегі табиғи жерлерді, көрікті аймақтарды суретке, бейнетаспаға түсіру, жойылып бара жатырған ескі қорымдардың орналасқан жерлерін анықтау, аңыз-әңгімелер мен афсаналар жинау, жер-су атауларының шығу тарихын жазып алу мақсатында ұйымдастырылған экспедиция үш кезең, алты күнге арналған бөлімнен тұрды. Бұл жорықтың басты ерекшелігі әуеден түсірілім жұмысын жасау, яғни дрон арқылы табиғаттың тамашасына үңілу болмақ. Мамыр айының 25-ші жұлдызында кешкі салқынмен 5 жылдық жоспарға енгізілген танымдық экспедицияның ашылу салтанаты аудан әкімінің сәтті сапар тілеуімен басталды. І кезең бойынша 2021 жылдың 26-27 мамыр күндері Жымпиты – Аралтөбе – Талдыбұлақ–Тасқұдық – Жосалы а.о. – Тамды - Көгеріс – Қарақұдық – Жымпиты бағытында 510 шақырымды қамтитын жол жүріп өтілді.

Бірінші күн. Жымпиты – Аралтөбе – Талдыбұлақ –Тасқұдық – Жосалы а.о (26 мамыр, 2021 жыл)

7:00. Таңмен таласып Жымпитыдан жүйткіген «Газель» жарты сағатта бұдан миллиондаған жыл бұрын Каспий теңізінің жағалауы болған (экспедиция мүшесі Анатолий Райымбектің айтуы бойынша) Аралтөбе ауылының маңына жетіп келді. Бұл жерде біз барған бірінші нысан: өз уақытында 12 000 жылқының суаты болған, әйгілі бай Есенгелдінің бөгеті болды. Қазіргі таңда тоғайға айналған бөгеттің ауқымы едәуір үлкен. Кезінде он мыңдаған жылқы шөл қандырды десе құлақ құптайтындай. Жанында жер қайыстырып Есенгелді байдың өзі жатыр. Аты мен атағы бүтін қазаққа мәшһүр болған, баянсыз байлық иесі Есенгелді Тархан - Жанмырзаұлы өз кезінде тана руының старшыны, Бөкей ханның сенімді сырласы болған тұлға. Жеті жасында атасынан дәулет артылып бай атанған. Баршаға белгілі, орыс жазушысы В. Дальдың «Бекей мен Мәулен» атты хикаятында көрініс тапқан оқиға бойынша Есенгелді тоқалдан туған баласы Бекейді, бәйбішеден туған мысық тілеу ұлдарының азғыруымен мерт қылады. Бұл оқиға кейін барлық жерге әшкере болады. Байдың келіні Мәулен (Бекейдің жары) – өте есті жан екен. Әкесінің өз ұлының түбіне жеткендігін дәлелдеп, қазы-билердің алдына жүгінеді. Бай баласын өлтіргенін мойындап, өкінеді. Даудың соңы құнға кеп тірелгенде өжет әйел: – Еріме құт болмаған дәулет маған бақыт бермейді. Бір ғана тілегім бар. Қайын атамның жеті атасынан бері келе жатқан құндыз жағалы тоны төрінде ілініп тұр. Соны бір аттап өтем. Басқа талабым жоқ, – депті.

Келіннің өтініші орындалады. Көп ұзамай, Есенгелді бір жұтта төрт түлік малынан тегіс айрылып, таяқ ұстап қалады. Киелі киімі аяққа тапталғандықтан, байдың бағы таяды. Ақыры Есенгелді жоқшылықта, қайыр сұрап жүріп өлген екен. Баянсыз байлық иесі деуіміз сондықтан.

11:22. Тұраламай, төте жолмен төпеткен көлігіміз аталған уақытта Талдыбұлақ төріне табан тіреді. Бағытымыз: Қазақстан ауылы маңындағы Ақтау-Ақшат борлы қыраты. Ауқымы 250-300 гектарды, асқақтығы 60 метрді құрайтын таңғажайып табиғат сыйы өте-мөте керемет! Көздің жауын алатын тау баурайының көктемгі көрінісі көз сүйсіндіреді. Ертеректе «Жирентау» аталған «таудың» өзіндік аңызболжамы да бар. Жирен деген батырдың жатқан жері болғандықтан солай аталған-мыс. Аузым ашылып, 60 метрден алақандағыдай болып көрінген дала келбетіне ден қойып тұрғанымда, кенеттен: «Мә-ә, мында кел, мынаны қара, фотоға түсір», - деген Райымбектің дауысы еріксіз елітіп әкетті. Есенгелдіден бір тайы кем адамдай қуанып тұрған Райымбекке қарап мен мәзбін, жердегі маған беймәлім шөпке қарап ол мәз. Сөйтсек, кішігірім сенсация орын алды. Әлгі беймәлім шөп борлы қыраттағы өсімдік, сирек кездесетін «қырғыз ақжапырағы» екен.

Батыс өңірінде өте сирек ұшырасатын бұл эндемикті анықтаушы Райымбектің өзі болып отыр. Қыраттың көркін көз қимай, зерттеу үшін «қырғыздың» жапырағын қолтыққа қысып, «Қабанбай-Қақпақтыға» қарай тартып кеттік.

12:00. Қ.Мұхамбетқалиұлының «Тар кезеңінде» қалы кілемдей көк майсасын, баланың еңбегіндей былқылдаған шымдауыт томарларын төңіректей кереге жайған Нұралы ханның жайлауы болған аталған жердің әлі де болса түгін тартса майы шығатынын көріп, бір марқайып алдық та, ендігі елді Елтай жақтан іздедік.

15:35. Тасқұдықта ат-көлігімізді демалдырып, асқазанға ел қондырып, тұтас төрттің кезінде Тінәліден табылдық. Тамылжыған табиғат. Көлшігінде құстар, жазығында жылқы. «Рахат-а-а-ай!», - дедік те, тағы бір борлы-қыратты мекен Алатауға қарай аттандық.

16:00. Межелеген жерге де келдік. Шатқал іздеп, шартарапты кезудің қажеті жоқ екенін, алыстан мен мұндалап тұратын аталған қыратты көргенде барып бір ұғындық. Етегінде еркелей Шідерті ағып, бауырында бұйра тастардаң буырқана ытқыған бұлақ суын көргенде сегізінші кереметтің осы өңірде сауық құрғаны бірден белгілі болды. Бозжыраның «бюджетный версиясы» болған бұл қыраттың басында қалмақтармен шайқасқан Тұяқ батырдың зираты болу мүмкін делінеді.

17:00. Жосалы округіне қарасты Кеңащы жеріне кіріп келдік. Балпан бұлағынан шөлімізді бір қандырып, Қасқыртау жақты бетке алып, мезазой дәуірінің ескерткіштері саналатын қойтастарға қарай құлдиладық. Дөп басып, үстінен дәл түсе алмай, «қойларды» іздеумен болдық. Жайылып кетті ме деп зәре жоқ. Болмағасын Үшқатты аталатын жерге қарай жылжып келе жатқанымызда, дөннен аса бере жайылған «қойларымызды» таптық. Қойтастар жазық далада емес, тек тау етегінде болатынын ескерсек, онда ертеректе жергілікті жерде үлкен тау болғанын болжай аламыз. Кейбір ғалымдар дерегі бойынша: бұл қойтастар метеорит қалдықтары деп те жорамалданады.

17:35. Өлеңті өзеніне құятын ұзындығы 5 км, тереңдігі 20 метр болатын іші ағаш-талдарға, шие, бүлдірген, қарақат, дәрілік өсімдіктердің түрлісі кездесетін өзен сағасы Үшқатты деген орынға келдік. Бас жағында үлкен үңгір бар. Бұл үңгір қалмақтармен болған соғыс уақытында зындан болған деген дерек бар.

18:00. Өлеңті бойын жағалап, Кеңащының өзіне қарай тартып келеміз. Бар аңсарымыз аталған жердегі бұлақ суына ауып келеді. Жалпы, Жосалы округінде 250-ге жуық бұлақ көзі бары анықталған, сол бұлақтардың көп бөлігі осы Кеңащыда. Келдік. Атқылай аққан бұлақ суы. Құрағында жайылған төрт түлік. Міні саған жердегі жәннәт, міні саған ғаламның ғаламаты, міні саған көз көрер керемет!

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

18:30 Алтыбас аумағын аралап жүрміз. Сайында жидек ағаш, қырында аппақ бор, төбесінен төңірекке көз тастасаң тамылжыған табиғат.

19:05. 75 млн. жыл бұрын қарағайлы орман болған алқаппен Жосалы округінің орталығы Қоңыр ауылына келіп жеттік. Кезінде осы төңіректі Масқар руының Қоңыр тайпасы мекен еткен. Қоңыр атауы сол кезден қалған. Ауылға келіп аяқ босатып, асқазан қамын жасап, риза көңілмен сегіз сағаттық ұйқыға кеттік. Осылайша жорықтың бірінші күні аяқталды.

Екінші күн. Жосалы - Тамды - Көгеріс–Қарақұдық - Жымпиты. (27 мамыр, 2021 жыл)

7:00. Таңмен таласа таңғы шайды тартып алып, Тәтентаудың (биіктігі 21 м болатын екі төбе немесе оба) тасасымен Шейх Исірғалұлы Зайнітиннің (Зинеке ата) басына бара жатырмыз. Жолай Төлеке сайына, Қармыс бөгетіне соқтық.

7:35. Келдік. Өз заманында Шейх Зинеке ата мешіт, медресе ұстаған. Қазір бұл жер Ақмешіт деп аталады. Қасиетті, тылсымы бар жер. Түнде бағыт таба алмай адасқан адамдарға осы төңіректен алаулаған от көрінеді екен. Анығырақ айтсақ, медресе орнынан жағылған оттың елесі көрініп, адасқан адамға жол нұсқар шамшырақ болады екен. Бұл да бір құдайдың кереметі. Осы жер қазір қорым. Төбесінде төте жазумен, шағатайша жазылған құлпытастар әлі күнге дейін сырын ашпай барын ішіне бүгіп, құпияланып қасқайып тұр.

10:30. Жаугершілік заманда ердің бәрі ел деп жаумен жаға жыртысып жүргенде, өзінің батырлығымен барымталанып бара жатқан бар малды алысып жүріп, ауылында алып қалған Айдана батырдың жатқан жеріне келдік. Айдана масқар руының белді батыры немесе билерінің қызы болса керек. Бесіктен айттырып қойған тана руының бір байының Сүгірбай деген ұлына келін болып түседі. XIX ғасырдың II-ші жартысында Сүгірбай бастаған 40 үй Жосалы өзені бойына қоныстана бастайды. Кейін ел басына күн туып, жерімізге қалмақтар шабуыл жасаған кезде қол бастап, күреске қатысып өте ақылдылығымен, өжеттілігімен көзге түсті. Әсіресе, Тана руының бессары, Қожанберлі бөлімдерінің осы жерге орналасуына игі ықпал ете білген. XIX ғасырдың соңында Айдана дүниеден өтеді. Оған үлкен бейіт салынып, белгі қойылады. Бұл қыратта 14 құлпытас болған екен. 2013 жылы төрт қырлы арабша жазылған 7 құлпытас қалса, осыда тек 3 құлпытасты көрдік. 1970 – 1980 жылдары құрылысқа қайрақ тастар алынып, қыраттың жартысы қазылып, бүлінді. Қазір алаң қазан шұңқыр болып қалған. Шөбі шүйгін, жері құнарлы, айналасынан жоса – түрлі – түсті топырақ кездеседі.

11:00. Мұқаш құдығына келдік. Іші қайрақ тастармен құмыра тәріздес болып қаланған құдық XIX ғасырға тән делінеді. Азамат соғысы жылдарында ауылдың ойын жасындағы бала-

ларын сол құдық ішіне жасырып, аман алып қалған деген аңыз бар. Бұл құдықты Тоғайбай деген атақты бай жасатқан. Кейінірек аталған құдықтың басында Мұқаш деген кісі қой бағып, құдық сол кісінің есімімен аталып кеткен.

11:30. Үшаша өзенін қиып өтіп, Сырым ауданының ең биік нүктесі Молалытауға қарай қиялап келеміз. Қыратта үлкен қорымның орны бар, соған байланысты Молалытау атанған. Алғаш бұл жерге «Жеке батыр» деген батырдың мүрдесі жерленген делінеді.

12:00. Қалқаман Таналардың ата қонысы (1770 жылдардан бері) Былқылдақ жеріне келдік. Топырағы құмды, айналасында бұлақ көздері бар, көктемде шағын көлдер болғандықтан топырағының ылғалы мол болып, адам аяғы басқанда былқылдап тұрғандықтан Былқылдақ деп аталып кеткен. Өңірдің айналасында бұлақ көздері көптеп кездеседі. Шығысында Қарабұлақ, батысында 12 шақырым жерде Ақбоз жерінде Төремұрат бұлағы, жер астынан басқа да кішігірім бұлақ көздері арқылы шағын көлшікке айналып жатады. Қазіргі таңда тек бір

бұлақ қана атқылап тұр. Қалған бұлақ көздері жыңғыл, қамыс-қоғаның арасында қалып қойған (олай болғаны да жақсы, әйтпесе адамдар бұлақ бастауының ат көпірін шығаратын еді).

13.00. Қайтадан округ орталығына келіп, ендігі бағытты Алаша Қожағұлдардың қонысы болған Әзтөбе жеріне бұрдық. Қымыздық пен мия көптеп өсетін құмды алқап. Кеңес үкіметі кезінде «Қызыл әскер» колхозы атанған, бұл күнде тек иен даланың иесі болып, Әз батырдың Қожағұл қауымы жатыр. Ертеректе бұл жерде әйгілі Лұқпан байдың мың қаралы жылқысын суарса да, суы ортаймайтын Қарабұлақ деген құдық болған. Күні кешеге дейін Жосалы совхозына осы құдықтан күніне 10 тоннадан аса су тасылған. Қазір орнын көшпелі құм басып, жоққа айналған.

14:00. Сусыған құмның үстімен Тамды ауылына қарай сырғытып келеміз. «Астымызда 200 метр жерде мұнай, төбемізде күн-ай бар» деп әңгіме-дүкен құрып келе жатқанымызда Тамдыға да жетіп қалыппыз. Тамды – Бұлдырты өзенінің бір сағасы. Жұбан Молдағалиевтің «Жымпитының жігіттері-ай!» деген өлеңіне арқау болған Жүсіпқали Сапарғалиұлының мақтаған өзені осы Тамды. Ал ауылдың Тамды аталуы осы өзен жанын ағып жататындықтан.

14:40. Кезінде бидай, тары, талқанымен аты шығып Майтүбек атанған Көгеріс ауылына келіп жеттік.

16:00. Түскі астың қамын жасағаннан кейін, ауыл маңындағы Алтыапан деген жерге келдік. Ертеректе бұл жерде үлкен алты апан болған. І-ші кезеңнің карта сызбасы.

Атау соған байланысты шыққан.

17:00. Алаш қайраткері ЖаҺанша Досмұхамбетовтың ауылына бара жатырмыз: Қарақұдыққа. Көңілде атамыздың қос медресесінің құрығанда біреуін тауып алсақ деген тәтті қиял қылаң бергені жасырын емес, бірақ қайдам ол...

17:35. Қарақұдықтамыз. Алаш милициясының атты әскері оқу-жаттығу жиынын өткізген жерде.

18:00. Дронмен аталған жердің аспанын айнала жүріп өттік те, Жымпитыға қарай тарттық. Осылайша эксклюзиві бар экспедициямыздың бірінші кезеңі аяғына жетті. Алда Сырым ауданының сырын ішіне бүккен, сұлулығымен сүйсіндірер, тылсымымен түйсіндірер тамашасы қанша десеңізші. Ол туралы қалған кезеңінде жүре, бара, көре жатармыз.

Экспедиция күнделігінің жалғасы келесі санда жарияланады

Ботай мәдениеті мен оның даму тарихы

Айдарбекова А.Б.
«Ботай» мемлекеттік
тарихи-мәдени музей-қорығы»
Республикалық МҚК-нің экскурсоводы,
Саумалкөл а., Айыртау ауд., СҚО.

Аңдатпа
Мақалада Ботай қонысы, тарихы және оны ғалымдардың зерттеуі, жылқыны алғашқы қолға үйрету, қоныстағы археологиялық қазбалар, дәстүрлі «қымыз» сусынының пайда болуы, ғылыми еңбектер, «Ботай» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығының құрылуы туралы жазылған. Мақаладағы келтірілген деректер қосымша білім беру педагогтары мен туристер, ЖОО-ның оқытушыларына сабаққа пайдалануға, жорық кезінде қолдануға және зерттеу жұмыстарына пайдалануға пайдалы.
Аннотация
В данной статье рассказано об истории поселении Ботай, и его изучении учеными. О первом одомашнивании лошади, археологических раскопках на поселении, появления традиционного напитка «кумыс», научных трудах, создании Государственного историко-культурного музея-заповедника «Ботай». Данные, приведенные в статье, полезны педагогам дополнительного образования и туристам, преподавателям вузов для использования на занятиях, во время походов и для исследовательской работы.
Ілмек сөздер: *музей, Ботай қонысы, тарих, археология, экспедиция, ғалым, зерттеу жұмыстары, атқа міну мәдениеті, археологиялық ескерткіш.*

Ботай қонысын 1980 жылы Солтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясының мүшесі В.Ф. Зайберт ашты. Археологиялық қазба жұмыстарына сол уақытта ректор Шәкенов Қанаш Шәкенұлы басқарған Петропавл педагогикалық институтының студенттері көмектесті.

Қоныстағы алғашқы қазба жұмыстары отандық ғылымға 40 мыңға дейін артефакт берді. Кейіннен Красный Яр, Васильковка IV, Рощинское, Баландино, Сергеевка елді мекендері ашылды. 1980 жылдары энеолиттік кезеңдегі осы қоныстарды зерттей келе, В.Ф. Зайберт жаңа археологиялық мәдениет - «Ботай мәдениетін» бөлу туралы қорытындыға келді. Қоныс пен археологиялық мәдениет Ботай атауын жергілікті қазақ рулары көшбасшыларының бірінен алды. Солтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясы қонысты зерттеген алғашқы жылдары 7528 шаршы метр мәдени қабатын қазды.

1983 жылдың жазында Ботай қонысының қазба жұмыстары орнында Бүкілодақтық далалық археологиялық семинар өткізілді. 1983-1985 жылдары Солтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясының археологтар ұжымы елеулі табыстарға қол жеткізді. 1985 жылы «Ботай энеолиттік қонысындағы қыш ыдыстардың кешендері» атты мақаласын Зайберт В.Ф. пен Мартынюк О. И. бірлесіп шығарды, Атбасар мәдениетінің неолит ыдысының негізінде Ботай

қыш ыдысының пайда болуы туралы мәлімдеме айтылды.

1985 жылы Чернай И.Л. - «Оңтүстік Орал және Солтүстік Қазақстанның энеолит-қола ескерткіштеріндегі материалдар бойынша тоқыма ісі және қыш ыдысы», Заитов В. И. - «Ботай қонысының тас еңбек құралдарының сипаттамасы», Даниленко Т. А. - «Ботай қонысының сүйек құрал-саймандары», Зайберт В.Ф., Плешаков А. А. - «Ботай қонысының шабу құралдары» атты материалдары жарияланды. Ботай мәдениетінің жалпы сипаттамасы Зайберт В.Ф. «Ботай қонысы және Солтүстік Қазақстанның энеолитін зерттеу міндеттері» атты жарияланымында берілген.

1994 жылы профессор Зайберт В.Ф. бірқатар британдық университеттерде Ботай туралы дәрістер циклін өткізді. Сол жылы «Еуразияның ерте жылқы өсірушілері» Халықаралық симпозиумы аясында Кембридж археологиялық музейінде Ботай мәдениеті туралы көрме ұйымдастырылып, оған әлемнің 16 елінен 80 ғалым қатысты.

1996 жылы Ботай материалдарының қазақстандық-германиялық зерттеу жұмыстары басталды. Ботай қоныстарының материалдары археология – трасология, типология, остеометрия, радиокөміртекпен танысу, геомагниттік түсірудің дәстүрлі әдістері арқылы зерттелді. Геомагниттік зерттеулер 1990 жылдардың басында шетелдік зерттеушілердің қолдауымен жүргізілді. Сондай-ақ, 1990 жылдары Кембридж, Оксфорд, Бристоль, Экзетер зертханаларының көмегімен сүт өнімдерінің майлы іздерін анықтау үшін қыш ыдыстардағы күйіктерді талдау бойынша зерттеулер жүргізілді.

Ботай жылқысын қолға үйретудің дәлелдерін анықтауда Л. Н. Макарова, Т. Н.Нурумов, С. С. Калиева, шетелдік зерттеушілерден – Л. Л. Гайдученко (Челябинск, РФ), С. Олсен (Карнегидің табиғи тарих музейі, АҚШ), Д. Энтони, Д. Браун (Хартвик колледжі, АҚШ), Н. Бенеке, А. Фон Дендриш (Германия), М. Левин (Кембридж, Ұлыбритания) А. Оутрам (Экзетер, Ұлыбритания), Р. Бендри (Винчестер, Ұлыбритания), А. Каспаров (РАН, Ресей) Д. Орландо белсенді қатысты.

1990 жылдардың ортасынан бастап Ботай мәдениетін зерттеу баяулады. Бірақ жыл сайын Ботай қонысын зерттеу үшін археологиялық қазба жұмыстары жүргізілді.

2000 жылы Ботай қонысы «Көкшетау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің құрамына енді. 2001 жылы Көкшетау археологиялық экспедициясы Ботай қонысының айналасындағы ұзындығы 3600 м қорғау аймағын белгіледі. Қоршауды орнату ескерткіштің қорғау аймағына мал мен автокөліктің кіруін шектеді. 2005-2006 жылдары Ботай қонысынан табылған артефактілердің бір бөлігі Алматы қаласындағы Қазақстан Республикасының Орталық музейіне берілді.

2004-2006 жылдардағы «Қазақстан Республикасының тарихи-мәдени мұрасын зерттеу және сақтау» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру аясында Көкше академиясының қызметкерлері Ботай мәдениетін зерттеуге елеулі үлес қосты. Көкшетау археологиялық экспедициясының нәтижелері «Ежелгі дала құпиялары» ұжымдық монографиясында баяндалған.

2009 жылы Халықаралық «Science» журналында Ботай энеолиттік қонысында жылқыны

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

қолға үйретудің алғашқы жағдайлары және ботайлықтардың қымыз дайындағандығы көрсетілген мақала жарияланды. 2007-2011 жылдар аралығында археологиялық қазба жұмыстары тоқтатылды. Бұл уақыт кезеңі Ботай мәдениетінің тұжырымдамалық аспектілерін ұғыну үшін пайдаланылды. 2011 жылы В.Ф. Зайберттің «Ботай. Дала өркениетінің қайнар көздері» атты жалпылама монографиясы жарық көрді.

2017 жылы Алан Оутрам тіс қалдықтарында сақталатын ақуыздарды анықтау үшін масспектрометрияның жаңа әдісін қолданды. Сол жылы Ананьевская Э. (Вильнюс, Литва) милиацинді сынау үшін үлгілерді зерттеді.

2017 жылы Ботай археологиялық ескерткіші Қазақстанның киелі ескерткіштерінің мемлекеттік тізіміне «Рухани жаңғыру» жаңа мемлекеттік бағдарламасы аясында археологиялық зерттеу нысаны ретінде енгізілді. «Ботай мәдениетінің әлеуметтік-экономикалық және дүниетанымдық аспектілерін, оның ішінде Ботай мәдениетінің киелі контекстері мәселелерін қайта құру» жобасы әзірленді. 2018 жылы ҚР МСМ Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институтының қолдауымен профессор В.Ф.Зайберттің авторлығымен «Ботай мәдениетінің киелі контекстері» монографиясы жарық көрді. 2018 жылғы 21 қарашада Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласында Ботай салт-дәстүрлер мәдениетін қалыптастырудың маңызды контекстерінің бірі ретінде қарастырылады.

«Ботай қонысы» археологиялық ескерткіші Солтүстік Қазақстан облысы, Айыртау ауданы, Казань ауылдық округы, Никольское ауылынан оңтүстік-шығыс жағынан 1,5 шақырым жерде, Қазақстан Республикасының астанасы Нұр-Сұлтан қаласынан солтүстік-батыс жағынан 400 шақырым, Петропавл қаласынан 300 шақырым қашықтықта орналасқан.

Ботай мәдениеті әлемдік археологиялық ғылымда кеңінен танымал. Археологиялық ескерткіштің аумағында 15 мың шаршы метрден астам жер ашылды, 158 тұрғын үй зерттелді, 200 мыңнан астам артефактілер және ондаған мың көне жануарлардың сүйектері анықталды, олардың 99,9% - ы жылқыға тиесілі.

«Ботай» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы РМҚК-ның 2018 жылы құрылуы Ботай қонысындағы көпжылдық зерттеулердің нәтижесі болды. Музей-қорықтың негізгі қызметі - осы археологиялық ескерткішті танымал ету мақсатында ғылыми-зерттеу, жинақтау, экспозициялық-көрмелік және мәдени-ағарту жұмыстарын жүргізу.

Біздің дәуірімізге дейінгі IV-III мыңжылдықтағы барлық өмірлік процестерде Ботай қоғамын үлгілеу үшін Ботай және Красный Яр елді мекендеріндегі кешенді ғылыми-эксперименттік зерттеу нәтижелерін алу, сондай-ақ «Ботай» музей-қорықтың экспозициялық залдары мен басқа да объектілерін құрудың әдіснамалық-әдістемелік принциптерін әзірлеу мақсатында 2021-2023 жылдарға арналған «Ботай қонысындағы археологиялық ғылыми-эксперименттік зерттеулер және Ботай мәдениетін жеткізушілердің қамтамасыз ету жүйелерін, өмір салтын, дүниетанымдық-киелі мән-мәтіндерін модельдеу» ғылыми-зерттеу жобасы 2021 жылғы 14 шілдеден бастап жүзеге асырылуда. Жобаның жетекшісі - тарих ғылымдарының докторы, археология профессоры Виктор Федорович Зайберт. Ғылыми бағдарлама аясында бірқатар ғылыми-зерттеу және ғылыми-эксперименттік жұмыстар жүргізілді және Қостанай облысында археологиялық барлау жұмыстарын жүргізу кезінде Қостанай облысының тарихи-мәдени мұраны қорғау және пайдалану басқармасымен, Арқалық дала тарихы музейімен, А.Иманов атындағы мемориалдық мұражаймен, Ақмола облыстық тарихи-өлкетану музейімен ынтымақтастықтың негізі қаланды.

Бүгінгі таңда Ботай қонысының тарихи-мәдени нысанын қоспағанда, музей-қорықтың экспозициялық аймағы болмаса да, қызметкерлер уақытша және көшпелі көрмелер құру бойынша белсенді жұмыс жасауда, олардың негізінде тақырыптық экскурсиялар, дәрістер мен музей сабақтары өткізіледі. Музей Солтүстік Қазақстан облысының оқу орындарына бару тәжірибесін өткізеді.

«Ботай» музей-қорығын танымал ету және насихаттау мақсатында ресми сайт пен әлеуметтік желілерде парақшалар және Youtube каналы ашылған:

Ресми сайт: http://botaimuseum.kz/ru/

Youtube: https://www.youtube.com/channel/UC3-uwn-1BazCzAMGSs0RAqg

Facebook: https://www.facebook.com/profile.php?id=100030256237013

Instagram: https://www.instagram.com/rgkp.botai.museum/?hl=ru

Қазіргі таңда «Ботай» Визит-орталығының құрылысын салу жұмыстары жүзеге асырылуда, яғни республикалық деңгейдегі кешен базасында заманауи талаптарға сай экспозициялар мен музей қорлары сияқты қажетті орындар қарастырылған.

«Ботай» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы РМҚК-ның ғылыми қызметкерлерімен байланысу және ынтымақтастық жүргізу үшін 8(71533)21-8-34 телефоны мен rgkp.botai_museum@mail.ru электрондық поштасы арқылы хабарласуға болады.

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

История создания музея в селе Рубежинское

Милехин В.В.
преподаватель
Рубежинского отделения
колледжа Байтерек,
район Бәйтерек, ЗКО

Аннотация
Статья посвящена описанию краеведческого музея в с. Рубежинское. Автор раскрывает связи музея как культурного центра, осуществляющего взаимосвязь старшего поколения с молодежью. Приводится история и описание наиболее ценных экспонатов, их роль в истории. Подводится итог краеведческой работы краеведческого клуба «Эврика», отмечающего в этом году 55 летие. Дается богатейший материал о людях, которые внесли свой вклад в развитие Приуралья. Идет обмен опытом в деле организации экскурсионной работы музея.
Аңдатпа
Мақала Рубежка ауылындағы өлкетану музейінің сипаттамасына арнай отырып. музейдің аға буын мен жастардың өзара байланысын жүзеге асыратын мәдени орталық ретіндегі байланысын ашады. Ең құнды экспонаттардың тарихы мен сипаттамасы, олардың тарихтағы рөлі келтірілген. Биыл 55 жылдығын атап өтетін «Эврика» өлкелік клубының өлкетану жұмысының қорытындысыда шығарылады. Орал өңірінің дамуына өз үлесін қосқан адамдар туралы бай материалдар берілген. Музейдің экскурсиялық жұмысын ұйымдастыру ісінде өзара тәжірибе алмасу.
Ілмек сөздер: *Связь поколений. Безбородников. Работа с ветеранами. Исследование прошлого. Рубежинское в древности и настоящее время. Клуб Эврика.*

В Рубежинском ДК открылась обновленная экспозиция краеведческого музея. В ее создании большую роль сыграл аким с.Рубежинское Кенжин Асылбек, оказавший моральную и материальную поддержку создателям музея. Стенды, экспонаты и материалы для музея более 20 лет собирали члены туристского кружка, неравнодушные к своей истории люди. На это я обращал главное внимание будучи руководителем кружка ОЦДЮТиЭ руководимым В.П.Фоминым, а также и турстанции района Байтерек, который возглавляет Терехова Г.А. Многое по истории нашего края я опубликовал в своих книгах, их уже вышло семь. Этот музей стал воплощением мечты бывшего директора ОЦДЮТиЭ Фомина В.П. о создании музеев в каждом учреждении и населенном пункте. Очень помогло в создании музея и обучение на онлайн-курсах «Музейное дело», который был организован Республиканским учебно-методическим центром дополнительного образования, возглавляемого Р.П.Шер. Лекции и материалы предложенные на этих курсах имели неоценимое значение. Много я взял из опыта работы Дарьинского музея им.Шолохова, возглавляемого ныне Пудовой А.К. и музея Макаровской школы, руководитель Осипова О.М., а также помощи руководителя отдела краеведения СЮТ района Байтерек Абдрахманова И.К. Стенды для нашего музея были изготовлены в мастерской Еламана Журсинова, а монтировать помогал директор ДК Крупица Павел Ростиславович. Также помогли предприниматели Рубцов А.А., Ванюков Николай, Демяшев Дмитрий, Кузнецов Антон, Ефименко Антон и др. И вот наконец в 1-й половине февраля состоялась 1-я экскурсия, которую провели для

учащихся 1 класса, классный руководитель Ефименко О.М.. Сразу отмечу, что позже в качестве экскурсоводов выступили учащиеся 6 класса Виолетта Фесенко и Козлова Юля, студентка гр.14 Груднова Саша. Также подготовлены лекции о нашем крае студентами 22 группы Мокшиной Марией и Туратовой Кристиной. Их слушателями стали учащиеся школы, которых организовали на экскурсию классные руководители Таксымбаева А.А., Старцева А.В., Гиззатова М.З. Чижова Е.В., мастер группы 24 Чебан Л.В., психолог колледжа Куставлетова С.М. Надо отметить, что кроме названых членов краеведческого кружка, в оформлении музея участвовали Адаев Дастан, Коваленко Артем, Тыныбаевы Яна и Аркадий, Кокорева Злата, студент Артемов Костя.

В той 1-й экскурсии, перед гостями открылся загадочный мир артефактов и предметов, значение которых не только первоклассники, но и современники стали забывать. Их внимание привлек комод 19 века, его как и другие экспонаты и современные стеллажи год назад передал в музей доктор наук Голубев А.В. От имени жителей села выражаем ему свою благодарность, они заметно украсили и оживили экспозицию музея. Особенно поражает воображение динамик 1941 года из которого, наш народ узнал о нападении фашистов на нашу страну.

Многих заинтересовал уголок местных писателей, среди них выделяются книги Абдрахманова Т.А., Азовской Т.Н., когда-то работавшей в Рубежке, Доронина Г.Н., бывавшего здесь с экспедициями. Есть материал о рубежинцах встречавшимися с Шолоховым. Конечно же, это и рассказ о Бисене Жумагалиеве, Корсунове Н.Ф. Многим приглянулось веретено, с которым я знаком с детства, на нем пряла моя бабушка Анна Дмитриевна Орехова. Детей же привлекли рога древнего тура, щупальцы кальмара мезозойской эры и оружие гражданской войны. Много артефактов сохранилось от археологических экспедиций учителя 60-х годов Безбородникова В.А. Это страничка истории края тоже представлена на стеллаже. История Рубежинского училища хорошо представлена в экспозиции музея, как впрочем и история школы, которой в этом году отмечают юбилей. И я думаю не только школьникам, но и остальным жителям села есть чем гордиться. Много материалов о ветеранах войны, на стенде представлены более ста фото с биографиями участников войны наших земляков. Есть книга памяти погибших во второй мировой войне. Проиллюстрирована история села, с рассказами о ветеранах села. Особый стенд «Выдающиеся люди Приуралья», расказывает о 1-м секретаре обкома партии Коспанове Шапете

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Коспановиче, руководителе Приуральского района Дунаеве Василии Владимировиче, трактористке Ангелиной, по почину которой в Рубежке создали женскую тракторную бригаду во главе с Чинаревой Вассой и Тятиной Марией. Есть уголок национальной культуры, оформленной в виде юрты и предметов быта, собранные жителями села под руководством ветерана школы Иманова А.И. Обо всем, что еще интересного есть в нашем музея рассказывать не стоит, приходите и увидите собственными глазами.

Экскурсия конечно же нашла продолжение. Позже на экскурсии побывали студенты колледжа группы 14, 24, 22.студенты колледжа. Нужно отметить, что это уже 5 музей который я оформляю, судьба предыдущих была печальна. Все время помещения отдавали под производственные нужды. Готовящиеся экспозиции ликвидировали. Я думаю, что нашим руководителям давно надо понять, что любовь к своей Родине одними словами не сформируешь. В нашей округе есть музеи, чье существование влачит печальное существование. Такова ситуация в с. Январцево, где много лет музеем занимается Тюлепбергенова Сауле, ушедшая на пенсию, также дело и в Озерном, где руководитель Наталья Еременко, также нуждается в поддержке. Ждет помощи и музей в Мичуринской школе, руководитель Запрометнова Наталья. Список наверняка можно продолжить. И есть ли кому дело до музеев? Надо реальные дела и достижения. Радует, что недавно побывавшие в Рубежке депутаты раймаслихата Сундетов Есен и Герасимов Алексей, не только посетили музей, но и оказали практическую помощь в приобретении дорожек на полы. А нашему кораблю под названием музей с. Рубежинское я желаю 7 футов под килем и попутного ветра, чтобы благополучно преодолеть рифы которых я думаю еще будет в нашей жизни немало.

Литература:

1. Милехин В.В. «Неоконченая песня костра» 2009 г.

2. Милехин В.В. «О героях былых времен Приуралья» 2020 г.

3. Музейная педагогика как область педагогической науки: сборник трудов/под редакцией С.В.Ивановой-м.2012г

4. Научно-методический журнал «Соқпақ-Тропинка» №2 2016 г. статьи по музейной тематике.

5. Сакимова Г.Б. «Учет, хранение и использование музейных экспонатов» Лекция онлайн-курса Республиканского учебно-методического центра дополнительного образования

Ескерткіштер сыр шертеді

Мұса Г.К.
Адами әлеуетті дамыту басқармасының
«Облыстық жас туристер станциясы»
КММ-ның ҚББП-і,
Түркістан қ., Түркістан обл.

Аңдатпа
Бұл мақалада Халықаралық ескерткіштерді қорғау және тарихи орындарды сақтау күніне арналған шаралар сипатталған. Түркістан қаласындағы ескерткіштер бүкіл өмірін халыққа қызмет етуге арнаған әйгілі тарихи тұлғалардың құрметіне орнатылған. Олардың ерлікке толы өмір жолы - жас ұрпаққа жарқын үлгі. Мақала қосымша білім беру педагогтарына, экскурсоводтарға пайдалы.
Аннотация
В данной статье описаны мероприятия, посвященные Международному дню охраны памятников и сохранения исторических мест. Памятники, расположенные в городе Туркестан, установлены в честь известных исторических личностей, посвятивших всю свою жизнь служению народу. Их героический жизненный путь-яркий пример для молодого поколения. Статья полезна педагогам дополнительного образования, экскурсоводам.
Кілт сөздері: *Түркістан, ескерткіштер, Қабанбай батыр ескерткіші, Даңқ саябағы, Саттар Ерубаев ескерткіші.*

Түркістан – Қазақстанның көне қалаларының бірі. Бұл қала еліміздің оңтүстік аймағында орналасқан. Орта ғасырларда ол Орта Азия мен Қыпшақ даласы халықтарының саяси орталығы болған беріде Қазақ хандығының ордасы болды. Қасиетті Түркістанды «Екінші Мекке» деп атаған. 1903 жылы Түркістанға алғашқы темір жол келген. Қасиетті Түркістан - тарихи және туристік қала.

2018 жылы 19 маусымда Елбасы, Тұңғыш президентіміз Н.Ә.Назарбаев Түркістан облысын құру туралы Жарлыққа қол қойды. Түркістан қаласы облыс орталығы ретінде дамудың жаңа сатысына қадам басты. Көне шаһардың дәуірі басталды. 3 жылда Түркістанда адам қызығарлық істер атқарылды. Көптеген жаңа нысандар бой көтерді. Түрленген Түркістанға жан-жақтан туристер көптеп келуде. Түркістан еліміздің рухани, мәдени, тарихи қаласы болып қала бермек. Бұл қала дамуының кепілі.

18 сәуір - Халықаралық ескерткіштер мен тарихи орындарды қорғау күні болып жарияланған. Алғаш рет 1984 жылы атап өтілді. Дүние жүзінің 122 елінің 754 тарихи құндылықтары ЮНЕСКО тізіміне енгізілген. Еліміздің ұлттық құндылығы болып табылатын 25 мыңнан астам тарихи-мәдени ескерткіш бар.

Түркістан қаласы мен оның аймағында орналасқан тарихи-мәдени ескерткіштер баға жетпес жәдігерлер тарихымыздың куәгерлері болып табылады, оларды әр түрлі туристік бағыттарға енгізуге болады.

Халықаралық ескерткіштер мен тарихи орындарды қорғау күніне байланысты Түркістан облысының «Облыстық жас туристер станциясы» КММ-нің «Жас өлкетанушы» үйірмесінің мүшелері №22 жалпы орта мектептің оқушылары көптеген іс-шаралар жүргізді. Ескерткіштерге

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

саяхат жасап, гүл шоқтарын қойды. Белгілі тұлғаларға қойылған ескерткіштердің тарихы мен өмір жолына тоқталды.

Жалпы мектебімізде іс-шара өткізу әдетке айналған. Ондағы мақсатымыз ескерткіштерде бейнеленген тас мүсіннің еліне еңбегі сіңген тарихи тұлғаларға қойылған құрмет екенін жеткіншектер санасына сіңіру. Осыған орай, «Жас өлкетанушы» үйірмесінің мүшелері қаладағы халқына еңбегі сіңген тарихи тұлғаларға қойылған ескерткіштерді аралап, олардың сырын білуге тырысты. Қазақстандағы тарихи-мәдени мұралар: ескерткіштер, кесенелер, мұражайлар туралы сынып сағаттары, сурет көрмесі мен шығарма эссе жазудан байқаулар өткізілді.

Ұлттық құндылықтарымызды қорғау және болашақ ұрпаққа жеткізу біздің міндетіміз екенін ұмытпауымыз керек.

1 сурет. Жеңіс саябағындағы Даңқ мемориалы

Жеңіс саябағында Даңқ Мемориалы – Ұлы Отан Соғысы мемориалы. Ұлы Отан соғысына қатысқан жауынгерлер мен Кеңес Одағы батырларын ұлықтау мақсатында жауынгерлердің есімдері жазылған. Соғыстан оралмаған жерлестердің құрметіне қойылған ескерткіш.

2 сурет. Қабанбай батыр ескерткіші.

Қабанбай батыр (1692-1770) – қазақ қолын бастаған ержүрек қолбасшы, қазақтың жоңғар басқыншыларына қарсы ұлт-азаттық күресті ұйымдастырушылардың бірі, даңқты батыр. Қаланың жастары білім алатын білім ордасының жанына қойылған, ат үстіндегі батыр бабамыздың мүсінін орнату бүгінгі және келешек ұрпаққа патриоттық тәрбие беретіндей келелі іс. Жастарға рух беретін дарабоз батырымыздың мүсіндерін қайда орнатсақ та артықтық етпес.

3 сурет. Саттар Ерубаев ескерткіші.

Саттар Ерубаев (1914-1937) аз ғана өмір сүріп, қазақ әдебиеті көгінде жарық жұлдызша жарқырай ағып өтті. Сол жарық жұлдызша жарқырай ағып өткен қамшының сабындай қысқа өмірінде әдебиеттің алтын қорына енген тамаша туындылар жасап кетті. Оның шығармалары әлденеше ондаған жылдар бойы талай жанның дүниетанымын, өмірге көзқарасын қалыптастыруға жәрдемдесіп келеді. С.Ерубаевтың өмірі мен шығармалары, пайдаланған заттары қойылған, С.Ерубаев музейінің алдында ескерткіші бар.

Тәуелсіздік күні қарсаңында Түркістан қаласындағы «Ақжайық» музыка мектебінің алдында Шәмші Қалдаяқовтың ескерткіші қойылды Түркістан облысы – қазақ даласына қаншама дарындарды сыйлаған киелі мекен. Әнімен кең даланы тербетіп, Қазақ вальсінің королы атанған, Қазақстан Республикасы Әнұранының авторы Шәмші Қалдаяқовтың биыл туғанына 90 жыл толып отыр. Отырарда туып, ән падишаһы атанған, қайталанбас дарын иесінің есімін ұлықтау – бізге артылған абыройлы міндет. Түркістан қаласының жаңа орталығында бой көтерген композитордың ескерткіші – облыс

жұртшылығына, қазақ еліне мереке қарсаңында тамаша тарту болып отыр.

4 сурет. Ш.Қалдаяқов ескерткіші

Қоладан құйылған ескерткіштің биіктігі – 2,5 метр, ұзындығы – 3,5 метр. Авторы – Қазақстанның Еңбек сіңірген өнер қайраткері, кәсіби шебер мүсінші Тілеуберді Бинашев.

Композицияға келер болсақ, бұл – Қалдаяқовтың шығармашылық ой үстінде отырған сәті. Сазгер бейнесінің жас жеткіншектерді өнерге, мәдениетке баулитын «Ақжайық» музыка мектебінің ауласында бой көтеруі – заңдылық. Халықтың суретке түсуіне, жақынырақ келіп көруіне ыңғайлы.

5 сурет. Абай Құнанбаев ескерткіші

Шаһардағы «Оқушылар сарайы» ғимаратының алдында қазақтың ұлы ақыны, философы, композиторы, қазақ жазба әдебиетінің негізін қалаушы, әрі классигі Абай Құнанбайұлының бейнесін мүсінші тереңінен аша білген. Ескерткіште басында тақия, иығына шапан жамылған Абай қолына кітабын қысып ұстаған күйі терең ой үстінде ілгері қадам басып келеді. Демеушілер есебінен жасалған ескерткіштің авторы – мүсінші Гүлфия Мелдеш. Ұлтымыздың ұлы тұлғасының мүсіні монументалды стильде жасалған.

6 сурет. Әбу Насыр әл-Фараби ескерткіші

Әбу Насыр әл-Фараби дүниенің білім және ой тарихынан құрметпен орын алған ұлы түрік ғалымы, ойшылы. Физика, химия, медицина, математика ғылымдарында және философияда жеткен нәтижелерімен Европа мәдениетінде үлес қосқан, кітаптары XVIII ғасырдың соңына дейін Европа университеттерінде оқылған түрік дарыны. Шын аты – Махмұт. Фараби Түркістанда, Фараб (Отырар) қаласында 870 жылы дүниеге келді. Әкесі - қорған басшысы Махмұт Тұрпан. Батыстың білім әлемінде оны әл-Фарабиус атымен таниды. Фараби оқып – жазуды туған қаласында үйреніп, заманының ең атақты ғұламаларынан сабақ алды. Тәлімін кеңейту үшін әуелі Иранға, кейін Бағдатқа кетті. Фараби Бағдадта болған кезінде кілең атақты кісілерден дәріс алған және өзі де сабақ оқытқан. Әсіресе логика және грамматика пәндері мен араб тілін меңгеруді осы қалада жалғастырды.

Әлемнің екінші ұстазы атанған Әбу Насыр әл-Фарабидің ескерткіші жаңадан бой көтерген «Облыстық драма театр» алдына қойылды. Демеушілер есебінен жасалған ескерткіштің авторы – мүсінші Гүлфия Мелдеш. Ұлы тұлғаның мүсіні монументалды стильде жасалған.

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Тасқала ауданындағы спорттық бағдарлаудың дамуы

Нарымбаев Б. М.
«Жас туристер станциясы»
КММ-нің директоры, ҚББП-і,
Тасқала ауд., БҚО.

Аннотация:
Прочитав эту статью, вы познакомитесь с таким понятием, как спортивное ориентирование. В данной статье рассказана история развития спортивного ориентирования в Таскалинском районе Западно-Казахстанской области.
Аңдатпа:
Осы мақаланы оқығаннан кейін сіз спорттық бағдарлау сияқты ұғыммен танысасыз. Бұл мақалада Батыс Қазақстан облысы Тасқала ауданында спорттық бағдарлаудың даму тарихы сипатталған.
Кілт сөздері: *спорттық бағдарлау, компас, Тасқала жас туристер станциясы*

Әрине, сіз «спорттық бағдарлау» деген сөзді білесіз. Бұл не? Бұл спорт түрі қатысушылар компас пен спорттық картаның көмегімен жергілікті жерде орналасқан БП-н (бақылау пункттерінен) өтуі тиіс екендігіне негізделген. Әдетте, нәтижелер қашықтықты өтуге жұмсалған уақыт бойынша анықталады. Қатысушылар жинаған ұпайлар саны бойынша есептеу әдісін де қолдануға болады.

Бүгінгі таңда осы спорт түрінен жарыстар әртүрлі топтарда өткізіледі. Олар шеберлік деңгейі бойынша да, жасы бойынша да болуы мүмкін. Қашықтықтың ұзындығы және оның күрделілігі рельефтің күрделілігі мен жас тобына байланысты анықталады. Бұл жағдайда қашықтық барлық қатысушыларға белгісіз бо-

луы керек, сонымен қатар жақсы физикалық формасы мен жүру қабілеті бар белгілі бір қиындықтарды қамтуы керек.

Спорттық бағдарлаумен шұғылдану адамның ойлау қабілетінің, дене дайындығының, денсаулығының шыңдалуына, спортшы ретінде қалыптасуына әсерін тигізеді.

Тасқала ауданында спорттық бағдарлау 2007 жылдан бастап кеңінен тарай бастады. Сол жылы Янайкино ауылы маңында алғашқы облыстық жарысқа аудан құрамасы қатысып, 21-35 жас аралығындағы жеке сынақта Жанболат Айтжанов классикалық қашықтық бойынша І орынға, ЖЕ жас ерекшелігінде Динара Изгалиева І орынға, 10-14 жас аралығындағы жеке сынақта Жұбаныш Дакешев ІІІ орынға ие болып, жалпы командалық есепте V орынды иеленді. 2008 жылдың 10-12 қазан аралығында Астана қаласы білім басқармасының «Күзгі бағдар–2008» спорттық бағдарлау бойынша 8-ші Астана кубогі жарысына Батыс Қазақстан облысының құрама командасына енген Тасқала туристері қатысып, түнгі бағдар жарысында Ж.Айтжанов ІІ орынға ие болды. 2010 жылы Алматы облысы Талғар ауданында ұйымдастырылған шаңғымен бағдарлаудан ашық жарысына аудан педагогтері қатысты. Жарыс барысында команда құрамындағы «Жас туристер станциясы» директорының орынбасары Нарымбаев Б.М. спринт дистанциясын (10 бақылау пункті, қашықтығы 2140 метр) 27 мин 51 сек өтіп, ІІІ ерлер разряды, орта қашықтық дистанциясын (11 бақылау пункті, қашықтығы 3470 метр) 32 мин 10 сек өтіп, ІІ ерлер разряды орындалып, нәтижесінде ІІІ ерлер разряды берілді. Бұл жарыстар ауданымыздың спорттық бағдарлаудағы алғашқы қадамдары болды. Сол уақыттан бері көптеген спорттық бағдарлаудан өткен жарыстарға аудан педагогтері мен оқушылары қатысып, жақсы жетістіктерге қол жеткізіп жүр. Көптеген спортшыларымыз облыстық спорттық бағдарлау додаларының жеңімпаздары атанды. Олар: Динара Изгалиева, Ерлан Умбеталиев, Жания Медетова, Асылжамал Андамасова, Альгина Мамышева, Аяла Закирова, Камила Бекбулсинова, Әдемі Андамасова және т.б. Қазіргі уақытта ауданда 3 полигон картасы бар. Тұрақты түрде «Жас туристер станциясы» жанынан ашылған 3 үйірмеде 45 оқушы айналысады. Аудандық деңгейде велосипед, шаңғы, жаяу жүгіру түрлері сияқты спорттық бағдарлау жарыстар үнемі ұйымдастырылады. Әр жарыс сайын 100-ге тарта спортшы өз бақтарын сынап, қатысушылар арасында жарысқа деген қызығушылықтары жоғары деңгейде болады. Алдағы уақытта аудан көлемінде бұл спорт түрінің дамуы жоғары деңгейге жетіп, болашағы зор екеніне сенеміз.

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Туристік көпсайыс қашықтықтарында техникалық тәсілдерді орындау

Бородулин В.В.
«Спорттық туризм Федерация Ассоциациясы» ЗТБ-нің вице-президенті,
Шымкент қ.

Карина Ж.М.
ОБЖТжЭО-ның
аудармашы әдіскері,
Орал қ, БҚО.

ҚТО Президумының және ҚР Спорттық
туризм және туристік көпсайыс
Республикалық Федерациясының
2005ж. «17» желтоқсандағы №2 қаулысымен
БЕКІТІЛДІ:

Аңдатпа
Бұл әдістемелік ұсынымда спорттық туризмнің әртүрлі түрлеріндегі туристік көпсайыс бойынша жарыстарда техникалық тәсілдердің қауіпсіздігі, сақтандыру шаралары және оның орындалуына қойылатын талаптар, сонымен қатар қолданылатын құрал–жабдықтардың техникалық сипаттамасы берілген. Әдістемелік ұсыным осы салада жұмыстанып жүрген қосымша білім беру педагогтары мен әдіскерлеріне арналған.

Аннотация
В данной методической рекомендации описаны требования к выполнению технических приемов, меры предосторожности на соревнованиях по туристскому многоборью в различных видах спортивного туризма, а также техническая характеристика применяемого оборудования. Методические рекомендации предназначены для педагогов и методистов дополнительного образования, работающих в данной сфере.

Кілт сөздері: *құрал – жабдықтар, қауіпсіздік, жеке сақтандыру, өзін - өзі сақтандыру, мұз құралдары, байламдар.*

Жалғасы, басы алдыңғы санында

3.4. Барлық байланған байламдар, соның ішінде бақылау байламының бос ұшы 50 мм, қос арқанда 80мм кем болмауы тиіс.

3.5. Барлық байламдар, қарама-қарсы, қарама-қарсы сегіздік, грейпвайн, бағыттаушы

- сегіздік, қос бағыттаушы, австриялық бағыттаушылардан басқаларының ББ (бақылау байламы) болуы керек.

3.6. Байламдар олардың пайдалану ұсыныстарына сәйкес қолданылады және жүктеледі.

3.7. Ерекше көңіл аударуды талап ететін, жарыстарда жиі қолданылатын байламдар:

- Тік байлам. ББ (бақылау байламысыз) және тіпті ББ-мен де жартылай тоқыма байлам түрінде де шешуге бейім;
- Шкоттық және брамшкоттық, тұйықталмаған ілмекке байланған (бағыттаушыға емес).
- ББ (бақылау байламысыз) және тіпті ББ-мен де жартылай тоқыма байлам түрінде де шешуге бейім;
- Тік периладағы булинь. Байлам ББ және тіпті ББ-мен де жартылай тоқыма, егер булинь салпыншағы ілмегіне қосымша күш тартылатын болса немесе ауыр заттар ілінетін болса қатысушылардың өзін – өзі сақтандыруы және т.б. байлам түрінде де,
- Булинь қатысушының кеуде байламы. Егер сақтандыру карабині байламның жұмыс істемей тұрған ұшына емес, оның кеуде ілмегіне байланса, байлам жұлқи көтеру кезінде шешіліп кетуі мүмкін.
- Үзеңгі, дөңгелек зырғанақ тірекке немесе

сырғауылға өз осінен айналдыра айналмалы, бұрылмалы байланса. Байлам одан арқанға күш түскенде шығып кетеді.

- Қос булинь ЖСЖ кеудедегі және беседкадағы тағылған, ЖСЖ ілмегіндегі, бөлек беседканы және кеуде белбеуін блокировкалау. Байлам, егер ол жеткілікті тартылмаса немесе сырғымалы өрілген арқанға байланса қауіпті. Сақтандыру карабинінің байлам ілмегіне немесе карабинге ілу кезінде (жумарда, аспалы өткелде және т.б.), күш түскенде байлам жие сырғыйды және қатысушының тірегі беседкадан алынып кеудеге ауыстырылады. Тар кеуде белбеуінде бұл кеудені қысу қаупі бар.

Айқастырылған байлам қос қабатты репшнурдан тұрады. Байлам қатысушылардың перилада сақтандырылуын қамтамасыз етпейді және бір қабатты арқанда ұсталмайды қауіпті. Өте қауіпті жағдай сол, бұл байлам тік перилада сенімді және сақтану үшін міндетті байлам ретінде көптеген тұжырымдамалар мен ережелерде кепілдік берілген.

4. САҚТАНДЫРУ ЖӘНЕ ӨЗІН ӨЗІ САҚТАНДЫРУ

Қашықтықтан өткенде сақтандыруға және өзін – өзі сақтандыруға қойылатын талаптар – тәуелсіздік, сенімділік және үздіксіздік.

4.1. Қашықтықтың қауіпті аймақтарынан өткенде әрбір қатысушы өзін – командалық немесе төрешілік жоғарғы сақтанумен қамтамасыз етуі тиіс.

4.2. Сақтандыру арқандары және өзін - өзі сақтандыру белгіленген қатысушының ЖӨСЖ (жеке өзін-өзі сақтандыру жүйесінде) тек алдынан (ауырлық күші ортасынан жоғары) бекітіледі, тек өткелде батпақтан өтуде командалық сақтандыруды қоспағанда. Төрешілік сақтандыру қатысушының бөлек карабинінде.

4.3. Сақтандыруды қатысушыға бекіту төрешілердің бақылауымен орындалады.

4.4. Қатысушы төреші сақтандыруының қозғалыс кезінде дұрыс орналасуын қадағалайды.

4.5. Қашықтықтың қауіпті аймағында командалық және төрешілік сақтандыру болмаған жағдайда, қатысушы өзін-өзі сақтандыруға тұруы тиіс.

4.6. Сақтандыру және өзін – өзі сақтандыру қашықтық қызметі жарақтаған сақтандыру нүктелерінің қолданылуымен жүзеге асады.

4.7. Перила, біреуден артығырақ қатысушының өзін - өзі сақтандыруға арналған, екі қабат негізгі арқанда орындалады.

4.8. Рұқсат етіледі:

- сақтандыру жүйесінде тежелу құрылғысын қолданғанда бір қолмен сақтануға;
- алдын – ала сақтандыру арқанын бекітіп, арқанды және керек- жарақтарды түзетуге;
- ЖӨСЖ-е сақтандыру арқанының соңын бекітуге;

4.9. Тыйым салынады:

- қолдан сақтандыру арқанын босатуға немесе тежелу құрылғысын қолданбай бір қолмен сақтануға;
- айқастырылған байламда перилада батпақта қозғалуға;
- қолды карабиннен 30-50 см қашықтыққа қоюға, осы арқылы сақтандыруды жүзеге асыруға;
- тежелу құрылғысы болмаған жағдайда сақтандыру арқанында қолғапсыз жұмыс істеуге;
- сақтандыру карабинді 90^0 артық қамту бұрышында қатысушыны сақтандыруға;
- өзін – өзі сақтандыруға ілмегімен қатысушының қолынан ұзынырақ тартылған айқастырылған байламды қолдануға;
- байламдарды орынсыз қолдануға;
- «өзін – өзі босату» байламдарын қолдануға (шартқа сәйкес);
- сақтандыру шынжырында және өзін-өзі сақтандыруда қысқыштарды қолдануға;
- түскенде қозғалысты реттеп тұратын, алдын ала бекітілмеген арқанды қолдан босатуға;
- сақтандыру аралықтарындағы пункттерді жіберуге;
- қорғаныш касқасыз қауіпті аймақтарда жұмыс жасауға;
- сақтандыру және өзін – өзі сақтандыру жүйесінде қажалатын, арқан өрімін бүлдіретін қабаттасқан арқандарды қолдануға;

5. ТЕХНИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

5.1. БІРІНШІ ҚАТЫСУШЫНЫ ӨТКІЗУ (батпақ)

5.1.1.Бірінші қатысушы ағынға қарсы бағытталған батпақтан сырықпен өтеді. Қозғалыс «үш тактіде» жүзеге асырылады.

5.1.2. Негізгі арқанның көмегімен қатысушыны бір (тірек болғанда) немесе екі (тіреksіз) сақтандырады. Қоштаушы арқанмен (негізгі) бір қатысушыны сақтандырады.

5.1.3. Сақтандырушылар өзен ағысы бойынша өткелдегі орынға қатысты жоғары және төмен орналасады.

5.1.4. Сақтандырушылар арасындағы қашықтық өзен енінің жартысынан кем болмауы тиіс (егер мүмкін болса).

5.1.5. Сақтандыру арқандары қатысушының арқасына ЖСЖ-не карабинмен қатты бекітіледі.

5.1.6. Жіптің ұшы карабиндермен сақтандырушының ЖСЖ – не бекітіледі.

5.1.7. Сақтандыру қолмен жүзеге асады, сақтанушылар жол қапшықсыз және бетімен бағыттаушыға қарайды.

5.1.8. Рұқсат етіледі:

- сақтандыру арқандарының ұшы бекітілмейді,

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

сондықтан қатысушының сақтандыруы әрбір бекітілмеген арқанда екі сақтандырумен жүзеге асырылады. Бекітілмеген арқанның ұшына бағыттаушы байламдар өріледі.

5.1.9. Тыйым салынады:

- тірекке бекітілген карабин арқылы қатысушыны сақтандыруға;
- қатысушыға сырғауылды сақтауға;
- тіректегі сақтандыру арқанының ұшын бекітуге;
- батпақтан аяқкиімсіз өтуге;

5.2. БІРІНШІ ҚАТЫСУШЫНЫ ӨТКІЗУ (жұқа мұздан)

5.2.1. Бірінші қатысушы жүксіз, қолдары шаңғы таяқтары бауларынан шығарылған,

5.2.2. Негізгі арқанның көмегімен қатысушыны бір (тірек болғанда) немесе екі (тірексіз) сақтандырады. Қосымша арқанмен (негізгі) бір қатысушыны сақтандырады.

5.2.3. Бірінші қатысушыны өзеннен өткізгенде (ағыстың болуы) сақтандыру арқаны ағыс бойынша мейлінше жоғары орналасады. Қоштаушы арқан ағыс сызығына перпендикуляр орналасқан.

5.2.4. Көлден, тоғаннан өткенде (ағыс болмағанда) сақтандыру арқаны қозғалыс сызығы бойынша орналасады, қоштаушы арқан әрірек алынып тасталған.

5.2.5. Сақтандыру арқандары қатысушының кеудесіне ЖСЖ-не карабинмен бекітіледі.

5.2.6. Арқанның ұшы карабинмен сақтандырушының ЖСЖ-не бекітіледі.

5.2.7. Сақтандыру қолмен жүзеге асады, сақтанушылар жол қапшықсыз және шаңғысыз және бетімен бағыттаушыға қарайды.

5.2.8. Рұқсат етіледі:

- сақтандыру арқандарының ұшы бекітілмейді, сондықтан қатысушының сақтандыруы әрбір бекітілмеген арқанда екі сақтандырумен жүзеге асырылады. Бекітілмеген арқанның ұшына бағыттаушы байламдар өріледі.

5.2.9. Тыйым салынады:

- тірекке бекітілген карабин арқылы қатысушыны сақтандыруға;
- тіректегі сақтандыру арқанының ұшын бекітуге;

5.3. БІРІНШІ ҚАТЫСУШЫНЫ ӨТКІЗУ (өзен арқылы бөренеден)

5.3.1. Бірінші қатысушы бөренеден жүксіз, өзіне ыңғайлы тәсілмен (аяқпен, бөрененің үстіне мініп және т.б.).

5.3.2. Негізгі арқанның көмегімен қатысушыны бір (тірек болғанда) немесе екі (тірексіз) сақтандырады. Қоштаушы арқанмен (негізгі) бір қатысушыны сақтандырады.

5.3.3. Сақтандырушылар өзен ағысы бойынша өткелдегі орынға қатысты бөрене деңгейінде немесе сәл төмен орналасады.

5.3.4. Сақтандырушылар арасындағы қашықтық өзен енінің жартысынан кем болмауы тиіс (егер мүмкін болса).

5.3.5. Сақтандыру арқандары қатысушының арқасына ЖӨСЖ-не карабинмен қатты бекітіледі.

5.3.6. Жіптің ұшы карабиндермен сақтандырушының ЖӨСЖ не бекітіледі.

5.3.7. Сақтандыру қолмен жүзеге асады, сақтанушылар жол қапшықсыз және бетімен бағыттаушыға қарайды.

5.3.8. Егер бөренеден судың жоғарысына дейінгі қашықтық 3м артық болса, жағалаудан сақтандырумен келе жатқан қатысушы төрешілік көлбеу түріндегі перилада және поводка шылбыр (өзінің ұзын өзін – өзі сақтандыруын қолдануға рұқсат етіледі) төреші сақтандыруымен міндетті түрде қамтамасыз етіледі;

Көңіл аударыңыз: Берілген перилаларды тірек ретінде қолдануға рұқсат етілмейді және төреші сақтандыруында ілініп тұрған болып есептеледі.

5.3.9. Рұқсат етіледі:

- қоштаушы арқанды қосымша тірек нүктесі ретінде қолдануға. Сонымен арқанның бос ұшы жағалауда екі қатысушының қолының көмегімен қатты ұсталады. Өткізіп тұрған қатысушы қолына қажетті артық арқанды жинайды және оны жаншып, бөренеге қарай бағытталады, өзбетінше қоштаушы (тірек) арқанның тарту күшін бақылауға – маятник әдісі;
- командамен бөренені салғанда керу – усьтарын қосымша тірек нүктесі ретінде қолдануға;

5.3.10. Тыйым салынады:

- бөрене үстінде кошкамен қозғалуға;
- тірекке бекітілген карабин арқылы қатысушыны сақтандыруға;
- сақтандыру арқанының ұшын тіректерге бекітуге.

5.4. БІРІНШІ ҚАТЫСУШЫНЫ ӨТКІЗУ (жыра, терең арналардан немесе бөренелерден)

5.4.1. Бірінші қатысушы жүксіз арна түбімен немесе бөренемен қозғалады, өзіне ыңғайлы әдіспен (аяқпен, бөрене үстімен және т.б.).

5.4.2. Бір (тіректің болуы немесе ілмектегі сақтандыру карабині) немесе екі (тірексіз) қатысушыны негізгі арқанның көмегімен сақтандырады.

5.4.3. Сақтандыру арқаны қатысушының кеудесіндегі ЖӨСЖ-не карабинмен қатты бекітіледі.

5.4.4. Екінші арқанның соңы сақтандырушының ЖӨСЖ-не немесе карабинмен тірекке бекітіледі.

5.4.5. Сақтандырушы бетімен бағыттаушыға қарайды.

5.4.6 Рұқсат етіледі:

- командамен бөренені салғанда керу – усьтарын

қосымша тірек нүктесі ретінде қолдануға;

5.4.7. Тыйым салынады:

- бөрене үстімен кошкамен (табанына «тырнақ» қағылған аяқкиім) қозғалуға;

5.5. БӨРЕНЕ САЛУ

5.5.1. Бөрене салу командамен бастапқы жағалаудан жармаға мақсатты жағалауда жүзеге асырылады.

5.5.2. Бөренені көтеру және салу бөрененің жоғарғы соңғы жағына бекітілген негізгі арқаннан керу – усьтарымен бақыланады.

5.5.3. Егер бөренені салу уақытында көрсетілген мақсатты жағалауда жармаға дәл келмесе, ол команданың күшімен бастапқы жағалауға тартылады және тәсіл қайталанады.

5.5.4. Тыйым салынады:

- бөрене салуды қолғапсыз өткізуге;
- арқанды қатысушыға бекітуге, оны денені айналдырып орауға;
- салу кезінде бөрененің астында немесе үстінде болуға.

5.6. ПЕРИЛАНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

5.6.1. Команда кедергілерді жою үшін перила негізгі арқан болып саналады

5.6.2. Перила тірек нүктелерінің және сақтандырудың рөлін атқарады.

Ескерту: Статикалық жүктелген бір қабат арқаннан, яғни шынжырлы көтергіштің көмегі-/мен тартылған, тұтқалардың белдік элементі болып табылмайды, өйткені олар МЕМСТ-қа (мемлекет. стандартқа) сәйкес рұқсат етілген бұзылу жүктемесінің қауіпсіздік талаптарына сәйкес келмейді.

5.6.3. Перила көлденең, еңкеу,тік еңкеу және тік болуы мүмкін.

Периладағы сақтандыру жылжымалы немесе бекітпелі өзін – өзі сақтандырумен қамтамасыз етіледі.

5.6.4. Полиспасты керілген арқанға бекітуде қолданылуы мүмкін:

- сақина, сегіздік, гүл күлте түріндегі құрылғы және т.б. (қысқыштардан басқа). Құрылғы арқан тұтамдарының сақталуын және қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуі тиіс;
- диаметрі 6 мм кем емес жұмыс бөлімінде ілмектер екі тармақты репшнурдан жасалған айқастырылған байламдар.

5.6.5. Қатысушылар блоктардың периласы және полиспастар бойынша қозғалғанға дейін командамен тартуға қолданылатын, сонымен қатар олардың тартылған арқанға бекітуге арналған барлық құралдары алынып тасталуы тиіс.

5.6.6. Аспалы өткелдің керілген периласына қосу орынына орналастырусыз ілінген қатысушыны полиспастқа қосу құралдарын алып тастауға рұқсат етіледі.

5.6.7. Өзеннен бөренемен өтуді ұйымдастыруда перила бөренеден төмен ағыс бойынша орналасуы тиіс.

5.6.8. Баурайдан түсу кезінде периланы ұйымдастыруда, егер түсуді аяқтау аумағы қауіпті аймақта (қабырғада, сөреде және т.б.), перилалық арқанның төменгі ұшы бірінші қатысушыдан басқа қатысушыларға бекітілуі тиіс. Егер түсудің соңы қауіпсіз аймақта болса, онда арқанның ұшын бекіту міндетті емес.

5.6.9. Рұқсат етіледі:

- егер перила екі жағынан да қатты бекітілген болса, полиспасты бекіту құралын перилада қалдыруға.

5.4.7. Тыйым салынады:

- дара периланы полиспастпен керуге;
- периланы механикалық өзін өзі лақтыруда кідіртуге, аудармалы жабылмаған тұйық принципте жұмыс жасауға.

5.7. ПЕРИЛАНЫ АЛУ

5.7.1. Этаптың басында жұлып тастау арқанымен алдын ала жеткізілген периланы алу мақсатты жағынан жұмысшы арқанды жұлып тастау арқылы жүзеге асады. Жұлқу арқанының диаметрі шектелмейді.

5.7.2. Рұқсат етіледі:

- егер 5.7.1. пункті жарыс шарттарымен алдын ала келісілмесе, периланы алу этаптың бастапқы жағынан соңғы қатысушымен өткізіледі, сондықтан соңғы қатысушыға этаптан кеткенде, бірінші қатысушыға қатысты талаптарға;

5.8. ПЕРИЛАМЕН ҚОЗҒАЛУ (батпақ, өзеннен бөренемен, сай, жыра, жар және жұқа мұзбен)

5.8.1. Перилада батпақта қозғалу.

5.8.1.1. Қатысушы карабинмен өзін-өзі сақтандыруды перилаға іледі және ағыстан төмен перилада қозғалады.

5.8.1.2. Қатысушы командалық қоштаушы арқанды өзінің ЖӨСЖ не болмаса перилада сырғанап тұрған өзін-өзі сақтандыру карабиніне бекітеді.

5.8.1.3. Қоштаушы арқанның ұшы қатысушыға не тірекке бекітіледі.

5.8.1.4. Сақтандыру қолмен жүзеге асырылады.

5.8.1.5. Сақтандырушы перилада ағыстан жоғары орналасады.

5.8.1.6. Рұқсат етіледі:

- жолқапшықпен өтуге;
- 5.1... п. бойынша ұқсас соңғы қатысушыны өткізуге.

5.8.1.7. Тыйым салынады:

- тірекке бекітілген карабинмен қатысушыларды сақтандыруға;
- батпақтан аяқкиімсіз өтуге;

- қатысушының қолынан ұзынырақ тартылған өзін-өзі сақтандыруды қолдануға;

- өзін-өзі сақтандыруды айқастырылған арқанмен жүзеге асыруға.

5.8.2. Перилада, бөренеде өзен, жыралар арқылы қозғалу:

5.8.2.1. Команда ағыс болғанда, ағыстан төмен негізгі арқаннан көлденең периланы бөрене бойымен тартады.

5.8.2.2. Қатысушы өзін – өзі сақтандыруды карабинмен перилаға бекітеді және бөренемен қозғалады.

5.8.2.3. Әрі қарай 5.8.1.2., 5.8.1.3., 5.8.1.4., 5.8.1.6. и 5.8.1.7п. ұқсас.

5.8.3. Периламен жұқа мұз үстімен қозғалу.

5.8.3.1. 5.8.2 п.ұқсас

5.8.3.2. Жұқа мұзда қозғалғанда қатысушы шаңғымен өтеді, шаңғы бекітпесі әлсіз бекітілуі, қолдары шаңғы баулардан бос болуы тиіс.

5.8.4. Перилада бір қатысушыдан артық қатысушы болмауы тиіс.

5.9. ПЕРИЛАМЕН АРҚАНДА ҚОЗҒАЛУ (параллель перила)

5.9.1. Қатысушылар аяғымен төменгі арқанда тұрып және жоғарғы арқаннан қолымен ұстап өтеді.

5.9.2. Қатысушы өзін-өзі сақтандырумен міндетті түрде қосылатын жоғарғы арқан сақтандыру периласы болып табылады.

5.9.3. Қоштау 5.8.1.2. – 5.8.1.5.п. сәйкес жүзеге асады.

5.9.4. Перилада тек қана бір қатысушы болуы қажет.

5.9.5. Рұқсат етіледі:

- жолқапшықпен өтуге;

5.9.6. Тыйым салынады:

- қатысушының қолынан ұзынырақ тартылған өзін-өзі сақтандыруды қолдануға;

- өзін-өзі сақтандыруды айқастырылған арқанмен жүзеге асыруға.

5.10. МАЯТНИКПЕН ӨТУ (жылғалардан, сайлардан)

5.10.1. Жылғалардан, сайлардан маятникпен өтуді еңсерген қатысушы, өзін – өзі сақтандырумен маятник арқанына қосылуы тиіс. Қатысушы бастапқы жағалаудың қауіпті аймағы шекарасында болған кезде перила арқанындағы ілмек қатысушының кеудесінің деңгейінен төмен емес байлануы тиіс.

5.10.2. Қатысушы командалық қоштаушы арқанды өзінің ЖСЖ-е бекітеді, не маятник арқанына ілінген өзін-өзі сақтандыру карабиніне бекітеді.

5.10.3. Қоштаушы арқанның ұшы өзін-өзі сақтандыруда тұрған қатысушыға, не тірекке бекітіледі.

5.10.4. Қоштау қолмен жүзеге асырылады.

5.10.5. Маятникте бір қатысушы ғана өте алады.

5. 10.6. Рұқсат етіледі:

- өзін-өзі сақтандыру ретінде айқастырылған арқан қолданылады;

- тірек нүктелерін ұйымдастыруға қысқыштарды қолдану, бірақ өзін-өзі сақтандыруды қосу нүктесінен жоғары болмауы.

5.11. АСПАЛЫ ӨТКЕЛДЕГІ ҚОЗҒАЛЫС

5.11.1.Бірінші қатысушы қарама-қарсы бетке жарыстың белгілі (нақты) шарттарына сәйкес тәсілмен өтеді.

5.11.2. Қалған қатысушыларды өткізу.

5.11.2.1. Негізгі арқан мен карабиндерден қатысушыларды және жүктерді сақтандыруға және тасымалдауға арналған құрылғы жасалады – жүгіртпе.

5.11.2.2. Қатысушының әрекеті:

- перилада өзін-өзі сақтандыруға тұру, сондай-ақ:

- егер перила жалаң арқаннан жасалса, онда өзін-өзі сақтандыруға команда күшімен негізгі перилаға параллель тартылған қозғалмайтын арқан қолданылады; кейбір жағдайларда жарыстың белгілі (нақты) шарттарына сәйкес төрешілер бригадасының күшімен төрешілік сақтандыру арқаны тартылады, ол командаға этаптағы жұмыс басталғанша сақтандыру периласы ретінде ұсынылады; бұндай жағдайда этаптан өткеннен кейін команда тек, өздерінің этапта қолданған керек-жабдықтарын алып тастауы тиіс.

- егер перила қабатталған арқаннан жасалса, онда өзін-өзі сақтандыру екі арқанда да бір уақытта бір карабинмен қосылады;

- жүгіртпені ЖӨСЖ кеуде бекіткіші карабиніне бекіту;

- бірінші екі пунктін кері, не біруақытта жасауға рұқсат етіледі;

- ЖӨСЖ беседка карабині жүк периласына бекітіледі;

- қозғалысты бастау.

5.11.3. 20° еңкеу өткелден өткенде:

- сақтандыру тежегіш құрылғысы арқылы және жағалау жағынан жоғары орналасқан жақтан жүзеге асады.

5.11.4. Кері бағытта периладан ажырату.

5.11.5. Егер қозғалыс блоктарда, кареткаларда жүзеге асатын болса, онда олар

2.4. п. талаптарына сай болуы тиіс.

5.11.6. Қоштаушы арқанның бос ұшы тірекке бекітілген. Оны өзін-өзі сақтандыруда тұрған қатысушыға да бекітуге болады.

5.11.7. Өткел жағдайы қанағатсыз болғанда (салбырау, тіректе бекіткіштің әлсізденуі), қатысушы суға батқандағы, топырақтағы қауіптілік немесе шығып тұрған заттар, кедергі шектелгенде

келесі қатысушы тек қосымша өткел тартылғанда жіберілуі мүмкін.

5.11.8. Рұқсат етіледі:

- жүкті бұралмаған карабин муфтасымен қозғауға;
- қатысушының аздаған жүгімен жүк перила-сымен қозғауға (бос жолқапшықпен, бекітілген белгіленген арқанмен және т.б.).

5.11.9. Тыйым салынады:

- жүк және сақтандыру периласын бірдей тірек станциясына бекітуге;
- негізгі арқанды немесе тіректерді бүлдіретін периланы керуге күшті қажет ететін механизмдерді қолдануға;
- өздері туғызған жүктемені бүлдіруі мүмкін (диаметрі 6мм көмекші арқанмен айқастырылған арқандардың жұмыс бөлігі ілмектерінің кескілен-ген жері 4 тармақтан азырақ, ал 8 мм – екеуден азырақ) немесе арқанды бүлдіруге (қысқыштарды және т.б.) керілген арқанға полиспасты бекітуге арналған құрылғыны қолдануға;
- ашық гактарда (темір ілмектерде), бұғақтау және т.б. көмегімен қашықтан байланатын түйін-дер айналмалы қапсырма принципі бойынша жұмыс жасайтын периланы өзін-өзі лақтыруға бекітуге;
- периланы керу кезінде қатысушының жүкті периламен қозғалуына;
- бір мезгілде біреуден артық қатысушыны жі-беруге;
- қатысушыны жіберуде арқанды басқа қа-тысушылармен немесе жүкпен жүктеуге (арқанды төмен тартуға, шатыстыруға);
- тірекке бекітілген карабин арқылы қатысу-шыны сақтандыруға;
- сақтандыру арқандарының ұшын тіректерге бекітуге.

5.12. БАУРАЙЛАРМЕН ҚОЗҒАЛУ (көлбеу бұрышы 60° дейін)

БІРІНШІ ҚАТЫСУШЫНЫҢ КӨТЕРІЛУІ

5.12.1. Бірінші қатысушы баураймен төменгі командалық сақтандырусыз альпеншток пен неме-се мұз шапқышпен сақтана отырып (қажеттілігіне қарай) жолқапшықсыз көтеріледі және перилалық арқанды ПС бекітеді (төрешілік немесе коман-далық сақтандыру келісілген шарттарға сәйкес) бекітіледі.

5.12.2. 5.4.3., 5.4.4.п. қараңыз.

5.12.3. Қатысушы қозғалыс кезінде команда-лық сақтандыру арқанын сақтандырудың (шарты-на сәйкес) аралық нүктелері арқылы тағады (ілмек және т.б.).

5.12.4. Егер командалық қауіпсіз аумақта ұйым-дастырылса (тегіс көлденең алаң), сақтанған қа-тысушыға өзін-өзі сақтандыру

ҚАТЫСУШЫЛАРДЫҢ ПЕРИЛАМЕН КӨТЕ-РІЛУІ

5.12.5. Кейінгі қатысушылар репшнурдан бай-ланған және жұмыс бөлімінде төрт тармағы бар (яғни қатысушы мен перила арасында) айқасты-рылған арқанның көмегімен өзін-өзі сақтандыруды жүзеге асыра отырып периланы қолданып жоғары жылжиды. Айқастырылған арқанды өруге ар-налған ілмек ұзындығы, перилада байланған арқан созылған қолдың білегін жабуы тиіс.

5.12.6. Өзін-өзі сақтандыру қатысушының ЖӨСЖ кеуделік айқастырылғанына қосылады.

5.12.7. Жарыс шарттарына сәйкес жоғарғы ко-мандалық сақтандыруды қолданған жағдайда өзін-өзі сақтандыру қажеттілігі жоққа шығарылады.

5.12.8. Тыйым салынады:

- сырғымалы карабинде өзін-өзі сақтандыруға;
- айқастырылған арқанды алақанмен ұстауға;
- сақтандыру арқанын қатысушының аяғынан төмен салбыратуға;
- сол жердегі перила бөлігінде бір қатысушыдан артық болуға.

БІРІНШІ ҚАТЫСУШЫМЕН БАУРАЙДАҒЫ ТРАВЕРС

5.12.9. 5.12.1., 5.12.2., 5.12.3..ұқсас пункттер-де қатысушының қозғалуына және сақтануына қойылатын талаптар.

5.12.10. Қатысушының сақтандыруын ұйым-дастыру: ағаш, ілмек, карабинмен тірек ілмегі және т.б.арқылы жүзеге асады.

5.12.11. Бірінші қатысушы өткеннен кейін ко-манда перилалық арқанды бекітеді және келесі қатысушылардың сақтандыруын ұйымдастырады.

5.12.12. Тыйым салынады:

- аралық сақтандыру нүктелерін жіберуге.

БАУРАЙДАҒЫ ПЕРИЛА (ТАЯНЫШ) БОЙЫН-ША ТРАВЕРС

5.12.13.Перилада ағыту сақтандыруды (өзін-өзі сақтандыруды) жоғалтпай жүргізілуі тиіс.

5.12.14. Таяныштар бойынша сақтандыруды ұйымдастыру үшін қатысушы өз сақтандыруларын пайдаланады.

5.12.15. Қатысушы баурай бойымен қозғалғанда, оның орташа ауырлығы таяныштан жоғары болма-уын қадағалауы тиіс.

5.12.16. Рұқсат етіледі:

- егер байламдардағы қозғалыс шарттары ес-кертілген болса;
- таянышты қосымша тірек нүктесі ретінде қолдануға.

5.12.17. Тыйым салынады:

- бір таяныштың бір жергілікті бөлігінде бі-реуден артық қатысушыға жол берілмейді.

ТАЯНЫШПЕН ТҮСУ (спорттық әдіспен)

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Туризм үйірмелерінің оқу бағдарламасы

Сабитов А.Т.
Бөрлі аудандық
ЖТС-ның ҚББП-і,
Орал қ., БҚО

Сарсенгалиев Е.Б
Бөрлі аудандық
ЖТС-ның ҚББП-і,
Орал қ, БҚО.

БҚО білім басқармасының Білім
беруді дамыту орталығының
сараптама кеңесінің шешімімен
облыс көлемінде таратуға ұсынылады.
Хаттама № 2 11.05.2020

Андатпа
Авторлық бағдарлама туристік үйірмелерге қатысатын 12-16 жас аралығындағы аралас топтарға оқушылармен арналып құрылған. Оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес бағдарламаға туристік саланың әр-түрлі бағыттары бойынша теориялық және практикалық бағыттары енгізілген. Бағдарлама Бөрлі аудандық білім беру бөлімінің сараптама комиссиясының шешімімен ұсынылған. Туризм бағытында жұмыстанатын қосымша білім беру педагогтарына әдістемелік көмек құралы есебінде ұсынылып отыр.

Аннотация
Данная учебная программа рекомендована экспертной комиссией Бурлинского районного отдела образования. Программа предназначена в качестве методической помощи педагогам дополнительного образования по спортивному туризму. Программа составлена для учащихся 12-16 лет.

Кілт сөздері: *туризм, туризм үйірмелерінің оқу бағдарламасы, Жаяу туризм, шаңғы туризмі, велосипед туризмі, тау туризмі, су туризмі*

Оқу жылына арналған тақырыптық оқу жоспары
II оқу жылы

№	Тақырыбы	Сағат саны		
		Барлығы	Теория	Практика
1	Ұйымдастыру бөлімі	6	6	-
2	Өмір қауіпсіздік ережелері	9	9	-
3	Жаяу туризмі.	60	30	30
4	Шаңғы туризмі.	48	6	42
5	Тау туризмі	48	6	42
6	Су туризмі	9	9	-
7	Велосипед туризмі	36	3	33
Барлығы:		216	69	147

II оқу жылы

№	Тақырыбы	Сағат саны			Күні
		Барл.	теор	прак	
1.	Ұйымдастыру бөлімі	**6 сағат**			
1	Топты жинақтау. Жұмыс жоспарымен, сабақ кестесімен танысу.	3	3		
2	Туризм туралы түсініктерін жалғастыру	3	3		
2.	Өмір қауіпсіздік ережелері	**9 сағат**			
3	Жорықта оқыс оқиғалардың орын алу жағдайындағы қауіпсіздік ережесі. (су, вело, шаңғы, жаяу жорықтарында). Жарақаттану, күн сәулесі қызуының өтіп кетуі т.б. жағдайлардағы қауіпсіздіктің алдын-алу ережелері.	3	3		
4	Жорықтағы тұрмыстық дағды кезіндегі өмір қауіпсіздік негіздері (тамақ дайындау, алау жағу, балта, ара саймандарымен жұмыстануда, ағаш ұсақтауда, т.б.) Жорықта қозғалыс кезіндегі жол қауіпсіздігінің алдын-алу ережелері.	3	3		
5	Ормандағы өртке қарсы қауіпсіздік ережелері. Автокөліктегі өмір қауіпсіздік ережелерін сақтау. Өткенді қайталау сабағы. Тест жұмысы	3	3		
3. Жаяу туризмі		**60 сағат**			
6	Туризмнің түрлері. Жаяу туризм ерекшеліктері. Жорық туралы түсінік. Жаяу жорық кезіндегі қауіпсіздік ережелері	3	3		
7	Туристтің жеке және топтық құрал-жабдықтары. Жорық сөмкесін жинау. Жорыққа алынатын азық-түлік түрлері	3	3		
8	Тәрбиеленушілердің жорық алдындағы міндеттерін белгілеу Жорықтағы санитария гигиена ерекшеліктері.	3	3		
9	Жаяу жорығын ұйымдастыру	3	3		
10	Алаудың түрлері, жорықта немесе күнделікті өмірде алаудың түрлерінің қолданылуы реті	3	3		
11	Түйін түрлері, түйіндердің қызметі. «Булинь»	3	3		
12	Восьмерка, ткацкий, зайчие ущи	3	3		
14	Стремя, проводник, прямой	3	3		
15	Встречный, схватывающий	3	3		
16	Академический, брамшкотовый.	3	3		
17	Жіп жинау реті, жіптің қолданылу орны	**6**		**6**	
18	Туристік құрал – жабдықтармен, саймандармен жұмыстану. Саймандарды уақытқа киіп үйрену.	3		3	
19	Туристік техника кедергілерімен жаттығу. Кезеңдерді өздері құруға машықтану	3		3	
20	Маятниктің көмегімен кедергі жолағынан өту техникасы. (самонаведение)	3		3	
21	Чащоба кезеңін үйрену	3		3	
22	Паралельді өткел техникасын құрып, өтіп үйрену	3		3	
23	Траверс техникасын өтіп үйрену	3		3	
24	Көлбеулі өткел өтіп үйрену	3		3	
25	Аспалы өткел техникасын үйрету	3		3	
4. Шаңғы туризмі		**48 сағат**			
26	Шаңғы туризмінің ерекшеліктері. Шаңғы туризмі кезіндегі қауіпсіздік ережелері. Алғашқы медицилалық көмек.	3	3		
27	Шаңғымен өту жолын салу. Зардап шеккен адамды табу жолдары	3		3	
28	Шаңғы туризмі техникасының элементтерін үйрену.	3		3	
29	Серпантинмен әдісімен көтерілу	3		3	
30	Еңісте түсуде қауіпсіз аймақта бұрылып тоқтау	6		6	
31	Соқа жасау. Жартылай соқа жасап бұрылу	3		3	
32	Слалом әдісімен түсу	6		6	
33	Прусик қолданып төмен түсу	3		3	
34	Прусик қолданып биікке көтерілу	3		3	

35	Шырша әдісімен көтеріліп 180^{0}С бұрылып саты әдісіне ауысу.	6		6	
36	Сел қаупі бар аймақтан өту реті	3		3	
37	Шаңғы жорығын ұйымдастыру	3		3	
38	Шаңғы жорығының есебін жазуды үйрету	3		3	
5. Тау туризмі		**48 сағат**			
43	Тау туризмінің ерекшеліктері. Тау туризмі техникасы туралы түсінік жалғастыру. Тау туризмі техникасы кезіндегі қауіпсіздік ережесі. Жасанды жартаспен жұмыстану кезіндегі қауіпсіздік	3	3		
44	Тау туризміндегі сақтандырудың түрлері және оның маңызы	3	3		
45	Тау туризмі техникасының қашықтықтарымен танысу (орташа кезеңдері)	3		3	
46	«Жеке» қашықтығына байланысты кезеңдермен танысу, қауіпсіз сақтандыру жолдары арқылы өту Көлбеу өткелді тарту	6		6	
47	Жумармен көтерілу. Аспалы өткел	6		6	
48	Жеке сақтандыру арқылы көлбеу өткелмен төмен түсу.	6		6	
49	Жартаспен көтерілу. Аспалы өткел. Өз арқанымен төмен түсу.	6		6	
50	Маятник. Антимаятник құрылымымен қауіпсіз жерге түсу.	6		6	
51	Жасанды жартаспен жылдамдыққа көтеріліп үйрену.	3		3	
52	Жасанды жартаспен қиындыққа көтеріліп үйрену.	3		3	
53	Бөлімге шолу	3		3	
6. Су туризмі		**9 сағат**			
54	Су туризмінің ерекшеліктері. Су жорығы кезіндегі қауіпсіздік ережелері.	3	3		
55	Су туризміне қатысты терминдермен танысу	3	3		
56	Су жорығы кезіндегі қажетті құрал-жабдықтар	3	3		
7. Велосипед туризмі		**36 сағат**			
57	Велотуризм ерекшеліктері. Велосипед тарихы және даму кезеңдері. Веложорық кезіндегі қауіпсіздік ережелері.	3	3		
58	Велосипедпен жолда жүру ережесі. Веложорыққа қажетті құрал-жабдықтар. Бір күндік веложорық ұйымдастыру.	3		3	
59	Велосипедтің құрылысы, оны күту және жөндеу жұмысы, қажетті жөндеу құралдары. Велосипедте жүру техникасы, кедергілерден өту арнайы дайындық	6		6	
60	Жеңілдетілген мәнерлеп жүру кезеңімен жалпылама танысу.	6		6	
61	Жеңілдетілген велокросс кезеңімен жалпылама танысу	6		6	
62	Жеңілдетілген велотриал кезеңімен жалпылама танысу	6		6	
63	Бөлімге шолу	6		6	
Барлығы		**216**	**69**	**147**	

БАҒДАРЛАМАНЫҢ МАЗМҰНЫ

1 тақырып. Ұйымдастыру бөлімі

Топты жинақтау. Жұмыс жоспарымен, сабақ кестесімен танысу, топтың аты, ұранын шығарып, жаттау. Кіріспе сабақ. Бағдарламаның мақсаты мен міндеттері. Үйірмешілерге берілетін разрядтар мен атақтар. Сабақтың мерзімділігі. Сабақты бастау үшін қажетті керек-жарақтар, киімдер мен аяқ киімдер. Техника қауіпсіздігі жөніндегі кіріспе нұсқаулар. Туризм түрлері мен ерекшеліктерін айыру. Қазақстан Республикасының туристік өңірлері жайлы ақпарат жеткізу. Туризмнің мақсаты мен мазмұнын түсіндіру. Туризмнің белсенді түрлерімен айналысу үшін республикамыздың оңтүстік шығыс, оңтүстік, шығыс, батыс, орталық облыстарының мүмкіндіктері.

2 тақырып. Өмір қауіпсіздік ережелері

Жорықта оқыс оқиғалардың орын алу жағдайындағы (су, вело, шаңғы, жаяу жорықтарында) қауіпсіздік ережесі. Жарақаттану, күн сәулесі қызуының өтіп кетуі т.б. жағдайлардағы қауіпсіздіктің алдын-алу ережелері. Жорықтағы тұрмыстық дағды кезіндегі өмір қауіпсіздік негіздері (тамақ дайындау, алау жағу, балта, ара саймандарымен жұмыстануда, ағаш ұсақтауда, т.б.). Ормандағы өртке қарсы қауіпсіздік ережелері есте сақтау. Жорықта, қозғалыс кезіндегі жол қауіпсіздігінің алдын-алу ережелері. Автокөліктегі өмір қауіпсіздік ережелерін сақтау.

3 тақырып. Жаяу туризмі

Туризмнің түрлері. Жаяу туризм ерекшеліктері. Жорық туралы түсінік. Жаяу жорық

кезіндегі қауіпсіздік ережелері. Туристтің жеке және топтық құрал-жабдықтары. Жорық сөмкесін жинау. Жорыққа алынатын азық-түлік түрлері. Тәрбиеленушілердің жорық алдындағы міндеттерін белгілеу Жорықтағы санитария гигиена ерекшеліктері. Біркүндік жаяу жорығын ұйымдастыру. Алаудың түрлері, жорықта немесе күнделікті өмірде алаудың түрлерінің қолданылуы реті. Түйін түрлері, түйіндердің қызметі: Булинь, восьмерка, ткацкий, зайчие ущи, стремя, проводник, прямой, встречный, схватывающий, академический, брамшкотовый. Жіп жинау реті, жіптің қолданылу орны. Туристік құрал – жабдықтармен, саймандармен жұмыстану. Саймандарды уақытқа киіп үйрену. Туристік техника кедергілерімен жаттығу. Кезеңдерді өздері құруға машықтану. Маятниктің көмегімен кедергі жолағынан өту техникасы. (самонаведение). Чащоба кезеңін үйрену. Паралельді өткел техникасын құрып, өтіп үйрену. Траверс техникасын өтіп үйрену. Көлбеулі өткел өтіп үйрену. Аспалы өткел техникасын үйрету.

4 тақырып. Шаңғы туризмі.

Шаңғы туризмінің ерекшеліктері. Шаңғы туризмі кезіндегі қауіпсіздік ережелері. Алғашқы медициналық көмек. Шаңғымен өту жолын салу. Зардап шеккен адамды табу жолдары. Шаңғы туризмі техникасының элементтерін үйрену. Шырша әдісімен көтеріліп 180 ^{0}С бұрылып саты әдісіне ауысу. Серпантин әдісімен көтерілу. Еңісте түсуде қауіпсіз аймақта бұрылып тоқтау. Соқа жасау. Жартылай соқа жасап бұрылу.

Слалом әдісімен түсу. Прусик қолданып төмен түсу. Прусик қолданып биікке көтерілу. Зардап шеккен адамды іздеу. Зардап шеккен адамға зембіл дайындау. Сақтандыру жүйесі арқылы саты әдісімен төмен түсу. Зардап шеккен адаммен бірге сақтандыру жүйесі арқылы жоғары көтерілу. Зардап шеккен адаммен бірге сақтандыру жүйесі арқылы төмен түсу. Зардап шеккен адаммен бірге сақтандыру жүйесі арқылы төмен жұқа мұз үстімен өту. Сел қаупі бар аймақтан өту реті. Қолайсыз жағдайда пана жасау: от жағу, су қайнату.

5 тақырып. Тау туризмі

Тау туризмінің ерекшеліктері. Тау туризмі техникасы туралы түсінік жалғастыру. Тау туризмі техникасы кезіндегі қауіпсіздік ережесі. Жасанды жартаспен жұмыстану кезіндегі қауіпсіздік. Тау туризміндегі сақтандырудың түрлері және оның маңызы. Тау туризмі техникасының қашықтықтарымен танысу (орташа кезеңдері). «Жеке» қашықтығына байланысты кезеңдермен танысу, қауіпсіз сақтандыру жолдары арқылы өту көлбеу өткелді тарту. Жумармен көтерілу. Аспалы өткел. Жеке сақтандыру арқылы көлбеу өткелмен төмен түсу. Жартаспен көтерілу. Аспалы өткел. Өз арқанымен төмен түсу. Маятник. Антимаятник құрылымымен қауіпсіз жерге түсу. Жасанды жартаспен жылдамдыққа көтеріліп үйрену. Жасанды жартаспен қиындыққа көтеріліп үйрену. Бөлімге шолу.

6 тақырып. Су туризмі

Су туризмінің ерекшеліктері. Су жорығы кезіндегі қауіпсіздік ережелері. Су туризміне қатысты терминдермен танысу. Су жорығы кезіндегі қажетті құрал-жабдықтар.

7 тақырып. Велосипед туризмі

Велотуризм ерекшеліктері. Велосипед тарихы және даму кезеңдері. Веложорық кезіндегі қауіпсіздік ережелері. Велосипедпен жолда жүру ережесі. Веложорыққа қажетті құрал-жабдықтар. Бір күндік веложорық ұйымдастыру. Велосипедтің құрылысы, оны күту және жөндеу жұмысы, қажетті жөндеу құралдары. Велосипедте жүру техникасы, кедергілерден өту арнайы дайындық. Жеңілдетілген мәнерлеп жүру кезеңімен жалпылама танысу. Жеңілдетілген велокросс кезеңімен жалпылама танысу. Жеңілдетілген велотриал кезеңімен жалпылама танысу. Бөлімге шолу.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Батыс Қазақстанда туристік – өлкетану жұмысы жөнінде қағида
2. Жиздыбаев, Т.К. Жас туристке кеңес–Алматы – 2005 ж.
3. Жиздыбаев, Т.К.Советы начинающим туристам. Орал – 2004 ж.
4. Остапец – Свешников, А.А. /Турист – ізкесушілер жорықта. Орал – 2009 ж.
5. Республикалық «Соқпақ-Тропинка» ғылыми-әдістемелік журналы.
6. Туризм в школе. Москва 1983
7. Төтенше жағдайлар және азаматтық қорғаныс жөніндегі материалдың ақпараттық – әдістемелік жинағы №3 (15) топтама 2003 жыл
8. Туристская работа в трудовом коллективе П.С.Пасечный. Москва 1983
9. Щапова, М.А. Топографическая погдотовка юных туристов. Ақсай – 2011 ж.
10. www.google.kz
11. www.fetur.kz

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

«Спорттық бағдарлау» оқу құралы

Нурманов Р.Е.
ОБЖТжЭО-ның спорттық бағдарлау бөлімінің меңгерушісі, ҚББП-і,
Орал қ., БҚО.

Аңдатпа
Оқу құралында спорттық бағдарлау тарихы, түрлері, спорттық бағдарлауға қажетті саймандар және олармен жұмыс жасау жан-жақты ашып көрсетілген. Сонымен қатар, спорттық бағдарлау техникасы, тактикасы түсіндіріліп, жаттығу түрлері мен ойындар мысалға келтірілген. Картамен жұмыс жасауда спортшының дене дайындығының маңыздылығы, компаспен жұмыс жасаудың бағыттары және табиғи, жасанды белгілерге қарап көкжиек тұстарын анықтау жұмыстары қалай жүргізілетіні ашып айтылып, оқырманға түрлі-түсті сурет, мысалдар арқылы жеткізіледі. Оқу құралы арқылы спорттық бағдарлау қызетімен жұмыстанудың маңыздылығы мен ерекшелігін айқындауға болады.
Оқу құралы спорттық бағдарлауға қатысы бар мамандық иелеріне, әртүрлі оқу орындарының мұғалімдеріне, оқушылар мен студенттерге арналған.
Аннотация
В пособии подробно раскрыта история спортивного ориентирования, инструменты, необходимые для спортивного ориентирования, и работа с ними. Кроме того, объяснена техника спортивного ориентирования, приведены примеры видов упражнений и игр. Рассказывается о важности физической подготовки спортсмена в работе с картой, направлениях работы с компасом и о том, как проводится работа по выявлению точек горизонта, глядя на естественные, искусственные знаки, доводится до читателя цветными рисунками, примерами. С помощью учебного пособия можно определить значимость и специфику работы с данным видом спорта. Пособие предназначено для специалистов, имеющих отношение к спортивному ориентированию, учителей различных учебных заведений, учащихся и студентов.
Кілт сөздері: *спорттық бағдарлау, карта, ИОФ, спорт түрі, компас*

Жалғасы, басы алдыңғы санда

4. Спорттық бағдарлаушының құралдары

Сөреге спортшылар еркін таңдалған, таза және ұқыпты киімде келуі керек. Алайда, қашықтыққа жүгіретін бағдаршы жай жүгірушіге қарағанда мұқият жабдықталуы керек: сенімді аяқ киім, ауа – райының жағдайына байланысты таңдалған шалбар, футболканың орнына шынтақтарын жабатын көйлек; қолында карта, тұсбағдар, «Аңызсалғыш», қатысушы картасы немесе чип.

Жаттығу үшін ауа-райына сәйкес келетін кез-келген спорттық киім қолайлы. Қыздырудан кейін бір киім ауыстырып, жүгіру кезінде басқасын кию мүмкіндігі болған жөн. Ең бастысы, жаңадан бастаушыларға жаттығу алдында және жаттығудан кейін ауыстырылатын киім мен аяқ киім киюді түсіндіру. Жаттығу кезінде, тіпті ауарайының ылғалды кезінде, спортшы қозғалыста болғандықтан, ол тоңбайды. Суық тию қаупі үйге барар жолда терленген немесе дымқыл киімде,

әсіресе дымқыл аяқ киіммен жүру кезінде болады.

4.1. Аяқ киім

Аяқ киімнің сапасы жарыстағы нәтижеге, сондай-ақ спортшының денсаулығына сөзсіз әсер етеді. Резеңке етік спорттық аяқ киім болып табылмайды, онымен жаттығулар жасау (басқа спорттық емес аяқ киім сияқты) жағымсыз салдарға, тіпті ауруларға әкелуі мүмкін.

Сіз қарапайым бәтеңкелерде немесе кроссовкаларда жүгіре аласыз, бірақ олар ылғал болған кезде ауыр, беткейлерде және лас жолдарда сырғанайды.

Ең жақсы аяқ киім - бұл бұжырлы резеңке табанды және үстінен су өтпейтін арнайы аяқ киім (шиповкалар). Аяқ киім табанындағы резеңке бұжырлар кез-келген топырақта жүгіруге мүмкіндік береді: тастардан батпаққа дейін. Кейбір модельдерде резеңке бұжырларда қысқа (3 мм-ге дейін) металл шыбықтар бар, олар дымқыл бөренелер мен тастарды басып өтуде үлкен сенімділік береді.

Шиповкалардың басқа спорттық аяқ киімдерден негізгі айырмашылығы төменде көрсетілген:

1. Жеңіл салмақ. Бір шиповканың орташа салмағы 200-270 гр. Салмақты аяқтармен үлкен қашықтықтарда әрбір грамм маңызды.

2. Суды аз өткізу. Шиповканың жоғарғы жағы су өткізбейтін жоғары технологиялы синтетикалық материалдардан жасалған.

3. Шиповкалар резеңкелі және қатты металды резеңкелі болып екіге бөлінеді. Шиповканың қатты металды резеңкелі түрін топырақтың жартасты бетімен жүгіру кезінде пайдаланған дұрыс, және де бұл спортшының аяғының тайып кетпеуіне жағдай жасайды. Мысалы, құлаған ағаштың ылғалды бетінен тайып кетуден және үлкен шығыңқы тамырдан спортшыны құлау мен жарақаттардан сақтайды.

4. Аяқты қапталынан жақсы ұстайды. Бағдарлау – бұл стадиондағы жүгіру жолағымен қозғалу емес.

5. Аяқ киімге қойылатын басты талап төзімділік, төзімділік, және тағы да төзімділік!

Өкінішке орай, тек шет елдік өндірушілер шиповка жасауды қолға алған. Ең танымал және уақытпен сыналған шиповка өндіретін фирмалар: ICEBUG, INOV, VJ, JALAS.

Оны футболдың бутсымен шатастырмау керек!

Шиповканы көбіне жарыс кезінде қолданады. Жаттығуға жүгіруге арналған крассовкалар жарап қалады, мейлінше топыраққа арналған болуы тиіс. Жолтаңдамайтын кроссовкаларды шығаруға маманданған фирмалар SALOMON, ASICS, BROOKS, MIZUNO.

Бірақ бұл аяқ киімдер салыстырмалы түрде қымбат және оны кез келген сатып алу нүктелерінен табу қиын.

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Қазір резеңке бұжырлары бар, үсті брезентпен қапталған «футбол аяқ киімдері» сатылуда. Олардың басты кемшілігі - ылғал болған кезде артық салмақ, сонымен қатар олар тез тозады. Пластикалық бұжырлары бар футбол аяқ киімдерінде таза топырақта жүгіру қиын, ал үйінділерді басып өту кезінде олар бөренелерге сырғанайды.

Ережелер ауыр жарақатқа әкелуі мүмкін ұзын металл бұжырлары бар аяқ киімді қолдануға тыйым салады.

4.2. Бағдарлаушының киімі

Қалақайдан, тікенді бұталардан немесе бұтақтардан қорғау үшін бағдаршылар шалбар киіп жүгіреді. Шалбарға арналған ең жақсы материал-нейлон. Суық мезгілде сіз болоньядан тігілген шалбармен жүгіре аласыз. Кейбір спортшылар денеге тығыз жабысып тұратын лайкра шалбарын кигенді қалайды. Қосымша қорғаныс үшін «гетры» сияқты аяқтың төменгі бөлігіне арнайы қалқандар қолданылады. «Гетры» - орман арқылы жүгіріп өту кезінде спортшының аяқтарын бұтақтардан және басқа да кішігірім қиындықтардан қорғайды. Кедергілерге төзімді, көбіне жарыс сәтінде қолданылады.

Мақта, жүн немесе трикотаждан жасалған киімдерге тікендер мен бұталар оңай ілінеді, ал дымқыл болған кезде олар өте ауыр болып, сырғып кетеді.

Футболкалар синтетикадан жасалған матадан болуы керек, мүмкіндігінше нейлоннан. Нейлон өте жеңіл, теріні жақсы демалдырады және жылдам кеуіп кетеді. Сапалы футболкаларды жарыста қолданады. Жаттығуға қарапайымдау футболкалар жарап қалады, бірақ мақтадан жасалғаны емес. Мақта ылғалды жұтып алып, теріні салқындатып жібереді.

Ең әйгілі спорт киімдерін өндіруші NONAME фирмасы болып табылады. Жақында спорттық киімдер нарқына Ресейлік спорт киімдерін өндіруші OLLY фирмасы қосылды. Бағдарлау үшін жейде материалы соншалықты маңызды емес, бірақ шынтақ жабық болуы керек, өйткені сіз жолыңызда кездескен бұталарды аймақтарды жиі кешіп өтуіңіз мүмкін.

Спорттық бағдарлауды жаңадан бастаушылар жиі орнында тұрады немесе жай қадаммен қозғалатынын ескеріп, суық ауа райында жылы киіну керек..

Қыста шаңғымен бағдарлау жарыстарына қатысатын спортшылар шаңғышылар сияқты киінеді.

4.3. Компас (тұсбағдар)

Арнайы жабдықтың ішінен компасты таңдау маңызды рөл атқарады. Компас тілі үнемі жердің магниттік полюсіне бағытталады. Бұл бағыт анықтаудың сенімді әрі қарапайым тәсілі. Саяхатқа аттанар кезде, тіпті сіз өзіңізге таныс

Тұсбағдар және оның құрылысы

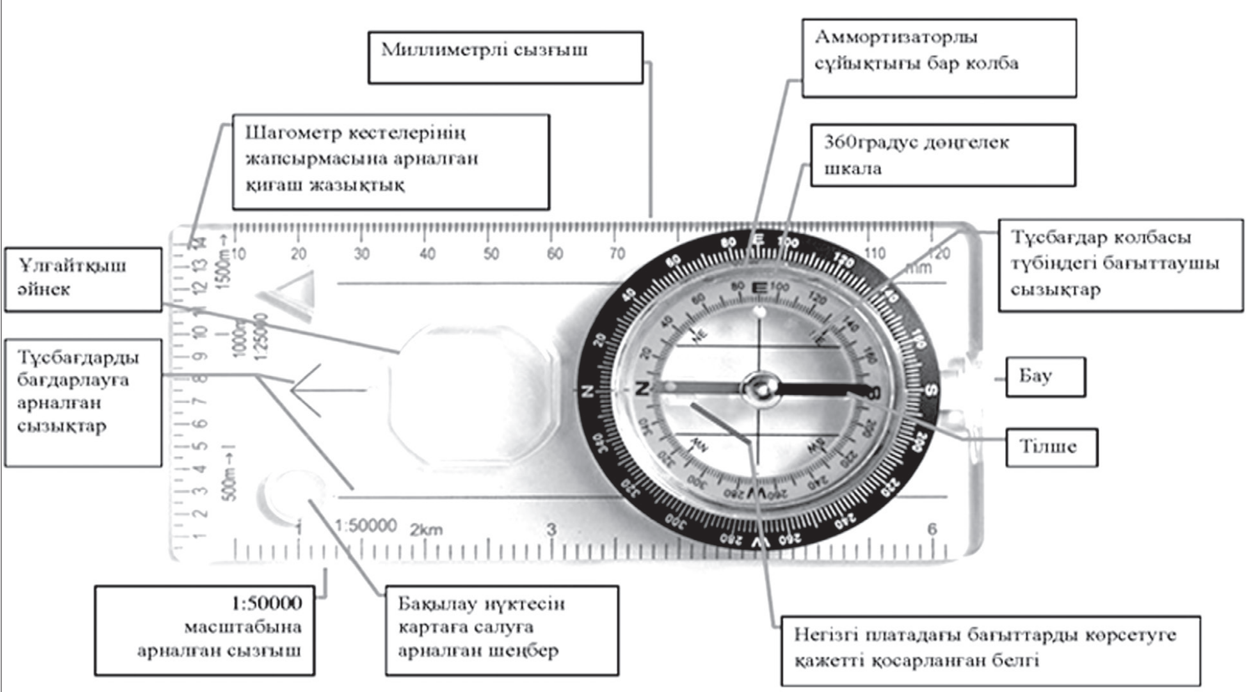

жерге аздаған уақытқа шықсаңыз да өзіңізбен бірге компасыңыздың болғаны дұрыс. Компастың қай тілі солтүстік бағытты көрсететінін алдын – ала біліп алған жөн. (Тұсбағдардың кейбір модельдерінде тілдің оңтүстік шеті де боялады.)

Жаңадан бастаушылар туристік компасты қолдана алады, дегенмен, сұйық көрсеткілерден айырмашылығы, олардың тілшесін орнату уақыты бес есе көп. Бағыттаушылар магниттік тілше сұйықтықпен толтырылған колбадағы компастарды қолданады. Сұйықтық тілшенің тербелісін басады және жүгірген кезде де оған тұрақтылық береді, бұл азимуттан өтудің дәлдігі мен сенімділігін арттырады және уақыт айырмасын азайтып, жеңіске жетуге жағдай жасайды.

Спорттық сұйық компастар екі түрге бөлінеді:

- бағыттаушы пластинамен («Плато») - онда картаның қаныққан учаскелерін зерттеуге арналған линза, қарапайым жәнеауқымды сызғыш, шеңбер, үшбұрыш түріндегі фигуралары бар;

- «саусаққа киетін» - карта орналасқан қолдың бас бармағына бекітіліп, онымен жұмыс істеу жылдамдығын арттырады, азимуттағы қозғалысты және картаны оқуды біріктіруге мүмкіндік береді.

4.4.Электронды чип

Спортық бағдарлауда БП-де (бақылау пункті) белгілену үшін SportIdent электронды белгілеу жүйесі қолданылады. Жарысқа қатысушы спортшыда әрбір winorient базасына енгізетін чипі болады. Белгілеу уақыты мен БП кодын чип өзінің

жадына жазып алады. Спортшы финишке жеткеннен кейін чиптегі ақпараттарды есептейді. Нәтижелер бірден компьютер ақпараттар базасына келіп түседі, ал принтер спортшының жүріп өткен қашықтық тарихын аралық нәтижемен (орны) бірге басып шығарады. Егер барлық БП белгіленбесе, өзгелердің БП-тері белгіленсе, немесе өзінікі, бірақ қате тізбектегі БП-тері белгіленсе, онда спортшының нәтижелері нөлденіп жарыстан шығарылады.

Чип кез – келген дүкендерде сатылмайды! Оны халықаралық көпкүндік жарыстарда сатып алуға болады, немесе спорттық бағдарлауға арналған экиперовка сататын арнайы интернет-дүкендерден алуға болады.

Чипті Мәскеудегі немістік чиптер өндіретін ресми дистрибьютердің «SPORTident-Ресей» сайтынан тапсырыс беруге болады. (Сол сайттан бағдарлауға арналған «дұрыс» компастар сатып алуға болады. Шынында сайтта қымбат үлгілер ұсынылған, дұрысы «Moscompass»-ты тапқан дұрыс.)

Si-Card 9,10,11 үлгілері аралығында таңдаңыз. Артық ақша шығармау үшін басында қандай үлгі керек екенін анықтап алыңыз. Үлгілердің айырмашылығы төменде көрсетілген.

Үлгілеріне қарай чиптердің бағасы 2500-3500 руб. аралығында. Үлгі жаңа болған сайын ақпаратты есептеу жылдамдығыда жоғары болады (миллисекундта есептеледі). Чиптер екі түрлі болады: контактілі (байланысқан) және контактактісіз (байланыссыз). Бүгінгі таңда ең дамыған контактілі чиптер – бұлар үшінші буындағы үлгілер SI-CARD-10 және SI-CARD-11. Олар белгілеу уақыты (60 мсек.) және жадтары да (128 белгі) болып келеді. Олардың айырмашылығы 11-ші үлгідегі индикаторлық шамның белгісінде ғана. SI-CARD-9 чипі – бұл екінші буындағы үлгі. Оның белгілеу жылдамдығы 115 мс. және 50 белгіге арналған жады бар. Бұл жаңадан бастаушы немесе бала үшін жеткілікті болып табылады.

Контакттісіз чиптер (SIAC) БП 0,5-1 метр аралығында белгі жасап отыруға мүмкіндік береді, және негізінен Ресей чемпионаты, Еуропа, Әлем чемпионаттарында қолданылады. Егер бұндай жарыстарға қатыспайтын болсаңыз, онда бұл чиптің сізге қажеті жоқ.

Сонымен қатар чипті жарыс ұйымдасты-рушыларынан жалға алуға болады.

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

4.4. Қатысушы карточкасы

Қатысушы картасы, жоғарыда айтылғандай, қашықтықтан өтуді растайтын негізгі құжат болып табылады. Егер алдын-ала ақпарат БП-ға өту тәртібі мен «аңыздарды» (БП белгісінің орналасқан жерін нақтылау) көрсетсе, онда оларды тиісті ұяшықтарға жазу қажет болады. Карточкаға барлық қажетті ақпаратты енгізгеннен кейін оны мөлдір жабысқақ таспамен (скотч) желімдеу ұсынылады. Карточка бас бармақ пен сұқ саусақ әр ұяшыққа жететіндей етіп, картадан бос қолдың білегіне баумен немесе серпімді жолақпен бекітіледі. Жүгіру кезінде ол қолда болады. Қыста қолдар шаңғы таяғынан босамағандықтан, карточка сол қолдың үстіне арнайы ұстағышпен немесе түйреуіштермен бекітіледі.

Қатысушы карточкасы

4.5. Карта

Үнемі бағыттап отыруы үшін бағдаршылар картаны қалтасына тығып қоймай, қолында ұстайды. Егер карта парағының өлшемдері үлкен болса, онда ол алдыңғы жағында спортшы қазіргі уақытта қозғалатын қашықтықтың фрагменті болатындай етіп бүктейді. Қолайсыз ауа-райында (жауын - шашын) картаны ылғалдан қорғау керек. Мұны істеу үшін оны пластикалық пакетке немесе файлға салады, ал ірі жарыстарда картаны ұйымдастырушылар қаптау мүмкіндігін ұсынады.

Қыста карта спортшының көз алдында кеуде деңгейінде орналасқан арнайы планшетке орналастырылады.

4.6. Спутниктік навигация

GPS жүйесі қалай жұмыс жасайды?

GPS - Global Positioning System - глобальді спутниктік навигация жүйесі, 1977 жылы американдықтар жасап шығарды. 1993 жылы толықтай қолданыла бастады.

Жасанда жер серігінің желілері жер бетін түгелдей «жауып» жатыр. 6 орбитада «шоқжұлдыз» құрамына 21 негізгі және 5 қосалқы спутник кіреді. Орбиталар радиусы 26 мың км, айналым периоды 12 сағат шамасында. Кез - келген сәтте және жердің кез - келген нүктесінен 5 тен 12 ге дейін спутникті бір

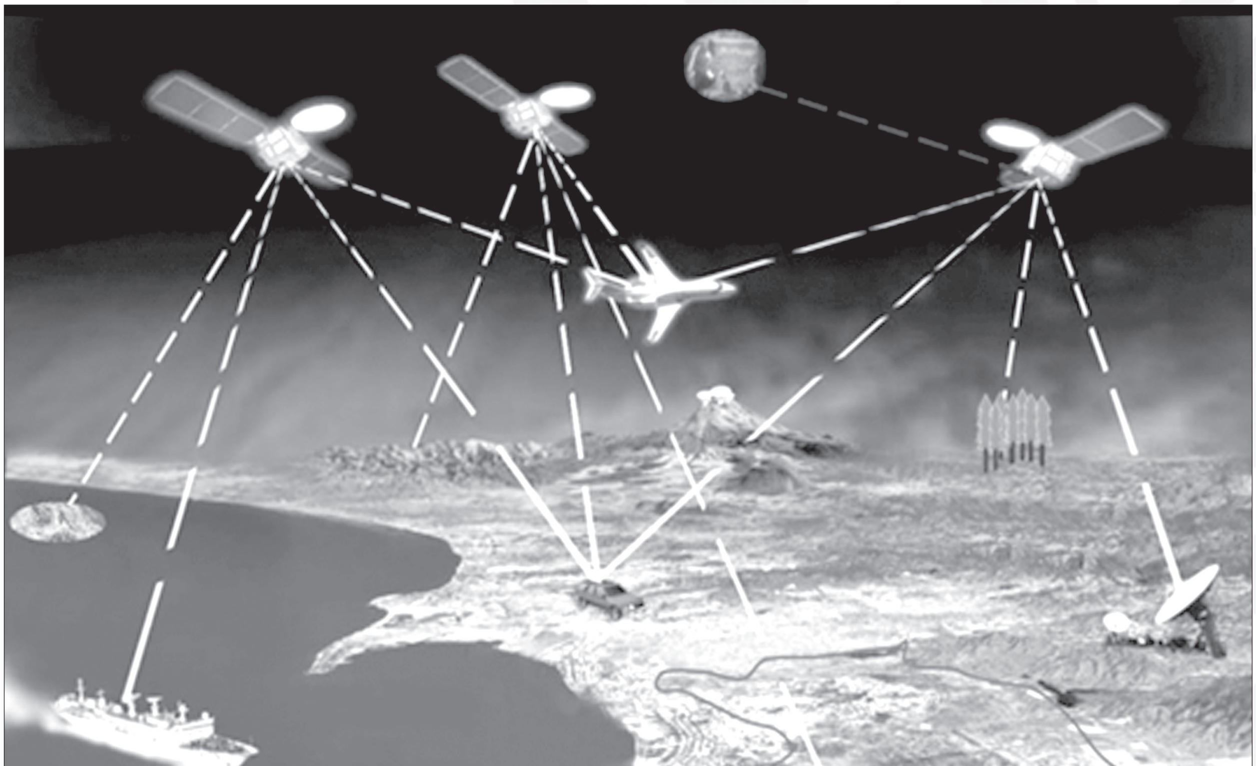

мезгілде қабылдауға болады.

Жұмыс жасау принципі:

Орбиталар өте дәлдікпен есептелетіндіктен кез - келген сәтте әрбір спутниктің координатасы белгілі болады. Спутниктер үздіксіз дәл уақыт сигналын жерге жіберіп отырады. Бұл сигналдарды GPS құралы қабылдайды.

GPS ті қолдану не үшін қажет?

GPS-құралын қолдану саяхат кезінде бағдар жасау барысында өте пайдалы екендігі сөзсіз. Прибор экранынан сіз спутниктен сигнал ұстау арқылы басқа тұспалдарға қатысты орныңызды анықтайсыз. Бір екі қадам жасаған кезде ғана қай бағытқа қозғалғандығыңызды біліп құралдың дәлдігіне көзіңіз жетеді.

• Құралдың келесідей басымдылығы бар:

• Өзіңіздің тұрған орныңызды тәуліктің кез - келген уақытында, кез-келген ауа райында, жердің кез-келген нүктесінде анықтауға мүмкіндік береді.

• Өтіп кеткен тректерді жазу мүмкіндігі.

• Таңдаған нүктеге дейінгі ара-қашықтықты анықтау, сондай ақ биіктік пен қозғалыс жылдамдығын анықтауға мүмкіндік береді.

• Дегенмен кемшіліктері де жоқ емес:

• Жергілікті жердің тірек нүктелері немесе карта приборға салынбаған болса бағдарлау мүмкін емес.

• Жер бедерімен спутниктерді қабылдау мүмкіндігі шектелген. Құралмен жер астында, ғимараттарда, тіпті қалың ормандар мен терең жыраларда жұмыс жасау мүмкін емес.

• Күтімді қажет ететін құрал. Сондай – ақ батарейкасы нағыз керек сәтте отырып қалса, сізде басқа бағдарлау құралы (карта, тұсбағдар) болмаса қиын жағдайда қаласыз.

5. Бағдарлаушының жаттығуы

Жарыстарда табысқа жетудің негізі бұл - бағдарлау техникасының мінсіздігі, дұрыс тактика, спортшының жақсы физикалық қасиеттері және жоғары моральдық-еріктік дайындығы.

Кәсіби бағдарлаушы спортшылар өздерінің мамандануы бойынша «Қысқылар» және «Жазғылар» болып бөлінеді және сәйкесінше әрқайсысында шаңғы немесе жүгіру жаттығулары басым болады. Жаңадан бастаушылар мен әуесқой спортшылардың физикалық дайындығы көбінесе жазда-жеңіл атлеттерге, ал қыста - шаңғышыларға ұқсас. Сонымен қатар, жаңадан бастаушылар үшін сабақтың көп бөлігі жалпы физикалық дайындық (ЖФД), физикалық қасиеттерді дамыту ғана емес, сонымен қатар жарақаттың алдын - алу мақсатында ашық ойындар болуы керек. Бұл тақырыпта көптеген әдістемелік әдебиеттер бар, сондықтан біз бұл туралы егжей-тегжейлі айтпаймыз.

Спорттық бағдарлауда «алтын орта» қағидасы бар, ол формулада көрсетілген: «бастың ойлағанынан тезірек жүгірмеңіз». Алайда, физикалық белсенділік аясында ойлау қабілеті көбінесе дене шынықтыру деңгейімен анықталады (анаэробты шек). Сондықтан спортшылардың бағдарлау техникасының практикалық дағдыларын игеру жаттығуларында белгілі-бір физикалық белсенділік бар, олар мыналарды қамтиды:

- картаны оқу,
- «карта жады», байқампаздық,
- картаны жергілікті жермен салыстыру,
- қашықтықты бақылау,
- компасты игеру және бағытты реттеп отыру, - заманауи жабдықтарды пайдалану.

Тактика ұғымына мыналар кіреді:

- ұтымды жолды таңдау,
- бақылау пунктін іздеу,
- қашықтықта дене күштерін бөле білу.

Жергілікті жердегі сабақтарды өткізу кезінде қауіпсіздік шаралары туралы ұмытпау керек. Алғашқы жаттығулар үшін үлкен ормандағы ауданды таңдау ұсынылмайды, себебі бағдардан адасқан жағдайда қатысушылар жиналу орнына тез жете алмайды. Мектеп жасындағы жаңадан бастаушылар үшін тапсырмаларды біртіндеп қиындату «мектеп ауласы-саябақ – орман» қағидасы бойынша жүйелі түрде жүргізілуі керек. Сабаққа арналған аймақ сызықтық немесе алаңдық белгілермен (мысалы, тас жол, өзендер, темір жолдар және т.б.) шектелуі керек, бұл туралы топ жетекшісі жаттығуды бастамас бұрын қатысушыларға айтады. Спортшылардан әр тапсырманы орындау үшін берілген бақылау уақытына сәйкес келуін талап ету керек. Жаңадан бастағандар үшін жаттығуларды командалық жарыстар түрінде өткізу ұсынылады (команда құрамы - 2-3 адам).

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Программа дополнительного образования по краеведению «Малая Родина»

(для обучающихся 7-14 лет
срок реализации программы 2 года)

Иргусаева А.С.,
ПДО КГУ «Станции юных туристов» педагог-модератор,
района Байтерек, ЗКО.

Баландина А.Г.
ПДО I категории,
КГУ «Станции юных туристов»
района Байтерек, ЗКО.

Рассмотрено экспертным советом
Центра развития ОУО ЗКО и рекомендовано
к использованию педагогам области.
Протокол № 4 от 29 октября 2021 года

Аннотация
Программа дополнительного образования по краеведению «Малая Родина» предоставляет возможность детям развить свой интеллект в самостоятельной творческой деятельности, с учетом индивидуальных особенностей и склонностей, привлекает к работе по изучению и сохранению исторических и культурных ценностей своего края, по практическому участию в решении природоохранных задач. Данная программа построена таким образом, чтобы внеклассная работа могла стать целенаправленной, систематической и результативной. Программа предусматривает большое количество практических занятий. Средства и методы, используемые педагогом для достижения поставленных целей, соответствуют современным педагогическим и методическим требованиям.

Аңдатпа
«Кіші Отан» өлкетану бағыты бойынша қосымша білім беру бағдарламасы балаларға, олардың ерекшеліктері мен бейімділіктерін ескере отырып, өзіндік шығармашылық жұмыста өз интеллектісін дамытуға мүмкіндік береді, өз өлкесінің тарихи және мәдени құндылықтарын зерттеу және сақтауға, табиғатты қорғау міндеттерін шешу жұмыстарына іс жүзінде қатысуға тартады. Бұл бағдарлама сыныптан тыс жұмыстар мақсатты бола алатындай етіп жасалған жүйелі әрі тиімді. Бағдарлама көптеген практикалық сабақтарды қамтиды. Құралдар мен әдістер қойылған мақсаттарға жету үшін мұғалім қолданатын заманауи педагогикалық және әдістемелік талаптарға сәйкес келеді.

Ключевые слова: *Станция юных туристов района Байтерек, программа по краеведению «Малая Родина», родной край, Переметнинская школа, район Байтерек, дополнительное образование*

Рецензент: Журасова А.Ш., заведующая кафедрой всемирной истории и социально-правовых дисциплин ЗКУ имени М.Утемисова, доцент, кандидат исторических наук
Субботина О.В., Станция юных туристов района Бәйтерек, педагог высшей категории

Содержание	**часы**
1. Введение	**3**
2. Учебно-тематический план программы «Малая Родина» 1 год обучения	**5**
3. Содержание программы «Малая Родина» 1 года обучения	**5**
4. Учебно-тематический план программы «Малая Родина» 2 год обучения	**7**
5. Содержание программы «Малая Родина» 2 года обучения	**7**
6. Методическое обеспечение программы	**9**
7. Используемая литература	**9**

ВВЕДЕНИЕ

Сегодня ни один предмет в учебном плане не обходится без включения в него элементов краеведения. И это понятно, так как каждому человеку, каждому народу надо осознать себя и своё место в мире природы, среди других людей, среди других народов, а это невозможно без знания истории, без изучения культуры, обычаев и традиций своей Родины. Каждый человек связан с прошлым, настоящим и будущим своей страны, поэтому необходимо, чтобы дети хорошо знали свои истоки, историю, культуру своего края.

Актуальность программы заключается в том, что она способствует всестороннему изучению территории своего края, культуры и быта его населения, особенностей исторического развития. Краеведение развивает у учащихся наблюдательность, мышление, воспитывает в учащихся патриотизм, интерес к родной культуре, наследию своей семьи, своей малой родины. При изучении «своей местности» у учащихся формируются правильные представления о многих объектах, явлениях и процессах, которые, в свою очередь, служат основой для понятий.

Педагогическая целесообразность заключается в том, что краеведческий принцип дает возможность строить преподавание согласно дидактическому правилу: «От известного к неизвестному, от близкого к далекому». Благодаря краеведению решается важная педагогическая проблема – соединение обучения с жизнью.

Программа построена на теоретическом изучении истории родного края. В ходе реализации программы учащиеся овладевают определенным набором знаний, умений и навыков, которые помогают им узнать вопросы истории нашего края.

В практической части программы учащиеся работают с документами, хранящимися в краеведческом уголке, краеведческой литературой. В рамках данной программы ребята приобщаются к историческому наследию родного края. Данная программа адекватна возрастным возможностям, она направлена на воспитание гражданственности, на самоопределение личности, на формирование системы ценностей.

Отличительные особенности: подбор методики обучения с учётом возраста ребенка. Для результативности обучения задания подобраны так, чтобы процесс обучения осуществлялся непрерывно от простого к более сложному. Обучение по данной программе создаёт благоприятные условия для интеллектуального и духовного воспитания личности ребенка, социально-культурного и профессионального самоопределения, развития познавательной активности и творческой самореализации учащихся.

Предлагаемая программа построена так, чтобы дать школьникам ясные представления о системе взаимодействия истории с жизнью. В ней предусматривается широкое привлечение жизненного опыта детей. Развитие исторического восприятия и практическая деятельность в программе представлены в их содержательном единстве.

Программа краеведческого кружка «Малая Родина» ориентирована на учащихся 3-9 классов и рассчитана на курс занятий продолжительностью – 2 года в качестве дополнительного образования. Первый год обучениия рассчитан на 144 часа, второй на 216 часов. Преобладают групповые занятия, но включены индивидуальные е занятия по проведению исследовательских работ по определенным темам. Количество учащихся в группе не более 15 человек.

По уровню освоения программа является общеразвивающей, так, как способствует формированию духовного мира, коммуникативной культуры, самостоятельного мышления, развитию умений овладения разнообразными формами и методами поиска знаний

По целевой установке программа разработана общеразвивающей - знание не только усваивается, но и применяются в жизнедеятельности.

Цель и задачи программы, методы работы

Программа ориентирована на целостное освоение материала: ребёнок эмоционально и чувственно обогащается, приобретает исследовательские навыки, совершенствуется в практической деятельности, реализуется в творчестве.

Данная программа адаптирована к местным условиям и коллективу детей, интересующихся историей и культурой родного края, и преследует следующую цель:

Цель программы: способствовать процессу познания в области культуры, исторического прошлого нашего края, созданию у школьников начального представления о доступных восприятию периодах исторического процесса, культурно-исторического развития своего края.

Задачи программы:

Образовательные:

- Знакомство и овладение детьми начальными знаниями о культурно-исторических и природно- географических факторах родного края.
- Знакомить учащихся со вспомогательными историческими дисциплинами как: нумизматика, сфрагистика, хронология, историческая метрология.
- Развить умение систематизировать и использовать полученные знания для практической деятельности.

Развивающие:

- развивать чувство патриотизма и уважения к малой Родине;
- сформировать уважительное, бережное отношение к историческому наследию своего края, его истории, культуре, природе;
- развивать в детях наблюдательность, самостоятельность и инициативу, проявлять свои теоретические, практические умения и навыки;

Воспитательные:

- воспитывать чувство гордости и патриотизма у юного гражданина;
- выработать такие качества как дисциплина, усидчивость, умение анализировать, самостоятельно мыслить.
- воспитывать бережное отношение к природе родного края.

Методы работы**:**

- словесные методы: рассказ, беседа, сообщения - эти методы способствуют обогащению теоретических знаний детей, являются источником новой информации.
- наглядные методы: демонстрации рисунков, плакатов, макетов, схем, коллекций, иллюстраций. Наглядные методы дают возможность более детального обследования объектов, дополняют словесные методы, способствуют развитию мышления детей;
- практические методы: изготовление рисунков, плакатов, схем, практические работы. Практические методы позволяют воплотить теоретические знания на практике, способствуют развитию навыков и умение детей.

Учитывая возрастные и психологические особенности детей, специфику курса краеведческого кружка «Малая Родина» необходимо использовать такие формы проведения занятий как исследование, экскурсии, работа в группах, дискуссии, путешествия, беседы, викторины, встречи с интересными людьми, конкурсы, выставки, походы с осмотром краеведческих объектов. Такие формы работы позволяют детям почувствовать их причастность к культурному наследию народа, его ценностям.

Учебно-тематический план программы дополнительного образования по краеведению **«Малая Родина» 1 год обучения**

№	Наименование тем	Всего	Теория	Практика
1	Введение	2	1	1
2	Основы краеведения	12	6	6
3	Географическое положение села, района. Климат. Рельеф.	18	8	10
4	Моя родословная	12	6	6
5	Поисково – исследовательская работа.	12	6	6
6	По волнам памяти	16	4	12
7	Прикладное искусство	12	6	6
8	Культурное наследие Приуралья	16	4	12
9	История нашей школы	12	2	10
10	Я не участвую в войне, война участвует во мне	18	4	14
11	Я за чистоту родного края	12	2	10
12	Заключение	2	2	-
Итого:		**144**	**51**	**93**

Содержание изучаемого курса

Тема 1. Введение – 2 ч.

Вводное занятие. Знакомство с программой работы кружка. Ознакомление с техникой безопасности.

Практические занятия: Игра на знакомство

Тема 2. Основы краеведения – 12 ч.

Что такое краеведение? Правила поведения в природе. Источники изучения родного края.

Практические занятия: Творческое задание подобрать стихотворения и поговорки, пословицы о родном крае. Викторина «Знаешь ли ты родной край». Поход в село Железново.

Тема 3. Географическое положение села, района. Климат. Рельеф – 18 ч.

Изучение географическое положение села Переметное. Знакомство с природой района. Река давшая жизнь нашему селу. Растительный мир нашего села. Животный мир.

Практические занятия: Экскурсия «Мое родное село». Выход к реке Деркул. Выход на природу. Конкурс рисунков «Я и мое село». Изготовление макетов «Моё село в будущем». Акция «Мой чистый поселок».

Тема 4. Моя родословная - 12 ч.

Знакомство со своей родословной. Понятие род, родственники. Изучение происхождения, истории и родственных связей родов и семей. История моей семьи. Традиции и праздники. Что такое имя? История имен. Значение имен. Имена у различных народов.

Практические занятия: Составление своего родословного дерева. Создание семейного альбома, оформление. Экскурсия в районную библиотеку «Значение имен». Конкурс рисунков «Моя семья». Викторина «Такие разные профессии».

Тема 5. Поисково – исследовательская работа - 12 ч.

Основы поисково – исследовательской работы. Цели и задачи.

Практическое занятие: Экскурсия в село Кушум. Оформление данного материала.

Тема 6. По волнам памяти - 16 ч.

Памятники района Бэйтерек. Их имена навечно останутся в нашей памяти. Знакомство с Великой Отечественной войной.

Практическое занятие: Экскурсия в парк «Победы». Экскурсия село Калининское. «Памятник погибшим на фронтах ВОВ». Создание папки «ВОВ в моей семье». Экскурсия в г. Уральск музей им.М. Маметовой.

Тема 7. Прикладное искусство - 12 ч.

Вводное занятие. Основы прикладного искусства.

Практическое занятие: Изготовление поделок из природного материала, соленое тесто, пластилин, крупа. Экскурсия в музей Пугачева г. Уральск.

Тема 8. Культурное наследие - 16 ч.

Народные игры. Сбор материала об играх бабушек и дедушек. Народные праздники. Национальные традиции народов проживающих на территории села Переметное.

Практическое занятие: Подвижные игры на свежем воздухе. Мероприятие, посвященное празднованию «Наурыз». Экскурсия в дом Дружбы. Шитье национальных костюмов, макеты. Экскурсия в областной краеведческий музей г. Уральск.

Тема 9. История нашей школы – 12 ч.

Школа светлая гавань детства. Мероприятие «Первый учитель».

Практическое занятие: Экскурсия в Переметнинскую СОШ. Сбор материала об учителях, работающих в нашей школе. Оформление папки. Экскурсия в г. Уральск.

Тема 10. Я не участвовал в войне, война участвует во мне – 18 ч.

«Дети войны». Вводное занятие. Война в судьбе моей семьи.

Практическое занятие: Сбор материала «Дети войны». Экскурсия в районный архив. Наши земляки участники ВОВ. Сбор материала. Экскурсия в районный музей. Сочинение, рассказы. Трудовой десант, уборка памятника «Победа». Конкурс рисунков. Фото – экскурсия «Я села прекраснее не знаю». Поход выходного дня.

Тема 11. Я за чистоту родного края - 12 ч.

Практическое занятие: Подготовка табличек и агитационных листовок, плакаты. Акция «Вместе за чистый дом». Конкурс рисунков «Чистая планета». Вело поход с. Зеленое.

Тема 12. Заключение – 2ч

Итоговое занятие. Подведение итогов работы кружка «Малая Родина». Анкетирование на определение уровня знаний обучающихся.

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Учебно – тематический план программы дополнительного образования по краеведению «Малая Родина» 2 год обучения

№	Наименование тем	Всего	Теория	Практика
1	Введение	2	1	1
2	Основы краеведения	18	6	12
3	История родного края	42	4	38
4	Районы, граничащие с районом Байтерек	24	8	16
5	Основы экскурсионного ориентирования	18	6	12
6	Научно – исследовательская работа.	14	2	12
7	Культура и быт родного края	20	4	16
8	Народы родного края	18	6	12
9	Охранять природу – значит охранять Родину.	16	-	16
10	Музей –хранилище истории	22	4	18
11	Географические названия населенных пунктов нашей местности.	20	3	17
12	Заключение	2	2	-
Итого:		**216**	**46**	**170**

Содержание изучаемого курса

1. Введение – 2 ч.

Вводное занятие. Знакомство с программой работы кружка. Ознакомление с техникой безопасности.

Практические занятия: Игра на знакомство

Тема 2. Основы краеведения – 18 ч.

Что такое краеведение? Правила поведения в природе. Источники изучение родного края.

Практические занятия: Творческое задание подобрать стихотворения, и поговорки, пословицы о родном крае. Викторина «Знаешь ли ты родной край». Поход село Железнова.

Тема 3. История родного края – 24 ч.

История села Переметное. Происхождение названия села. Первые поселенцы. Развитие села с начала его основания.

Практические занятия: Экскурсия «Мое родное село». Выход к реке Деркул. Выход на природу. Конкурс рисунков «Я и мое село». Изготовление макетов «Моё село в будущем». Акция «Мой чистый поселок».

Тема 4. Районы, граничащие с районом Байтерек - 24 ч.

Знакомство с районами области. Рассказ о районах области, которые граничат с нашим районом. Их экономическое развитие и влияние на район Байтерек. Культурное и экономическое сотрудничество.

Практические занятия: Составление карты района. Экскурсия в районный архив.

Тема 5. Основы экскурсионного ориентирования - 18 ч.

Что такое экскурсионное ориентирование, его основы. Связь краеведения и спортивного ориентирования. Изучение карты села. Знакомство с основными этапами экскурсионного ориентирования.

Практическое занятие: Учебно-тренировочные сборы. Работа с картой

Тема 6. Научно-исследовательская работа - 14 ч.

Знакомство с планом областного центра и станции. Составление плана подготовки к предстоящим мероприятиям. Проведение исследовательских работ и наблюдений.

Практическое занятие: Участие в научно-практических конференциях и экспедициях.

Тема 7. Культура и быт родного края - 20 ч.

Знакомство с понятиями «культура», «народный фольклор». Устное народное творчество народов, проживающих в селе(сказки, пословицы,

поговорки). Народные промыслы.

Практическое занятие: Изготовление поделок из природного материала, соленое тесто, пластилин, крупа.

Тема 8. Народы родного края - 18 ч.

Культура и быт родного края. Народы родного края. Изучение народных обрядов, обычаев, традиций, праздников. Одежда народов родного края, народные костюмы, головные уборы и украшения. Народные праздники. Национальные традиции народов проживающих на территории села Переметное.

Практическое занятие: Народные игры. Сбор материала об играх бабушек и дедушек.

Тема 9. Охранять природу - значит охранять Родину – 16 ч.

Климат. Сезонные изменения погоды. Растительный мир. Лекарственные растения нашего края. Культурные растения (садовые деревья, кустарники, травянистые растения) нашего региона. Животный мир. Птицы родного края. Охранять природу – значит охранять Родину. Редкие и исчезающие виды растений занесенные в Красную книгу. Знакомство с понятиями «река», «озеро», «болото», «водохранилище».

Практическое занятие: Экскурсия в областной музей экологии. Знакомство с экспозицией «Природа, растительный и животный мир области». Итоговая конференция. Творческие работы учащихся на тему «Мой край родной». Экскурсия на тему «Формы земной поверхности родного края». Экскурсия на водоем родного города.

Тема 10. Музей – хранилище истории– 22 ч.

Роль музея в жизни человека. Основные социальные функции музеев. Музеи Западно-Казахстанской области. Областной краеведческий музей. Музей имени Е.Пугачева.

Практическое занятие: Экскурсия в районный музей. Знакомство с разделами экспозиции музея.

Тема 11. Географические названия населенных пуктов нашей местности - 20 ч.

Интересные наименования сел, памятных мест, природных и культурных памятников.

Практическое занятие: Подготовка табличек и агитационных листовок, плакаты. Акция «Вместе за чистый дом». Конкурс рисунков «Чистая планета». Вело поход с. Зеленое.

Тема 12. Заключение – 2ч

Итоговое занятие. Подведение итогов работы кружка «Малая Родина». Анкетирование на определение уровня знаний обучающихся.

Методическое обеспечение программы:

- Практические
- Рассказ педагога и рассказы детей
- Беседы
- Дискуссии
- Встречи с интересными людьми
- Походы, экскурсии
- Конкурсы, викторины

Ожидаемый результат:

К концу учебного года обучающиеся объединения будут знать:

- Историю родной школы, имена ветеранов, известных и успешных выпускников;
- Историческое прошлое п. Переметное, имена краеведов и их вклад в историю края;
- Памятники культуры, архитектуры, природы, памятные места и достопримечательности п. Переметное;
- Обряды и традиции, народные праздники;
- Основы туристской подготовки

Будут уметь:

- работать с литературой;

-беседовать с жителями села;

- оформить фотовыставку;

- составлять кроссворды и викторины;

- владеть туристическими навыками;

Рекомендуемая литература

1. Историка краеведческая работа с учащимися по месту жительства. Методические рекомендации – Алма – Ата – 1987 г.
2. Жездыбаев Т.К. Советы молодым и начинающим туристам. А – А. 2000 г.
3. Жездыбаев Т.К. Школьный туризм и краеведение в Р.К. А – А. 2001 г.
4. Остапец – Свешников А.А. Педагогика и психология туристско – краеведческой деятельности учащихся. – М. ЦДЮТ и Э, 2001 г.
5. Пересветов Н.Н. К здоровью через туризм. Уральск. Каз. 2001 г.
6. Программы для внешкольных учреждений и общеобразовательных школ. Туризм и краеведение. Москва «Просвещение» 1982 год.
7. Туристско-краеведческие кружки в школе. Методические указания для руководителей. Под редакцией В.В.Титова. Москва «Просвещение» 1988 год.

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

«Экологиялық квест» ойыны

Габдушева Г.М.
АБЖТжЭО-ның әдіскері,
Қаратөбе ауд., БҚО.

Аңдатпа
Бұл «Экологиялық квест» ойыны арқылы оқушының мінезін анықтауға болады. Адамның қиындыққа тап болған кездегі әрекеті, шынайы бетпердесін көрсетеді. Өзімшілдік пен бірлесе әрекет ету ойыншылардың психологиясынан хабар береді және табиғатқа деген сүйіспеншілікке, барлық тіршілік иесіне құрметпен қарауға, экологиялық мәдениет қалыптастыруға тәрбиелеу болып табылатыны айтылған. Квест ойынын ойнай отырып, ойлау, оны сырттай бақылау педагог мамандар үшін тиімді әдіс.
Аннотация
С помощью этой игры «эко-квест» вы сможете определить характер ученика. Действия человека в трудную минуту показывают его истинную маскировку. Говорят, что эгоизм и взаимодействие отражают психологию игроков и являются воспитанием любви к природе, уважения ко всему живому, формированием экологической культуры. Мышление во время игры в квест, его внешнее наблюдение является действенным методом для воспитателей.
Кілт сөздері: *«Экологиялық квест» ойыны, «Балық аулау», «Кім тапқыр», «Мозайка құрастыру», «Құпия жәшік», «Қоқыс жәшіктер»,*

Мақсаты: Оқушылардың психологиялық ой-өрісін, ойлау қабілеттерін дамыту, өз ойларын еркін жеткізе білуге үйрету, табиғатқа деген сүйіспеншілікке, барлық тіршілік иесіне құрметпен қарауға, экологиялық мәдениетін қалыптастыруға тәрбиелеу.

Міндеті:

- қоршаған орта жағдайымен мүмкіндігі шектеулі оқушылардың ойын кеңейту;
- өсімдіктер пен жануарлар туралы білімдерін бекіту;
- бақылаушылықтарын дамытып, табиғатқа эстетикалық қатынасын қалыптастыру;
- туған жерге қамқор болуды сезіну.

Жүргізуші:

Армысыңдар, құрметті қонақтар мен ұстаздар және оқушылар!

Тәуелсіздігіміздің 30 жыл толуына орай және оқушылардың психологиялық ой-өрісін, ойлау қабілеттерін дамыту, өз ойларын еркін жеткізе білуге үйрету; табиғатқа деген сүйіспеншілікке, барлық тіршілік иесіне құрметпен қарауға, экологиялық мәдениетін қалыптастыруға тәрбиелеу мақсатында үйірме оқушылары арасында оздырылып отырған «Экологиялық квест!» ойынына қош келдіңіздер! Табиғат, Жер - Ана, Отан, Туған жер, Атамекен деген киелі сөздер құлаққа жылы естіліп, жүрекке шаттық сезім ұялататын ұлы да қасиетті ұғымдар. Жер - Ананы сүйе білу, оны аялау – адамзаттың азаматтық борышы. Бұл туралы Елбасымыз өз Жолдауында: «Жаһандандыру және күрделене түскен әлемдік бәсекелестік жағдайында қазақстандықтар адам дамуының басты салаларындағы таза ауыз су және табиғатты қорғау мәселелерін шешу адамдық және азаматтық борышы екендігін адамгершілік қасиетпен сезінуі тиіс» деген болатын. Тіршілік тірегі – табиғат. Ол жалпы адам баласының ортақ қазынасы. Табиғат Ананың қасиетті сырларын бойымызға сіңіріп алмайынша, онымен тең отырып «сөйлесу» қиын. Ал біздің табиғатты қорғау үшін оның құпияларын, білу сонымен қатар достық пен келісімде өмір сүре білу керекпіз. Олай болса қаншалықты танып білетіндеріңізді қазір «Экологиялық квест» ойыны арқылы көреміз.

1. «Экологиялық квест» ойынымыз 5 шарттан тұрады. Оларды атайтын болсам:

- «Балық аулау»;
- «Кім тапқыр»;
- «Мозайка құрастыру»;
- «Құпия жәшік»;

- «Қоқыс жәшіктерге»;

Әр топтың аты және әр дұрыс жауапқа бір ұпайдан есептеледі. Ойын соңында барлық орталық ұпайлары қосылып жеңімпаздар анықталады. Экологиялық квест ойынымыздың алғашқы шарты «Балық аулау» деп аталады. Командалар арнайы жасалған қармақтармен әдейі жасалған балықтарды аулайды және артында жазылған сұрақтарға жауап береді.

1) 3-5 минут уақыт беріледі.

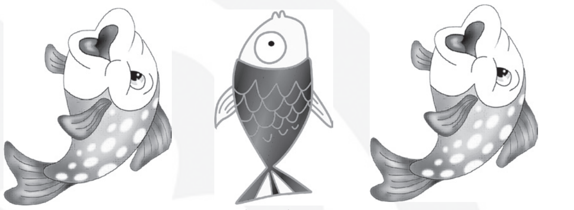

2. Ойынымыздың екінші шарты: «Мақалды жалғастыр» деп аталады. Командалар арқылы кез – келген тақырыпта жасырылған сурет мақал – мәтелдердің жалғасын табу керек:

- Жер - қазына, ______________________________
- Жел дауылды шақырады,__________________
- Алпыс күн тасыған су _____________________
- Тау бұлағымен көрікті,___________________
- Жауынмен жер көгереді,__________________
- Сәуір болмай,_____________________________
- Қыстағы қар - жерге ырыс, ________________
- Ағаш тамырымен мықты,__________________
- Таумен тасты су бұзар,____________________
- Адамның табиғатсыз күні жоқ,_____________

3. «Экологиялық квест» ойынымыздың үшінші шарты «Мозайка құрастыру» - алдын ала дайындалған белгілі табиғат ескерткіштері немесе қалаларды командалар құрастырады. (Мозайкалар түрлі – түсті суреттерден балалардың қызығушылығын оятатындай болуы шарт. Мысалы: Нұр-Сұлтан қаласының әдемі көшелері. (Балалар қызығушылықпен құрастыратын болуы шарт.)

4. «Экологиялық квест» ойынымыздың төртінші шарты «Құпия жәшік» деп аталады. Оқушылар бұл ойында қорқынышын жеңуге, өзіне деген сенімділік арттыратын ойын. Балалар қолдарымен сипап сезу арқылы құпия жәшіктегі жасырылған қандай жануар, қандай жәндік екенін анықтау керек.

5. әЭкологиялық квестә ойынымыздың бесінші шарты «Қоқыс жәшіктер» деп аталады. Қазіргі таңда қоқысты сұрыптау жолға қойылып жатыр. Осы мақсатта өскелең ұрпақты экологиялық мәдениетке тәрбиелеу мақсатында әдейі дайындалған сары жәшікке пакет қалдықтарды, жасыл жәшікке қағаз қалдықтарды және көк жәшікке қаңылтыр пластик қалдықтарын салулары керек. Ойын үшін әдейі қорапқа таза заттарды қоқыс ретінде араластырып саламыз, командалар әр жәшікке бөліп сұрыптап салады.

Қорытынды: Жеңімпаз команданы марапаттау

І. Экологиялық сұрақ – жауаптары:

Балық 1

1. Экология дегеніміз не?

Жауабы: Экология – тірі ағзалар мен оларды қоршаған ортаның арасындағы өзара байланыстар туралы ғылым.

2. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Елтаңбасының авторы кім?

Жауабы: Жандарбек Мәлібеков, Шот Аман Уәлиханов

Балық 2

1. Өсімдіктер мен жануарлар үшін маусымдық өзгерістер туралы сигнал беретін не? Жауабы: Күннің ұзақтығы

2. Тәуелсіздік үшін күрескен желтоқсан оқиғасының құрбандарын ата. Жауабы: Қайрат Рысқұлбеков, Ләззат Асанова, Ербол Сыпатаев, Сабира Мұхамеджанова

Балық 3

1. Тірі организмдердің бір-бірімен және олардың қоршаған ортамен байланысын зерттейтін ғылым? Жауабы: «Экология»

2. Қай жылы ұлттық валюта теңге айналымына енді? Жауабы: 1993, 15 қараша

Балық 4

1. 1935 жылы алғашқы рет «Экожүйе» түсінігін ұсынған кім? Жауабы:Тенсли

2. Қазіргі ҚР- ы әнұранының авторлары? Жауабы: Ш.Қалдаяқов, Н.Назарбаев Ж.Нәжімединов

Балық 5

1. «Қызыл кітап» неге осылай аталған? Жауабы: Қызыл түс – дабыл қағу белгісі. Табиғатқа қауіп төнгендігін, түрдің жойылып бара жатырғандығын ескертеді.

2. Қазақстанның тәуелсіздігін алғаш таныған мемлекет? Жауабы: Түркия

Балық 6

1. Барсакелмес Мемлекеттік қорығы қай жерде? Жауабы: Арал теңізі маңы (Қызылорда облысы)

2. Астана қаласы қай өзеннің бойында орналасқан? Жауабы: Есіл

Балық 7

1.Күшті жарықты көтере алмайтын, үнемі көлеңкеде өсетіндер өсімдіктер. Жауабы: сциофиттер

2. «ЕХРО – 2017» Халықаралық көрмесінің негізгі тақырыбы қандай? Жауабы: Болашақ, қуат, энергия

Балық 8

1. Тәуелсіздік туралы Заң қабылданды? Жауабы: 1991жылы 1 желтоқсан

2. Мысық қандай шөпті жақсы көреді? Оны қандай ауруға қарсы пайдаланады?

Жауабы:Валерьяна - ұйқысыздыққа және жүйке ауруларына қарсы пайдаланылады.

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Қалдығайты өзенінің экологиясы

Утеулиев Қ.Б.
Б.Аманшин атындағы
ЖОББМ-нің ҚББП-і,
Қаратөбе ауд., БҚО.

Аңдатпа
Бұл сабақтың негізгі мақсаты түсіндіру, сұрақ-жауап, жаңа әдіс – тәсілдер арқылы сабақты оқушыларға жеткізу.Сабақ барысында оқушылар мұғалімнің бағыты арқылы жұмыс жасай отырып, өз беттерінше жаңа тақырыпты меңгере алады. «Қар кесегі» әдісі арқылы бұрын танысқан өзен туралы еске түсіреді. «Қалдығайты өзені экологиясы» туралы мәліметті топпен жұмыс арқылы ала алады. «Бес сұрақ» әдісі арқылы оқушының сөздік қоры кеңейеді. «5 жолды өлең стратегиясы» баланың өлең шығаруға деген қабілетін ашуға көмегін тигізеді. Түрлі әдісті қолдануға арқылы оқушының сабаққа деген қызығушылығы арта түседі.
Аннотация
Основная цель занятий донести до учащихся новые методы и приемы через объяснение, вопрос – ответ. В ходе занятия учащиеся могут самостоятельно осваивать новую тему, работая по направлению учителя. По методу «снежного кома» напоминает о реке, с которой мы познакомились ранее. Информацию об экологии реки Калдыгайты можно получить в групповой работе. С помощью метода пять вопросов расширяется словарный запас ученика. «Стратегия стиха 5 строк» помогает ребенку раскрыть свои способности к сочинению стихов. С помощью различных методов повышается интерес ученика к занятиям.
Кілт сөздері: *Қалдығайты өзені, «экология» тобы, «Қалдығайты» тобы, борт журналы, миға шабуыл, қар кесегі.*

«Б.Аманшин атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
(білім беру ұйымының атауы)
Үйірме атауы: «Үшана ауылының экологиясы»
Қысқа мерзімді (сабақ) жоспары

Педагогтың аты-жөні	Утеулиев Куаныш Бауыржанович	
Күні	14.02.2022	
Сынып	5-6 Қатысушылар саны: 13	Қатыспағандар саны:2
Сабақтың тақырыбы	Қалдығайты өзені экологиясы	
Сабақтың мақсаты	- Қалдығайты өзені экологиялық жағдайын анықтайды; -тақырыпқа байланысты сұрақтар арқылы негізгі ойларын дәлелдеу.	

Сабақтың барысы

Сабақтың кезеңі/ уақыты	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Басы **7 мин**	**Ұйымдастыру.** Сәлемдесу, түгендеу. **Шаттық шеңбері** **«Бұзық телефон»** ойыны Оқушыларды 2 топқа бөлу. **1-топ «Қалдығайты» тобы** **2-топ «Экология» тобы** **Үй тапсырмасы. «Қар кесегі» әдісі** арқылы сұраймын. 1. Қалдығайты өзені ұзындығы? (243 км) 2. Өзеннің су жинау алабы? (5,8 мың км²) 3. Өзен қандай аудан арқылы ағып өтеді? (Қаратөбе) 4. Өзен бастауын қандай таудан алады? (Алмастау) 5. Қалдығайты өзенінің құятын жері? (Төлен ауылы тұсында Жолаққамыс көліне) 6. Өзеннің қоректену көзі? (Жер асты, жауын-шашын) 7. Өзеннің ірі салалары? (Песчаная, Баянас, Ащысай) **«Миға шабуыл» әдісі** 1. Экология дегеніміз не? 2. Қалдығайты өзені су деңгейінің төмендеуі неге байланысты деп ойлайсыздар?	Шаттық шеңбері **«Бұзық телефон»** ойыны арқылы сөйлемді жалғайды. Оқушыларды дұрыс тыңдауға ынталандырады. Сергиді. Шаттық шеңберге тұрып бастаушы келесі адам құлағына бір сөз сыбырлайды, соңында бастаушыға қайта келгенде сол сөз жету керек, кейін сөзді ауыстырып жіберген адам анықталады. **«Қар кесегі»** әдісі арқылы сұраққа жауап береді Ұжымдасып өз ойларымен бөлісе алады. Нақтылыққа үйренеді. Оқушылардың айту, жазу, тыңдау дағдылары қалыптасады. Ынтымақтастық қарым-қатынас түзеді. Әрбір топ оқушылары басқа топтарға бағыттап параққа сұрақ жазып лақтырады. Сұрақтармен кезек-кезек алмасады. **«Миға шабуыл»** әдісі арқылы сұраққа жауап береді	ҚБ: Басбармақ ҚБ: Басбармақ ҚБ:Жақсы, керемет!	 Интерактивті тақта Ашық сұрақ жауаптары Т.Отаров Қаратөбе жер-су аттары кітапшасы
Ортасы **30 мин**	Жаңа сабақ Қалдығайты өзені яғни қазіргі соңғы жылдары өзен адам қолымен, діни антропогендік,техногендік әрекеттерінің нәтижесінде қайраңдану немесе құмбасу процесі жүріп жатыр. Бұл дегеніміз: 1.Өзен арнасының тартылуы 2.Өзен ұзындығының қысқаруы, кей жерлерде кеуіп кетіп жойылуы. 3.Халық шаруашылығына кері әсерін тигізеді. 5.Ақыры сол жердің ланшафтысы көп өзгеріске ұшырайды **Жеке жұмыс «Борт журналы»**	Мәтінмен жұмыстанады Мәтінді оқи отырып тақырыпты түсінеді Тақырыпқа сай берілген түсініктерді дамыту арқылы, мәтіндегі тапсырмаларды орындау барысында ой өрісін жетілдіру арқылы бәсекелеседі **Жеке жұмыс** «Борт журналы» әдісі арқылы берілген мәтінен қандай жаңалық білгені туралы жазады.	ҚБ: «От шашу»	Қабырғаға ілінген ватмандар, түрлі-түсті маркерлер Слайд 8-10 бет Дидакти калық материалдар 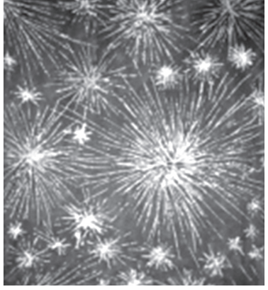

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

<table>
<tr><th>Сабақтың кезеңі/ уақыты</th><th>Педагогтің әрекеті</th><th>Оқушының әрекеті</th><th>Бағалау</th><th>Ресурстар</th></tr>
<tr><td></td><td><table><tr><td>Берілген тақырып бойынша маған не белгілі? Мен не білемін?</td><td>Мәтіннен қандай жаңалық туралы білдім?</td></tr></table>
Топтық жұмыс «Буклет» әдісі
1-топ «Қалдығайты өзені суының ластануы»
2-топ «Қалдығайты өзені суын қалпына келтіру шаралары</td><td>Топтық жұмыс «Буклет» әдісі арқылы топта жұмыстанып, постер қорғайды. Оқушылар алған білімдерін жинақтап, ең маңыздыларын ұсына алады. Бұл әдіс топпен жасалады және «Автобус аялдамасы» әдісімен түсіндіріледі.</td><td>ҚБ:Екі жұлдыз, бір ұсыныс</td><td>А3 қағаздар
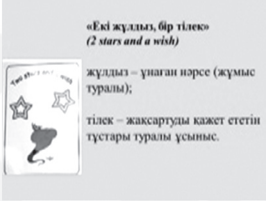
</td></tr>
<tr><td>Сабақтың соңы
8 мин</td><td>Сабақты бекіту. «Бес сұрақ» әдісі арқылы сұраймын.

1. Қалдығайты өзеніне су деңгейінің тұрақты келмеу себебі?

2. Қай жылдардан бастап өзен суы төмендей бастады?

3. Өзен суының төмендеуінің халық шаруашылығына қандай әсері бар?

4. Антропогендік фактор дегеніміз не?

5. Қалдығайты өзені суын қалпына келтіру үшін қандай шаралар жүргізілуі керек деп ойлайсыздар?

Кері байланыс: «Тазалық» әдісі
Чемодан-салып аламын, алдағы уақытта қолданамын.
Еттартқыш-алған ақпаратты өңдеймін .
Себет-керек емес ақпарат, лақтырып жіберемін.

Үйге тапсырма: «Қалдығайты» тақырыбына бес жолды өлең</td><td>«Бес сұрақ» әдісі арқылы жұмыстанады.
Бұл әдіс ақпарат жинақтауға арналған, ол сондай-ақ оқушыларға мәселені терең зерделеуге немесе оны шағын тақырыптарға немесе тармақтарға бөлуге мүмкіндік береді.
Бұл оқушыларға күрделі тақырыптарды түсінуге көмектеседі. Аталған әдіс іс-әрекетті жоспарлауға және мақсат белгілеуге ықпал етуі мүмкін әртүрлі мүмкіндіктерді қарастыруды көздейді.
Ақпарат жинақтауға арналған тапсырмалар үшін осы әдіспен бірге «Идеялар тасқыны» мен «Стикерлер топтамасын» қолдануға болады. Бүгінгі сабақтан түйген ойлары мен тұжырымдарына байланысты кері байланыс жасайды.

1-жол: Тақырыптың атауы (зат есім).
2-жол: Тақырыпты сипаттайтын екі сөз (сын есім).
3-жол: Тақырып туралы қимылды білдіретін үш сөз (етістік).
4-жол: Тақырыпқа қатысты төрт сөзден тұратын сөз орамы.
5-жол:
Тақырыптың мәнін ашатын синоним сөз.</td><td>ҚБ: «Қол шапалақ»</td><td>

Ұялы телефон
және интернет желілері

 </td></tr>
</table>

«Чемодандағы музей» экскурсия сабағы

Альмуханова Р.С.
ОБЖТжЭО-ның Өлкетану
және аймақаралық ынтымақтастық
бөлімінің меңгерушісі, І санатты
ҚББП-і, Орал қ., БҚО

Аңдатпа:
«Чемодандағы музей» экскурсия сабағы қатысушыларға жылжымалы көрмелер ұйымдастыру арқылы музей қорымен терең жұмыс жасауға, өлке тарихымен танысуға, іздестіру-зерттеу жұмыстарын жүргізуге септігін тигізеді.
Аннотация:
Вовлечение участников в единое образовательно-воспитательное пространство, формирование сотруднических отношений между всеми участниками педагогического процесса, создающие благоприятные условия для социального становления, воспитания и обучения детей.
Кілт сөздер: *чемодан, музей,экскурсия, мұрағат, жол картасы, тұсаукесер, SWOT талдау, кері байланыс.*

Сабақ мақсаты: Қатысушыларды әлеуметтік қалыптастыру, музей қорымен жұмыс жасауға дағдыландыру арқылы өлке тарихымен таныстыру.

Тәрбиелік: Тұлғаның рухани дамуы, Отанға деген сүйіспеншілікті, отбасы тарихын ұрпақтан-ұрпаққа жалғау арқылы рухани құндылықтарды қалыптастыру;

Білімділік: Сабақ барысында жаңа ұғымдарды меңгеру. Қатысушыларды жәдігерлер тарихымен таныстыру. Өмірдегі маңызы мен қолданысына тоқталу;

Дамытушылық: Тарихи оқиғаларды жәдігерлермен байланысын айқындап, қатысушылардың танымдық қызығушылығын дамыту. Топтарда бірлескен іс-әрекеттің тәсілдерін меңгеру, ақпаратты саралай білу дағдысын жетілдіру.

Пәнаралық байланыс: тарих, өлкетану, география, информатика.

Құрал-жабдықтар: тақырып бойынша музей жәдігерлер, чемодан, интернет желісіне қосылған ноутбуктер (смартфондар), проектор, слайд.

Күтілетін нәтиже: Ел тарихын танудағы өзіндік көзқарастары, шығармашылық және сын тұрғысынан ойлауы, функционалдық сауаттылығы, қарым-қатынас жасау қабілеті мен жауапкершілігі артады. Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілікке, еңбек етуге деген дағдысы қалыптасады. Музейден таңдаған жәдігерлерді чемоданға салып, мұрағат т.б мекемелерге барып жалпы тарихын терең зерттеуге және жылжымалы көрмелерге жәдігерлерді тасымалдауға септігін тигізеді.

1 кезең - Ұйымдастыру бөлімі (3 мин)

Топқа бөлу: 1. Сабаққа қатысушыларды жәдігер суреттері арқылы топқа бөлу.

2. Тапсырмаларды алу;

3. Тапсырмалары бойынша жәдігерлерді бөліп алу.

Эксперттер сайлау: 2 педагог

Сәлеметсіздер ме әріптестер!

«Чемодандағы музей» экскурсиясы – музейдегі экскурсияның бір түрі. Экскурсоводтардың музейдегі әйнектелген экспозицияларды «Қолдарыңызбен ұстамаңыз!» белгілері бар ережелерін бұзып, оқушыларға қолмен ұстап қарауға мүмкіндігін беру. Музейден таңдаған экспонатты чемоданға салып, музей, мұрағат т.б. мекемелерге барып түпкілікті шығу тегі, иесі туралы немесе жалпы тарихын терең зерттеуге және жылжымалы көрмелерге жәдігерлерді тасымалдауға болады.

2 кезең - «Танысу» кезеңі (5 мин)

«Сәлемдесу» ойыны

Жүргізуші: Қатысушылар, бір-біріне қарама-қарсы тұрып әр түрлі қимылдар арқылы бір-бірімен амандасып, есімдерін айтады.

Мысалы:

- сол қолдарын жүрек тұстарына қойып, есімдерін айту;
- көз қысу арқылы амандасу;
- құлақтарының ұшын ұстау арқылы амандасу;
- төс түйістіріп амандасу т.б. (амандасу түрлерін тез ойлап табу).

3 кезең - Дайындық кезеңі (5 мин)

(Әрбір үстелде топ бойынша жәдігерлер және тапсырмалар жазулы тұрады.)

Бірінші жәдігер: Мектеп формасы (тақырыбы: Кеңес үкіметі кезеңі)

Екінші жәдігер: Құмыра (тақырыбы: Археологиялық олжалар)

Үшінші жәдігер: Фляга (тақырыбы: Ұлы Отан соғысы)

Төртінші жәдігер: Өлкетанушы Қ.Жұбаншалиевтің жеке заттары (тақырыбы: Жергілікті өлкетанушылар)

Қатысушыларға арналған сабақтың жол картасы

№	Не істеу керек?	Ақпарат көзі (әдебиет, интернет желісі)	Қажетті құралдар (материалдар)
1.	1. Тапсырма бойынша (жәдігер) теориялық материалдар жинақтау. 2. Жәдігерге сипаттама жасап, тарихына шолу жасайды. 3.Жинақталған материалдарды тексеру және толықтыру. 4.Материалмен танысып, таныстырылымға дайындалу.	Мыс: қордағы №1 папка, әдебиеттер	Ақ беттер, түрлі-түсті қаламдар
2.	Тұсаукесер кезеңі (5-7 мин) Топтағы қорытынды жұмысты ұсыну. Экспонаттың толық тарихымен таныстыру.		
3.	Эксперттер жұмысы	«+Плюс –минус, қызықты» әдісі	
4.	Қорытындылау	SWOT талдау	
5.	Кері байланыс	«Екі жұлдыз, бір тілек» әдісі	

4 кезең - Орындау кезеңі - Қатысушылар берілген жәдігерлердің тарихымен толық таныстырып, жәдігер тұсаукесерін ұсынады. (әр топқа 5 мин)

6 кезең – «Чемодандағы музей» экскурсиясын эксперттердің бағалауы.

Эксперттер «Чемодан-музей» тұсаукесерін бағалайды. (5 мин)

Топ жұмыстарын бағалау. Эксперттерге сөз беру.

«+Плюс – минус, қызықты» әдісі қолданылады.

Үлгі:

Күшті жақтар+	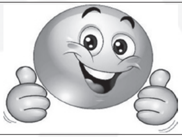
Әлсіз жақтар –	
қызықты	

7 кезең - «Қорытынды бөлім» (2 мин) «Чемодандағы музей» атты ұсынылған экскурсияның жаңа түріне **SWOT талдау ұсынамын.** (қатысушыларға ұсынылады, маркермен тақтаға жазу керек)

Мықты жағы + + +	Әлсіз жағы – – –
Қауіп-қатер ? ? ?	Мүмкіндігі * * *

Сабаққа қатысушылар ортаға шығып, шеңбер жасап тұрып:

«Кері байланыс» (3 мин)

«Екі жұлдыз, бір тілек» әдісі

Қатысушыларды бағалау үдерісінде оқушылардан екі жұлдыз қоюды және бір тілек айтуды сұраңыз. Екі жұлдыз = жұмыс істеген кезде оларға ерекше ұнаған 2 зат Бір тілек = бұл жақсартуға болатын нәрсе.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Актуальные вопросы деятельности общественных музеев. М., 2009.
2. Образовательная среда музейной педагогики: инновации, содержание, формы и методы работы, Москва- Нижний Новгогрод- Киров -2018
3. Школьные музеи. Из опыта работы, под ред. В.Н.Столетова, М.П.Кашина, М., 1977.
4. Школьные музеи. Сборник документов, М., 1987.

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Психологический тренинг для педагогов «Успешная команда»

Нугман А.А.
Педагог-психолог ОЦДЮТиЭ
г.Уральск, ЗКО

Аннотоция
В статье описывается тренинг урок для педагогов «Успешная команда», который направлен на активизацию деятельности участников семинара, развитие коммуникативных навыков, позитивного эмоционального настроя, доброжелательного отношения друг к другу. Адресуется педагогам-психологам при работе с педагогами, также педагогам при работе с детьми.
Аңдатпа
«Успешная команда» атты тренинг сабақ педагогтердің белсенділігін арттыру, коммуникативті дағдыларын дамыту, көтеріңкі көңіл-күйді қалыптастыру және бір-біріне деген мейірімділік қарым-қатынасты дамытуға арналған. Бұл сабақты педагог-психологтар педагогтармен жұмыс барысында, сонымен қатар педагогтер оқушылармен жұмыс барысында пайдалануға болады.
Ключевые слова: *тренинг, команда, приветсвие, коммуникативные навыки, сплочение, взаимовыручка, мотивация, креативность, мобильность, профессионализм, организованность.*

Цель тренинга: Тренинг направлен на активизацию деятельности участников семинара, развитие коммуникативных навыков, позитивного эмоционального настроя, доброжелательного отношения друг к другу.

Задачи тренинга:

- сплочение группы;
- осознание каждым участником своей роли, функции в группе;
- повысить коммуникативные навыки педагогов;
- повысить настрой на удачу, счастье, добро и успех.

Необходимые материалы:

- карточки с изображением учеников (для объединения участников семинара в три группы);
- ватман;
- стикеры – бабочки и цветы;
- спокойная музыка для релаксации;
- ноутбук и проектор.

Ход тренинга:

1. Объединение в группы

При входе в аудиторию каждый участник семинара выбирает карточку с изображением ученика. Обладатели одинаковых карточек садятся за один стол (образуется три группы для дальнейшей работы).

2. Упражнение «Классическое знакомство»

Цель: познакомить участников тренинга.

Ход тренинга: Классическое знакомство проводится круговым опросом. Запишите на доске схему, благодаря которой участники смогут ответить на вопросы.

Меня зовут…

Я работаю…»

Любые варианты, отвечающие на вопрос «Кто Я?».

Допустимы краткие творческие дополнения. Например, «В свободное время я предпочитаю….», «Вы не поверите, что я…», «Я думаю, что я…», «Другие думают, что я…», «На самом деле я…» и так далее.

После того, как участники ответят на эти вопросы, попросите их прочитать ответы вслух.

3. Приветствие в группах друг с другом

Как известно любая встреча начинается с приветствия, я предлагаю вам поздороваться с коллегами необычным способом: «Здороваемся локтями».

Цель: Установление контакта между участниками, разрушение привычных стереотипов приветствия, развитие креативности.

Содержание: Участники группы №1 складывают руки за головой так, чтобы локти были направлены в разные стороны; №2 – упираются руками в бедро, чтобы локти тоже были направлены в стороны; №3 – держат сложенные крест на крест руки на груди, при этом локти развернуты в стороны. После того как участники примут исходное положение, им предлагается поздороваться как можно большим количеством присутствующих, сказав при этом: «Привет, как дела?» и коснувшись друг друга локтями.

4. Упражнение «Цветочная поляна»

Участникам семинара предлагается прикрепить стикеры – цветы к ватману с изображением зеленой поляны. Каждому цвету стикера-цветка соответствует определенный настрой:

- красный: хочу узнать что-то новое, увидеть новые методические приемы;
- желтый: хочу пообщаться с коллегами, приятно провести время;
- оранжевый: поехала, потому что направили;
- синий: хочу поделиться опытом работы.

5. Упражнение «ДО СВИДАНИЯ, ПРОБЛЕМЫ»

Участники объединяются в 3 группы, которые должны создать рисунок, на котором нарисован предмет или строение, где бы они хотели спрятать все негативное, что произошло в работе и обязательно необходимо прописать проблемы, трудности в воспитании детей, в работе. После выполнения задания спикеры групп должны объяснить свои рисунки, а потом разорвать их на мелкие кусочки.

6. Упражнения «Успешная команда»

Цель: выявить иерархию критериев для успешной работы коллектива в целом.

Задание: из определённого количества критериев выбрать наиболее важный для Вас.

Инструкция: из 9 критериев выберите и оторвите листочек с критерием, наиболее важным для Вас.

Взаимовыручка
Высокая мотивация к успеху
Желание учиться новому
Креативность
Мобильность
Профессионализм
Организованность
Самореализация каждого члена команды
Чувство юмора

Желаем, чтобы выбранные вами критерии способствовали успешной и эффективной работе на сегодняшнем семинаре!

7. Рефлексия. Упражнение «Бабочки»

На стикере – бабочка участники семинара пишут отзывы и рекомендации о семинаре, крепят их на ватман с изображением цветочной поляны.

Уважаемые коллеги! Старайтесь смотреть на вещи оптимистично. Улыбайтесь! Учителя, которые улыбаются и которым улыбаются, живут на 4 года дольше!

Творческих успехов вам, здоровья и долголетия! Спасибо за внимание!

Список литературы:

1. Вачков, И.В. Основы технологии группового тренинга.

Психотехники: учебн. пособие / И. Вачков. – М.: Ось-89, 2000. – 224 с. – (Практическая психология.)

2. Ежова, Н. Н. Научись общаться!: коммуникативные тренинги / . – Изд. 2-е. – Ростов н /Д.: Феникс, 2006. – 250 с. – (Психологический практикум)

3. Панфилова, А. П. Тренинг педагогического общения : учеб. пособие для вузов / . – М.: Академия, 2006. – 336 с. – (Высшее профессиональное образование)

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

Бөлме өсімдіктерін күтіп баптауды үйрету технологиясы

Ажгалиева А.Ж.
БЖТжЭО-ның ҚББП-і
Орал қ., БҚО

Андатпа

Сабақ жоспарында үйірме оқушыларына арналған бөлме гүлдерін күтіп баптау технологиясы туралы жазылған. Сабақ барысында «Әуенді» қораптағы үш түсті конфетке жапсырылған смайликтер арқылы «миға шабуыл» жасап өткен сабақты пысықтаса, жаңа сабақ бейне тапсырманы орындаудан басталады. Бекіту бөлімі «Word wall» программасы арқылы 10 сұрақтан тұратын тест жұмысын құрастырып жауап берсе, «Рефлексия» бөлімі гүл жасау арқылы пысықталды. Сабақ жоспары қосымша білім беру педагогтарына пайдалануға бағытталған.

Аннотация

В плане занятия рассказывается о технологии ухода за комнатными цветами для учащихся кружка. В ходе занятия «мозговая атака» с помощью смайликов, наклеенных на трехцветные конфетки в «мелодичной» коробке. Раздел «Рефлексия» был проработан с помощью программы «Word wall», составив тестовую работу из 10 вопросов и ответив на них. План занятия ориентирован на использование педагогами дополнительного образования.

Кілт сөздер: *Бөлме гүлдері, гүлдерді күтіп баптау, Герань, Алоэ, Хлорофитум, емдік өсімдіктер.*

Сабақтың тақырыбы: Бөлме өсімдіктерін күтіп баптауды үйрету технологиясы

Сабақтың мақсаты: Бөлме өсімдіктерінің өсуіне жарық, ылғал, ауа, қалыпты температура және адамдар күтімінің қажеттілігі туралы түсініктерін кеңейту.

Сабақтың міндеті: Бөлме өсімдіктерінің пайдасы мен адам өміріндегі алатын орнын тереңірек түсіндіре білу. Бөлме өсімдіктерінің шығу тарихын білу. Ғалымдардың зерттеулерін, болжамдарын саралау. Әр өсімдіктің өзіне тән қасиеттеріне байланысты, өмірде пайдалана білу. Бөлме өсімдіктерінің адам өмірімен тікелей байланыстылығын ашу.

Сабақтың әдісі: Бөлме өсімдіктерінің кең тараған түрлерімен таныстыру, бөлме гүлдерінің күтудегі кеңестерді пайдаланып, көрсету.

Сабақтың көрнекілігі: Әуенді қорап, смайлик, бейнекөрсетілім, гүлдер, тыңайтқыштар, қопсытқыш, қолғап, шүберек, стақандар, су.

Сабақ барысы:

I. Ұйымдастыру бөлімі. Сәлемдесу. Сәлеметсіздерме құрметті оқушылар.

Әуенді қорап. Дайын қорапқа үш түске боялған смайликтер конфетке жапсырылып салынады және тақырыпты ашу үшін 3 сұрақ 1 жұмбақ жасырылады. Олар (1. Қандай бөлме гүлдерін білесіз? 2. Адамдардың барлығы қызығады, су құймасаң сәні бұзылады? 3. Адамдарға гүл не үшін қажет? 4. Гүлдердің жапырағы не үшін қараяды?)

Үйірме оқушыларын ортаға шақырып шеңбер жасап, әуен қосып тоқтағанша қорапты бірбірімізге үйлестіру арқылы сұрақтарға жауап беріледі. Содан кейін қораптағы конфеттер әр қатысушыға үлестіріледі. Қатысушылар конфеттен не байқадыңыздар? Әр қатысушының конфетінде түрлі түсті смайликтер жапсырылған, смайлик түстеріне қарай 3 топқа бөлінеді.

ІІ. Негізгі бөлім. Бейне көрсетілім. Бейне таспа тақырыпқа байланысты гүлдерге жалпы сипаттама беріледі, олар (Герань, Алое, Хлорофитум).

Қазтамақ (герань) – бөлме гүлінің 280 түрі бар. Сабағы тік, сыртын түк жапқан. Қазтамақ илік заттарға бай, оның гүлдерінің құрамында, сабағында танин, бояғыш заттар, кальций мен каротин, С дәрумені мен геранин (эфир майы алынады) бар. Қазтамақтың емдік қасиеті болғандықтан, оны дәрі ретінде қолдануға да болады. Қазтамақтың тамырынан немесе кепкен шөбінен алынған тұнбаны бүйрекке байланған тасты ерітуге, буын мен бұлшық еттің ауруы мен сегіз көзді емдеуге, сондай-ақ, баспамен ауырғанда тамақ шаюға, сүйек сынғанда ванна жасауға, түсе бастаса шашты жууға пайдаланады. Кейбір түрлері әсемдік үшін де өсіріледі. Мамандардың пайымдауынша, қазтамақ тұрған бөлмеде ұрыс-керіс болмайды екен. Ал, ұрыс бола қалған жағдайда өсімдік адамның жүйке жүйесіне әсер ететін зат бөлу арқылы, ұрысып қалғандардарды тез татуластырады екен. Жарық сүйгіш. Жаз айларында аулада күн астында өсіруге болады. Топырағының беті құрғаңқырағанда суғарып тұру қажет.

Сіздің үйіңіздің терезесінде алоэ аталатын кереметтей өсімдік өсіп тұр ма? Жоқ? Өте өкінішті. Осы сабақтан соң алоэны өсіріңіз. Жер бетінде алоэның 300-ден астам түрі бар. Және оның әрбірінің өзіндік қасиеттері бар. Мәселен, бұта қалпындағы түрі ішкі ағзаға жақсы әсер береді, ағаш түріндегі алоэ сыртқы сырқаттарға қарсы тұра алады. Алоэ өте қарапайым, оның

өсуіне ылғал мен жарық жеткілікті. Оның көбеюі де қиындық тудырмайды: ұрықпен де, бұталармен де, сабақтармен де, тіпті жапырағымен де өніп кете алады. Алоэны қандай жағдайда қолдануға болады? Күйік шалғанда, іріңді жаралар пайда болғанда алоэны қойып, дәкемен таңып тастау керек және әр екі сағат сайын ауыстырып тұру керек. Егер суық тигізіп алсаңыз, алоэның жаңадан жасалған шырынын әрбір 3-4 сағат сайын 2-3 тамшыдан тамызып тұрыңыз. Бұл әдісті 2-3 күннен артық жасауға болмайды. Егер сізде гастрит, асқазан жарасы болса немесе тәбетіңізді жақсартқыңыз келсе, күніне 2-3 рет алоэ шырынын ішіңіз. Ларингит (тамақ ауырсынуы) кезінде, тамағыңызды, аузыңызды алоэ шырынымен шайыңыз. Мінеки, терезеңіздің алдындағы алоэның бір бойынан осыншама үлкен дәріхана жасап алуға болады екен.

Хлорофитум – ең пайдалы бөлме гүлдердің бірі. Хлорофитум тұқымдасына жататын өсімдіктердің 215-ке жуық түрі бар. Жапырақтары қияқ тәріздес, гүлдері ұсақ, төрт күлтелі, ақ түсті болады. Жапырақтары уытты заттарды жұтып, ауаны тазартады. Мамандар бұл гүлді, әсіресе, ас үйде және жатын бөлмеге қоюға

№1 (96)
ақпан 2022 жыл
СОҚПАҚ
ТРОПИНКА

кеңес береді. Ала жапырақты хлорофитумды жарық мол түсетін жерге қою керек. Ал, жасыл жапырақтысы көлеңкеде де өсе береді. Құрғақ, ыстық ауада жапырақтарының ұшы қоңырқай тартып, қурап кетуі мүмкін. Сондықтан да су бүркіп тұруды ұмытпағаныңыз жөн. Бұл гүл жазда жиі, қыста сирек суғаруды қажет етеді. Әдемі жапырақтыларға арналған тыңайтқышпен көктемнен күзге дейін екі аптада бір рет қоректендіру қажет.

3 топқа видеода көрсетілген гүлдерді алдарына ұсынылып тапсырмалар беріледі. Алдарына берілген құрал-жабдықтармен не істеуге болады деген сұраққа жұмыстанады.

ІІІ. Бекіту бөлім. Word wall программасы арқылы 10 сұрақтан тұратын тест жұмысы құрастырылды. Әр топқа QR код шығарылып беріледі, әр қатысушы google арқылы кіріп тапсырманы орындайды.

ІҮ. Қорытынды бөлім. Рефлексия. Әр топқа гүл жапырақтары мен сабағы беріледі, әр қатысушы сабақтан алған әсерлерін жапырақтарына жазып сабағына бекітіп арнайы вазаға салынады. Осымен бүгінгі сабағым өз мәресіне жетті, ат салысып қатысқандарыңызға алғысым шексіз. Сау болыңыздар.

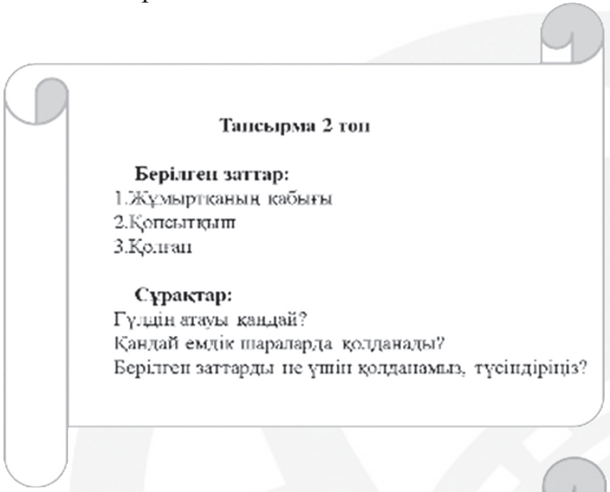
Тапсырма 2 топ

Берілген заттар:
1.Жұмыртқаның қабығы
2.Қопсытқыш
3.Қолғап

Сұрақтар:
Гүлдің атауы қандай?
Қандай емдік шараларда қолданады?
Берілген заттарды не үшін қолданамыз, түсіндіріңіз?

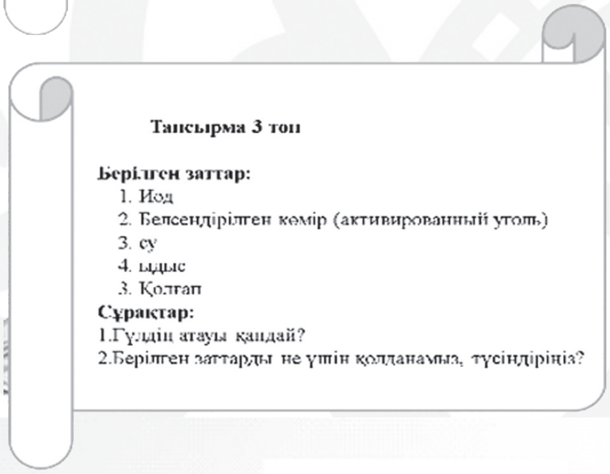
Тапсырма 3 топ

Берілген заттар:
1. Иод
2. Белсендірілген көмір (активированный уголь)
3. су
4. ыдыс
3. Қолғап

Сұрақтар:
1.Гүлдің атауы қандай?
2.Берілген заттарды не үшін қолданамыз, түсіндіріңіз?

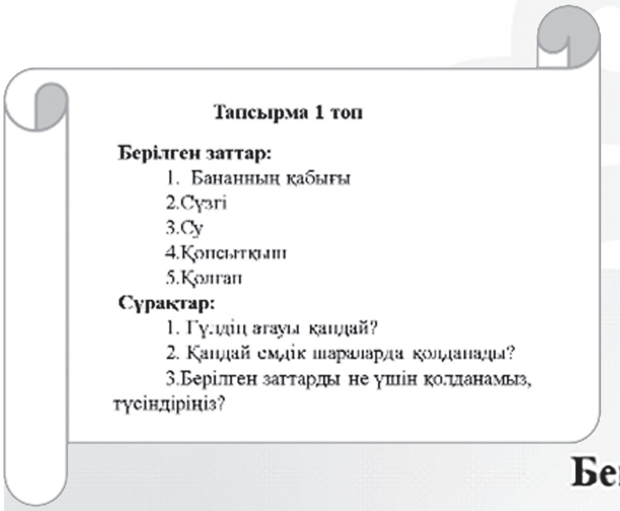
Тапсырма 1 топ

Берілген заттар:
1. Бананның қабығы
2.Сүзгі
3.Су
4.Қопсытқыш
5.Қолғап

Сұрақтар:
1. Гүлдің атауы қандай?
2. Қандай емдік шараларда қолданады?
3.Берілген заттарды не үшін қолданамыз, түсіндіріңіз?

«Наурыз-татулық пен бірліктің мерекесі»
ойын-сауық бағдарламасы

Айтпукешова И.Ж.
«Самал» ТЛ-нің аға
тәрбиешісі, Орал қ. БҚО

Аңдатпа.
Бағдарламада ұлттық мереке - Наурыз мерекесін квест ойыны арқылы жинақты, ыңғайлы, мазмұнды өткізуге бағытталып жазылып, бекеттердегі тапсырмаларды орындаудың бағыттары, ұлттық ойындардың ойналу әдістері, салт-дәстүрлер мен ұлттық өнерді насихаттайтын шеберлік әдістері берілген. Бағдарлама лагерьлерде жұмыстанатын тәрбиешілерге, қосымша білім беру педагогтарына пайдалануға бағытталған.
Аннотация.
Проведение национального праздника - Наурыз через квест-игру должно быть организованным, удобным, содержательным. В программе даны рекомендации по выполнению заданий на «Станциях», способы организации национальных игр, обычаи и традиции, а также мастер-классы по пропаганде национального искусства. Программа полезна для использования воспитателями, педагогами дополнительного образования, работающих в лагерях.
Кілт сөздері: *Самал туристік лагері, «Наурыз-татулық пен бірліктің мерекесі» ойын сауық бағдарламасы, «Әуен» бекеті, «Көктем» бекеті, «Алпамыс батыр» бекеті, «Шашу» бекеті,*

Облыстық балалар мен жасөспірімдер туризм және экология орталығының ұйымдастыруымен «Самал» туристік лагерінде Балалар жылына орай «Наурыз – татулықпен бірліктің мерекесі» атты квест ойыны мерекені тойлау арқылы ұлттық салт–дәстүрді сақтау және оны құрметтей білуге тәрбиелеу, әр балаға шығармашылық, интеллектуалдық және ұйымдастырушылық қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік беру мақсатында өтті.

Қайырлы күн, құрметті қонақтар, ұстаздар және оқушылар!

«Наурыз - татулықпен бірліктің мерекесі» атты шарамызға қош келдіңіздер!

Наурыз – бірліктің, татулықтың, ізгіліктің, бақыттың мерекесі. Ұлыстың ұлы күні елімізге, жерімізге құт-береке ала келсін. Ұлыс оң болып, әрбір күніміз Наурыз күніндей шуақты болсын!

Құттықтау сөз.
Наурыз мейрам жүректерге нұр сепкен,
Маңдайымнан сүйіп жатыр күн көктем.
Жарығыңмен, шуағыңмен Күн - Ана,
Алып келдің жер бетіне гүл көктем.

Балалар бүгін Наурыз мерекесін ерекше бағытта тойламақпыз. Баршамыз бірнеше бе-

кеттерге соғып, қызықты тапсырмаларды бірге орындайтын боламыз.

«Әуен» бекеті:

Алқа –жұртым, той – думан,
Ортамызды ашайық.
Ән мен күйді төгіп біз,
Інжу-маржан шашайық!

Бұл бекетте оқушылар өз өнерлерін көрсетті. Ән айтып, би биледі. Сонымен қатар психологиялық ойындар мен тренингтерге қатысты. Психикалық тренингтер көңіл-күйді көтеру, өз бойларындағы шығармашылық қабілеттерді бағалай білу, өз-өзіне құрметпен қарау, ортада сыйластық қарым-қатынас орнату мақсатында өтті.

«Көктем» бекеті:

Бекетте оқушылар форма, көлем, түс жайлы түсініктер ала отырып, аппликация, бейнелеуге қажетті құралдармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдерімен танысты. Бейнелі ойлау, қол икемділігі қабілеттерін қалыптастырып, жетілдіруді көздеген бекетте олар түс жарасымдылығы, композициялық шешімін табу, бейнелеу, безендіру, құрастыру жұмыстарына белсене қатысты.

«Алпамыс батыр» бекеті:

Балалар бұл бекетте қазақтың ұлттық ойындарын ойнаймыз. Асық ойыны ой-қабілетімізді шыңдап, шиper ақтылыққа, ұстамдылыққа, алғырлыққа, тәрбиелесе, Орта Азияда ертеден келе жатқан ойынның түрі - Ләңгі ойыны (аяқпен теуіп ойнайтын балалар ойыны) дәлдікке, ептілікке баулиды. Садақ ату – мергендік спортының бір түрі. Шыдамдылық, жүйке мықтылығы, өткір көз бен қуатты қол – осының барлығы садақты атқанда жеңіске жету үшін қажет. Ал Арқан тартыс ойынына ұзындығы 10 метрдей жуан кендір арқан керек. Оның қақ ортасына орамалмен орап белгі жасайды, белгінің екі жағынан бір жарым метрдей жерден тағы да жоғарыдағы тәртіппен белгілейді. Ойынға қатысушылар тең екі топқа бөлінеді. Олардың саны 10-12 адам болуы мүмкін, ойыншылар бойларына қарай қатар түзеп тұрады, қане ойнап көреміз бе?!. Ендеше кеттік!

Шара асық ату, ләңгі тебу, арқан тартыс, садақ ату, тир атумен жалғасты. Бұл бекетке балалар асқан қызығушылықпен қатысты.

«Шашу» бекетінде балалар наурыз көжеден, ұлттық тағам бауырсақтан дәм татып, ыстық тамақ ішті.

Осымен балалар жылына орай, Наурыз мерекесі қарсаңында ұйымдастырылған «Наурыз - татулық пен бірліктің мерекесі» атты шарамыз өз мәресіне жетті. Шараға белсене қатысқан барлық оқушыларға, алғыс білдіреміз!

Палеонтологические исследования юрского и мелового периода мезозойской эры на территории ЗКО

Субботина О.В.
ПДО СЮТ отдела образования района Байтерек, ЗКО

Исенгалиева Ирада
ученица 7 класса Переметнинской ОШ, кружок «Юные геологи» СЮТ отдела образования района Байтерек

Аннотация
Целью работы были палеонтологические исследования в верхне юрского и нижнего мелового периода мезозойской эры Западного Казахстана. Ископаемые остатки организмов и их следов являются основными свидетельствами древней жизни. В этой работе мы классифицировали древние организмы с помощью различных методик и таблиц. «Их идентичность и происхождение, их окружение и эволюция, и что они могут рассказать нам об органическом и неорганическом прошлом Земли».

Аңдатпа
Жұмыстың мақсаты Батыс Қазақстанның мезозой дәуірінің жоғарғы Юра және төменгі бор кезеңдеріндегі палеонтологиялық зерттеу болатын. Организмдердің қазба қалдықтары және олардың іздері ежелгі өмірдің негізгі дәлелі болып табылады. Зерттеу жұмысында ежелгі организмдерді әртүрлі әдістер мен кестелер арқылы жіктеген. «Олардың ұқсастығы мен шығу тегі, қоршаған ортасы мен эволюциясы және олар Жердің органикалық және бейорганикалық өткені туралы бізге не айта алатындығы ұсынылады».

Ключевые слова: *Древнее море, юрский период, меловой период, естественные и искусственные обнажения, прикаспийская синеклиза, остатки, аммониты.*

Мы изучили Геохронологическую стратиграфическую шкалу, слои юрского периода верхнего отдела волжского яруса, мелового периода нижнего отдела ярусов барема и апта.

Мы прочитали в википедии что с наступлением мезозоя началось опускание суши, сопровождавшееся наступлением (трансгрессией) моря. Материк Гондвана раскололся и его части начали расходиться, климат становился более влажным, но оставался теплым и ровным

На современной территории Западного Казахстана существовало Средне русское море в

юрском периоде. Море было мелким, не более нескольких десятков максимум сотен метров глубиной.

Узнали что Среднерусское море было мелким, из воды поднимались многочисленные архипелаги и отмели, кишевшие мальками и ракообразными. На островах шумели хвойные леса, бродили могучие динозавры, а водную стихию завоевали огромные морские рептилии и акулы. Самые распространенная фауна ихтиозавры, плезиозавры, плиозавры, аммониты.

Обозначила места исследований это были -Погодаевское месторождение керамзитовых глин расположено в юго-восточной части Средне-Русской плиты, характеризуется локальными структурами платформенного типа. Естественные обнажения в п.Щучкино в 40 км от Погодаевского месторождения представляющие собой почти ровную поверхность – дно обмелевшего Каспийского моря с отметками ниже 50 м. Юрско-меловые слои перекрыты мощным чехлом плиоценовых и четвертичных отложений, преимущественно морского генезиса.

Цель: Провести палеонтологические исследования в верхне юрского и нижнего мелового периода мезозойской эры

Задачи:

1. Изучение и обобщение печатных, фондовых материалов
2. Определение слоев залегания найденной ископаемой фауны.
3. Систематизировать найденные в Западном Казахстане ископаемые остатки

В Методы исследования включили: Изучение геологических карт района Байтерек ЗКО (Зеленовский), естественные и искусственные разрезы которые находятся в пределах Прикаспийской синеклизы. В течение двух лет проводила поиск и сбор окаменелостей, фотографировала и определяла найденные образцы. Систематизировала ископаемые остатки прошлых лет.

Исследование

Река Талая, водой заполняется только весной когда талая вода сходит с полей, а летом пересыхает. Для водопоя скота местные жители выкопали пруд рядом с речкой, тем самым вытащив слои на поверхность. В половодье весной потоком промывает реку и пруд, обнажая ископаемые остатки.

В обнажениях реки Талая ребятами был найден ихтиозавр, передняя часть разрушенного черепа, плечевая кость выпали из размякшего слоя. Ребята стали протыкать обнажение ножами и наткнулись на ребро, затем на зубную кость. При дальнейшем раскопе скелета возникли большие трудности, так как скелет лежал вертикально уходя глубже вниз. Самостоятельно выкопать было невозможно. Привлекли специалистов, заинтересованных людей, технику. Скелет был обнаружен 2016 г., полностью извлечен 2018г. В данное время ихтиозавр находится в Университете им.Назарбаева г.Нур-Султан Казахстан.

Возраст	Мощность, м	Описание	Палеонтологические находки
Q	1,2-1,7	Почвенный слой из суглинка и супеси	Найден зуб носорога Elasmotherium sibiricum
Q	0,4-1,5	Аллювий глинистый с галькой, опоки, K_2 сильно перемыт	Обнаружен нижнечелюстной зуб носорога Elasmotherium sibiricum
K_1a	6,5	Глина тёмно-серая жирная, пластичная с кристаллами гипса и конкрециями мергеля с трещинами кальцита	В глине встречены конкреции диаметром 6-7 см, содержащие аммониты Aconoceras sp.; в больших мергелистых конкрециях диаметром до 1 м, поврежденных трещинами кальцита, встречаются аммониты Tropeum
J_3v_3	0,6	Глауконитовый песок с фосфоритовой галькой и большим количеством фауны	В слое содержатся белемниты Acroteuthis sp., двустворчатые моллюски Aucella sp., аммониты Epivirgatites nikitini. Большое количество костей ихтиозавров Yasykovia и Undorosaurus.
J_3v_1	видимая мощность 0,4	Глина песчанистая светло-зелёная с белемнитами и костями	Найдены белемниты, фрагменты аммонитов Zaraiskites sp., двустворчатые моллюски Aucella sp.; в основании – скелет, принадлежащий представителю нового рода ихтиозавров

В ходе экспедиции выявлены фрагменты скелетов ихтиозавров двух семейств.

Семейство Undorosauridae V. Efimov, 1999 [2] представлено родами:

Undorosaurus gorodischensis V. Efimov, 1997. Материал: 9 позвоночных тел из разных отделов. Возраст: поздняя юра, волжский век, зона Craspedites subditus;

Kazahstanosaurus subbotini, gen. et sp. nov. Материал: передняя часть сильно мацерированного скелета ихтиозавра – кости черепа (затылочная, орбитальная, носовая, зубная), плечевой пояс (коракоиды, лопатки, ключицы, левая передняя конечность), невральные дуги, рёбра, позвоночные тела – 15 штук (13 шейных, 2 туловищных). Возраст: поздняя юра, ранневолжский век, зона Dorsoplanites panderi.

Двустворчатые Buchia mosquensis (Buch),

Двустворчатые Buchia russiensis (Pavlov), ДвустворчатыеTrigonia(Myophorellu clavellata Parkinson,

Cylindroteuthis (Белемниты) Bayle

Virgatites virgatus (Buch,верх.юра)

Местонахождение обнажения п.Щучкино, район Байтерек (Зеленовский), Западно-Казахстанской области.

Очередной участок Погодаевский карьер керамзитовых глин. Глины служат строительным материалом для области, местные комбинаты делают из нее строительный материал. Недалеко от месторождения находится овраг, где нижний мел выходит на поверхность и дно оврага выстлано кристаллами пластинчатого гипса размером до полу метра.

Возраст	Мощность, м	Описание	Палеонтологические находки
К1\2 а	43 и 49м	Верхняя толща представлена чередованием глин, песков, песчаником и мергелей. Глины серые и темно-серые, незвестковистые бесструктурные, песчанистые, иногда жирные, плотные, слюдистые, мергели темно-серые, окремнелые, очень плотные, с прожилками кальцита.	В глине встречены конкреции диаметром 6-7 см, содержащие аммониты Aconoceras sp.
К1\1 а	21.0-22.0м	В основании нижней толщи два прослоя песчаников темно-серых, мелкозернистых в разной степени плотных, известковистых окремнелых, со структурой, «конус в конус», разделенных прослоев глины. Выше залегают глины и глинистые песчаники, сменяющиеся чередованием сланцеватых глин, темно-серых, и глинистых сланцев,серых, плотно битуминозных, легких, слюдистых, с присыпками по плоскостям наслоение тонкого серого алевристого песка и редкими линзами серых песчаников	Зона Deshayesites deshayesi Найдены Аммонит Deshayesites Kasansky, Deshayesites deshayesi Leymerie
К1вг	43 и 49м	Глины серые и темно серые, плотные,известковистые,иногда песчанистые, реже сланцеватые, в верхней части они значительно опесчаниваются и местами переходят в алевриты. Среди толщи встречаются частые прослои мергелей плотных, крепких, окремнелых.	Зона Colchidites ratshensis Гетероморфный аммонит Crioceratites sornayi род Ancyloceratoidea подотряд Ancyloceratina

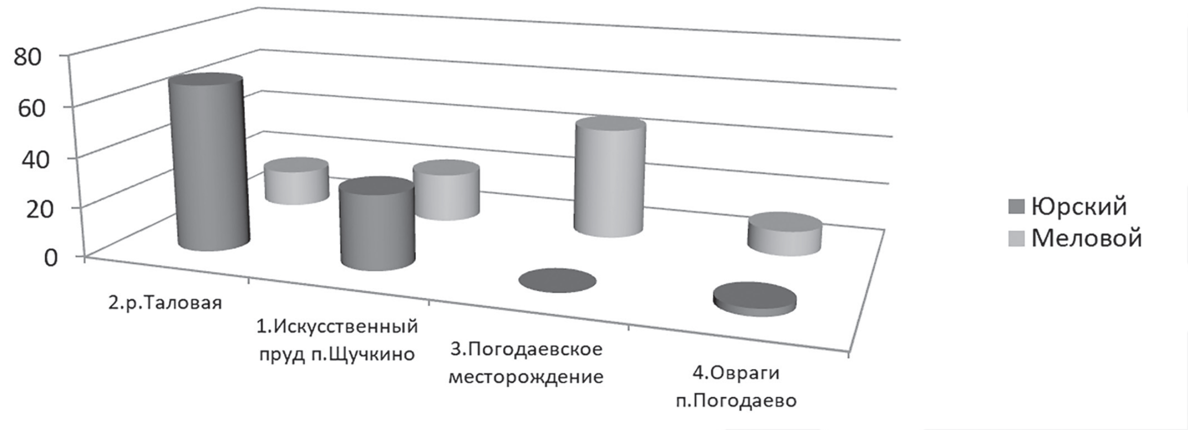

Отложения апта развита по поверхности, они залегают с размывом на осадках баремского яруса и подразделяются на две толщи – нижнего песчанно – глинисто-сланцевую и верхнею – песчанно- карбонатно- глинистую.(Рис.14,15)

Найденные аммониты - зона Погодаевского месторождения отложение баремского яруса нижнего мелового периода (К1вг) Возраст: нижне меловой, ярус верхний барем, зона Colchidites ratshensis; Гетероморфный аммонит Crioceratites sornayi род Ancyloceratoidea подотряд Ancyloceratina

В сланцах нижней толщи (К1\1 а). Возраст: нижне меловой, ярус нижний апт, зона Deshayesites deshayesi; обнаружен Аммонит Deshayesites Kasansky, Deshayesites deshayesi Leymerie

В верхней толщи глин (К1\2 а) Возраст: нижнее меловой, ярус средний апт. В глине встречены конкреции диаметром 6-7 см, содержащие аммониты Aconoceras sp. (Рис.16,17,18,19)

Местонахождение: район Байтерек (Зеленовский), Западно-Казахстанской области.

Диаграмма

По результатам экспедиций составлена диаграмма, показывающая распределение доступных для исследования геологических слоев, естественных и искусственных обнажений.

На диаграмме видно что выход юрских пород преимущественно в окрестностях поселка Щучкино, а в Погодаевском карьере и оврагах, больше меловой слой.

Вывод

На основании наблюдений и находок сделаны выводы исследования на территории Западно-Казахстанской области республики Казахстан показали, что данная территория обладает большим интересом для дальнейших поисков ископаемой фауны.

Литература

https://www.dinozavro.ru/paleontolog/urastic.php

http://cyclowiki.org/wiki/

https://www.amgpgu.ru/Evolution/Lectures/History/Yasam_2.html#Self_2

Облыстық «Менің Отаным – Қазақстан» туристік экспедициялық жасақтар слетінің қорытындысы

Білім басқармасының 2022 жылғы 5 ақпан №203 бұйрығына сәйкес, ағымдағы жылдың 16–18 наурыз күндері жалпы білім беру мекемелерінің оқушылары арасында азаматтық пен патриоттыққа тәрбиелеу, экспедициялық жасақтардың туристік қызметін жандандыру, салауатты өмір салтын насихаттау мақсатында облыстық «Менің Отаным – Қазақстан» туристік экспедициялық жасақтардың слеті өткізілді.

Слетте облысымыздың 10 ауданы мен Орал қаласынан аудандық, қалалық слет жеңімпаздары (115 қатысушы) сынға түсті. Қазылар алқасы Бәйтерек, Ақжайық, Бөрлі аудандарының жақсы дайындықтарын атап өтті.

Шараның қорытындысына сай, төмендегідей орындар белгіленді:

«Туристік түйіндер» байқауы:
1 орын – Геров Еділ (Тайпақ ЖОББМ, Ақжайық ауд.);
2 орын – Жалғас Аяп (І. Есенберлин атд. ЖОББМ, Бәйтерек ауд.);
3 орын – Амангельдиева Нургүл
(Ақсай қаласының №7 ЖОББМ, Бөрлі ауд.).

«Туристік кедергілер жолағы» қашықтығы:
1 орын – Бөрлі ауд. командасы (Н.Амангельдиева, Б.Алипов, О. Базарбаев, Н.Жақсығали);
2 орын – Ақжайық ауд. командасы (Т. Сисенбаев, Е. Асанов, Г. Ерғали, Е.Героев);
3орын – Орал қаласының командасы (Н. Шапи, Е.Сарсенбай, М. Досжан, М.Тұрмағамбет).

«Бард әндер» байқауы:
1 орын – Биғали Гүлім (Т.Жароков атд. ЖОББМ, Жәнібек ауд.);
2 орын – Утегалиев Нурали (№20 ЖОББМ, Орал қаласы);
3 орын – Қитарова Дильнара (А. Оразбаева атд. ЖОББМ, Казталов ауд.).

«Халық дәстүрлері, әдет – ғұрыптар мен мәдениет» номинациясы:
1 орын – Амангелді Алина (Т. Жароков атд. ЖОББМ, Жәнібек ауд.);
2 орын – Ғайса Аяулым (Ақбұлақ МББК, Бөрлі ауд.);
3 орын – Серік Дәулет (М.Өтемісов атд. ЖОББМ, Ақжайық ауд.).

«Туризм, спорт, денсаулық, демалыс» номинациясы:
1 орын – Жолдағали Ерасыл (Белес ЖОББМ, Бәйтерек ауд.);
2 орын – Спорт Гүлім (Ақбұлақ МББК, Бөрлі ауд.);
3 орын – Нұрымғали Гүлбегім (№12 ЖОББМ, Орал қаласы).

«Туған өлке соқпақтары» номинациясы:
1 орын – Бозумова Дильназ (Абай атд. мектеп-гимназиясы, Бәйтерек ауд.);
2 орын – Аткалиев Дильшат (Бөрлі ЖОББМ, Бөрлі ауд.);
3 орын – Сабитова Жансая (К.Мендалиев атд. ЖОББМ, Казталов ауд.).

«Өшпес жұлдыздар» номинациясы:
1 орын – Аманжолова Аружан (Абай атд. мектеп-гимназиясы, Бәйтерек ауд.);
2 орын – Байболқызы Нұрдана (М.Өтемісов атд. ЖОББМ, Ақжайық ауд.);
3 орын – Рысқали Саят (Көздіқара НОМ, Сырым ауд.).

Жалпы командалық есеп бойынша:
1 орын – Бәйтерек ауданының командасы;
2 орын – Ақжайық ауданының командасы;
3 орын – Бөрлі ауданының командасы.

Слет жасөспірімдердің өз өлкесін зерттеуге, туристік шеберліктерін шыңдауға, экспедиция жасақтарының жұмыстарын жандандыруға септігін тигізді. Жеңімпаздарға I, II, III дәрежелі грамоталар мен бағалы сыйлықтар табысталды. Шараның қорытындысы туралы ақпарат «ТДК-42» телеарнасының жаңалықтар айдарында көрсетіліп, «Орал өңірі», «Информ биржа» газеттерінде жарияланды.

Тани жүр! Знай наших!

МУРЗАГАЛИЕВ МАКСОТ КУБАИСОВИЧ

*Теректі ауданы Ақсуат ауылында туристік-экологиялық қызметті дамытуға үлес қосып, еңбек жолын БҚ облыстық, қалалық балалар-жасөспірімдер туризм және экология орталықтарында жалғастырған, бүгінде экология саласының ардагері, **«Орал өңірі балалар туризмін дамытуға қосқан үлесі үшін»** төсбелгісімен марапатталды.*

НҮРЕКЕШОВ МӘЖИТ ЛҰҚПАНҰЛЫ

*Қаратөбе ауданында балалар туризмінің дамуына үлес қосқан, осы салада көп жыл еңбек еткен, туризм саласының ардагері, **«Орал өңірі балалар туризмін дамытуға қосқан үлесі үшін»** төсбелгісімен марапатталды.*

ИМАНГАЗИЕВА АИДА ТУРАРБЕКОВНА

*Бөрлі ауданы «Жас турист» жазғы демалыс лагерінің жетекшісі VI облыстық **«Хрустальды шоқыр - 2021»** байқауының «Жазғы далалық лагерьді үздік ұйымдастырушы» номинациясының жүлдегері.*

АБИЛПЕЙСОВ ЖӘНІБЕК ТАСТАНБЕКҰЛЫ

*Ақжайық аудандық балалар-жасөспірімдер туризмі және экология орталығының қосымша білім беру педагогы, VI облыстық **«Хрустальды шоқыр - 2021»** байқауының «Үздік туристік жорықтар және экспедициялар, маршруттар, саяхаттар» номинациясының жүлдегері.*

Құрметті авторлар!

Республикалық «Соқпақ-Тропинка» ғылыми-әдістемелік журналы туристік-өлкетану, экологиялық, спорт және спорттық бағдарлау бағыттарында бірегей авторлық, ғылыми, әдістемелік немесе практикаға бағытталған жұмыстарды (мақалалар, баяндамалар, әдістемелік материалдар және т.б.):

- балаларға қосымша білім беру, тәрбиелеу, сабақтан тыс және бейінді оқытудағы өзекті проблемалар контексінде орындалған;
- өзекті, ғылыми жаңалығы мен практикалық маңызы бар, журнал бейініне және тақырыбына сәйкес келетін басылымдарды жариялауды жүзеге асырады.

	Басылымдарға арналған материалдарға қойылатын талаптар
1	Мақаланың атауы (материал);
2	Автордың аты-жөні, жұмыс орны, лауазымы, ғылыми дәрежесі, мекен-жайы, телефоны, электрондық поштасы; кілт сөздері 5-10 сөздер.
3	Берілген материалдың аңдатпасы 2 тілде (қазақ, орыс), 4-5 сөйлем;
4	Мақала (қазақ, орыс тілдерінде) А-4 форматында 12 шрифтімен, (фото, диаграммалар, кестелер, пайдаланылған әдебиеттер тізімін есептемегенде) шамасы 5 беттен кем болмауы тиіс; Мәтін бірегей болуы, әдеби қазақ, орыс тілдерінде, ғылыми-әдістемелік стильде жазылуы, жаңа енгізілетін ұғымдардың анықтамалары мен түсіндірмелері болуы тиіс;
5	Автор фотосы (міндетті түрде!) және ол туралы қысқаша мәлімет; мақалаға қажетті фото, диаграммалар, кестелер JPEG, TIF немесе BMP форматында жеке файлмен жіберіледі;
6	Пайдаланылған әдебиеттер (библиографиялық тізім);
7	Жарияланымдар тегін негізде жүзеге асырылады (журналға жазылу түбіртегі болуы шарт).

Уважаемые авторы!

Республиканский научно-методический журнал «Соқпақ-Тропинка» по туристско--краеведческому, экологическому, спортивному ориентированию осуществляет публикацию оригинальных авторских научно-методических или практико-ориентированных работ (статей, докладов, методических материалов и др.):

- выполненных в контексте актуальных проблем в дополнительном образовании детей, воспитании, внеурочном и профильном обучении;
- соответствующих профилю и тематике издания, актуальные, имеющие научную новизну и практическую значимость, оформленные в соответствии с настоящими требованиями.

	Требования к материалам для изданий
1	Название статьи (материала);
2	ФИО автора, место работы, должность, ученая степень, адрес, телефон, электронная почта;
3	Аннотация к представленным материалам на 2-х языках (казахский, русский), (4-5 предложений); ключевые слова 5-10 слова.
4	Текст статьи (объем не более 5 страниц формата А-4 12-м шрифтом, не считая фото, диаграмм, таблиц, списка использованной литературы. Текст должен быть оригинальным, написан литературным казахским, русским языком, научно-методическим стилем, вводимые понятия должны иметь определения и пояснения;
5	Фото автора (обязательно!) и краткая информация о нем; необходимые фото, диаграммы, таблицы к статье высылаются отдельным файлом в формате JPEG, TIF или BMP;
6	Литература (библиографический список работ);
7	Публикации осуществляется на бесплатной основе (при условии подписка на журнал).